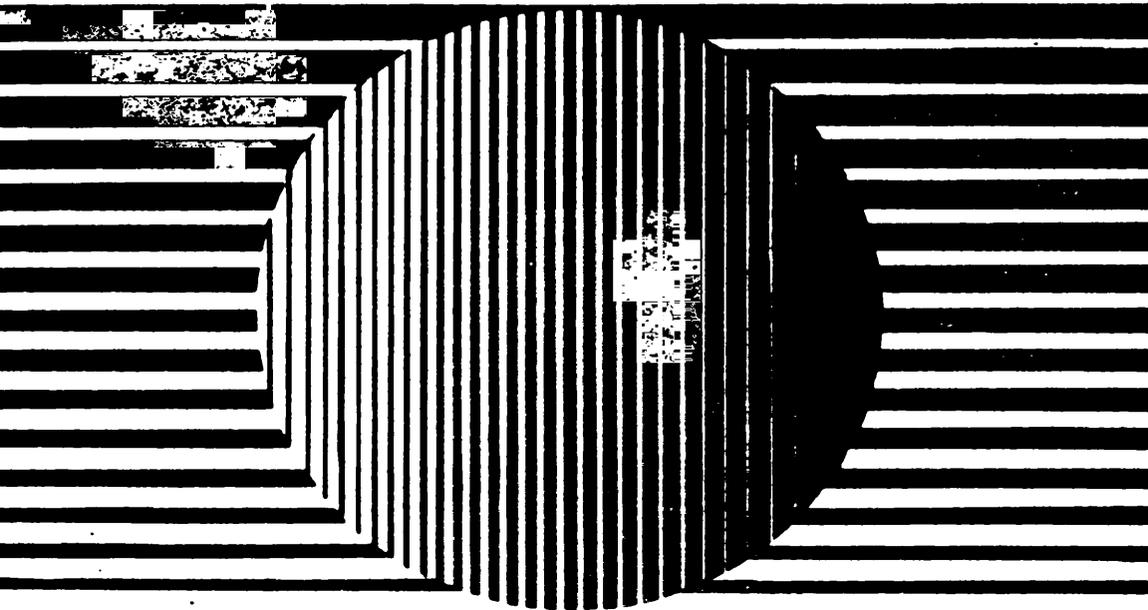


POLSKA AKADEMIA NAUK



OŚRODEK INFORMACJI NAUKOWEJ

PL ISSN 0324-819

ZAGADNIENIA INFORMACJI NAUKOWEJ

1984

WARSZAWA

NR 2 (45)

POLSKA AKADEMIA NAUK

OŚRODEK INFORMACJI NAUKOWEJ

ZAGADNIENIA
INFORMACJI
NAUKOWEJ

RADA REDAKCYJNA: Bożenna BOJAR, Barbara KRY-
GIER, Juliusz L. KULIKOWSKI, Bronisław ŁUGOWSKI
(redaktor naczelny), Maria SZOMAŃSKA (sekretarz redak-
cji), Janusz ŚACH, Hanna UNIEJEWSKA, Olgierd A.
WOJTASIEWICZ.

Do 1971 roku czasopismo ukazywało się pod tytułem
„BIULETYN ODIN PAN”

PL ISSN 0324-8194

ADRES REDAKCJI: Ośrodek Informacji Naukowej PAN.
Warszawa, ul. Nowy Świat 72 (Pałac Staszica)

ELZBIETA ARTOWICZ

Instytut Bibliotekoznawstwa
i Informacji Naukowej UW

ETAPY TWORZENIA JĘZYKA INFORMACYJNEGO DLA ZAUTOMATYZOWANYCH SYSTEMÓW INFORMACJI

Próba przedstawienia czynnościowej charakterystyki procesu tworzenia języka informacyjnego, uwzględniającej rozróżnienie dwu etapów: etapu projektowania języka jako formułowania jego koncepcji /formułowania modelu/ oraz etapu konstruowania jako konkretnej realizacji modelu. Zakres działań projektotwórczych: przygotowanie metajęzyka umożliwiającego opis struktury projektowanego języka informacyjnego /metametajęzyka/, ustalenie poziomów języka informacyjnego i jego zakresu tematycznego, określenie ustroju pola semantycznego. Konstruowanie języka informacyjnego jako praktyczna, rozszerzona realizacja przygotowanego projektu, nazywana w metodologii projektowania etapem projektowania szczegółowego.

Języki informacyjne stosowane w zautomatyzowanych systemach informacji często powstają w pewnej izolacji, przy doraźnym traktowaniu rozwiązań w zakresie struktury danego języka i przy uwzględnianiu profili zainteresowań wąkospecjalistycznych środowisk użytkowników. Jest to charakterystyczne zwłaszcza dla języków o słownictwie quasinaturalnym, między innymi dla języków deskryptorowych. Przyjmowaniu prowizorycznych rozwiązań przy budowa-

niu języków informacyjnych sprzyja także uproszczony sposób ujmowania problemów tworzenia języka informacyjnego w literaturze normatywnej i metodycznej. Spośród uproszczeń najczęściej występujących i decydujących w znacznym stopniu o niedoskonałości języków informacyjnych należy wymienić:

- łączne traktowanie etapów projektowania i budowy języka informacyjnego, czyli etapu opracowywania koncepcji języka i etapu praktycznej realizacji rozwiązań projektowych, a niekiedy pomijanie etapu projektowania;
 - sprowadzanie procesu projektowania i budowy języka do tworzenia tylko jednego z jego elementów, na przykład tylko leksyki.
- W konsekwencji służby informacyjne oraz użytkownicy systemów informacji mają do czynienia z następującymi trudnościami:
- niedopracowanie struktury i skłedników języka i ograniczenie przez to zakresu wykorzystania środków tego języka do jednego systemu informacji;
 - powstawanie bariery językowej utrudniającej przepływ informacji między poszczególnymi systemami w układach regionalnych, krajowych, międzynarodowych i dziedzinowych;
 - konieczność zapoznawania się przez użytkowników z językiem każdego z użytkowanych systemów informacji;
 - ograniczanie lub uniemożliwianie integracji języków informacyjnych w dziedzinach pokrewnych tematycznie;
 - dublowanie przez służby informacyjne prac nad tworzeniem języków informacyjnych.

Za szczególnie istotne dla sprawności funkcjonowania języka informacyjnego należy uznać rozróżnienie etapu projektowania oraz etapu budowy /konstruowania/ języka informacyjnego. Konsekwencje utoczsamienia tych etapów w innych sferach życia - na przykład w budownictwie mieszkaniowym lub maszynowym - są nietrudne do przewidzenia. W dziedzinie informacji oznacza to immanentną "niewydolność" systemu informacji.

Niniejszy artykuł stanowi próbę szkicowego zilustrowania tego rozróżnienia przez scharakteryzowanie etapów tworzenia - projektowania i konstruowania - języka informacyjnego. W celu podkreślenia pewnej koniecznej dyscypliny metodycznej w tym zakre-

sie celowe wydaje się odwołanie do podstawowych zadań metodologii nauk, niektórych nauk systemowych oraz metodologii projektowania.

Problemy konstrukcji systemów językowych wraz z właściwym im aparatem pojęciowym stosowanych na gruncie poszczególnych nauk stanowią - wraz z problemami kodyfikacji norm budowy języka dla danej nauki - jedno z naczelných zadań metodologii nauk, zrealizowane, jak wiadomo, w zakresie bardzo skromnym w naukach indukcyjnych i stosunkowo najpełniej w naukach dedukcyjnych /1/. Zagadnienia budowy języka informacyjnego jako metajęzyka służącego do wyrażania metainformacji o treści i formie dokumentów również posiadają swój aspekt teoretyczny, ściśle związany z deskryptywnymi i normatywnymi celami metodologii nauk /4/. Wymienione na wstępie problemy charakterystyczne dla stosowania języków informacyjnych należą z kolei do sfery pragmatyki - funkcjonowania systemów informacji, których budowę i eksploatację można także rozpatrywać w kontekście nauk praktycznych - na gruncie inżynierii systemów działania, zajmującej się działaniem racjonalnym, zorganizowanym, złożonym, sterowanym i celowym /10/. Na tym tle niejako pomostem łączącym pragmatyczny aspekt projektowania języka informacyjnego jako elementu technologii systemu informacji z teoretycznym ujęciem na gruncie metodologii nauk stają się procedury i środki metodologii projektowania. Jako dziedzina korzystająca w znacznej mierze z dorobku i programu metodologii nauk, metodologia projektowania jest definiowana następująco /8/:

1/ ogólnie opisana procedura lub zespół podstawowych zasad postępowania projektotwórczego, której podstawę stanowi logiczna teoria projektowania;

2/ nauka o metodach postępowania projektotwórczego, której obszarem badań są stosowane w projektowaniu procedury, metody i techniki oraz zasady posługiwania się nimi w różnych systemach.

ZAKRES DZIAŁAŃ PROJEKTOTWÓRCZYCH

W traktowanym jako klasyczny prakseologicznym opisie postępowania projektotwórczego, sformułowanym przez M. Asimowa, zostały wyróżnione trzy podstawowe fazy procesu projektowania: bada-

nie wykonalności zadania, projektowanie wstępne i projektowanie szczegółowe /9, s. 86/.

W ujęciu inżynierii systemów działania proces projektowania każdego systemu składa się z 4 następujących etapów sprzężonych informacyjnie:

- formułowanie zadania projektowego,
- projektowanie wstępne systemu,
- projektowanie pogłębione,
- projektowanie realizacyjne.

Etap formułowania zadania projektowego jest związany z charakterystyką niektórych elementów systemu: zmienną projektową określającą takie cechy systemu jak: wielkość, struktura, koszty, jego zadania operacyjne, możliwości zabezpieczenia i ograniczenia systemu - na przykład ograniczenia operacyjne, ograniczenia wewnętrzne /10, s.386/. W związku z tym można przyjąć w pewnym uproszczeniu, że badanie wykonalności budowy języka informacyjnego /tzw. feasibility study/ oraz formułowanie zadania projektowego obejmują zbliżone zakresy prac. Chodzi przede wszystkim o analizę i ocenę realiów pozajęzykowych, w jakich ma odbywać się proces tworzenia języka informacyjnego, składających się na tzw. sytuację projektową. Do tych uwarunkowań, zewnętrznych w stosunku do projektowanego języka, należą uwarunkowania pozasystemowe i wewnętrznsystemowe. Spośród uwarunkowań pozasystemowych można wymienić:

- obowiązujące przepisy normalizacyjne,
- ukierunkowanie rozwiązań projektowych, stosowanych aktualnie w praktyce międzynarodowej.

Z kolei do uwarunkowań wewnętrznsystemowych można zaliczyć:

- strukturę organizacyjno-funkcjonalną systemu informacji,
- potrzeby informacyjne uczestników systemu /służb informacyjnych i użytkowników informacji/, ✓
- środki technologiczne systemu informacji /2/.

Głównym przedmiotem rozważań w niniejszym artykule są zagadnienia należące do sfery projektowania wstępnego, rozumianego jako formułowanie koncepcji języka i określanie środków jego realizacji. Projektowanie szczegółowe lub pogłębione stanowi proces konstruowania języka, czyli realizacji przyjętego modelu.

w klasycznej już pracy R. Carnapa poświęconej zagadnieniom metodologii nauk wymieniony został m.in. następujący podstawowy warunek budowy systemu językowego: ... "Azeby sformułować reguły projektowanego języka J trzeba posłużyć się jakimś istniejącym językiem J' Język J' musi być praktycznie przynajmniej ustalony. Nie musi być to system określony za pomocą *explicite* sformułowanych reguł - na przykład język etniczny" /6/.

W uzupełnieniu do tego stwierdzenia należy wspomnieć, że wśród podstawowych pojęć i problemów teoretycznej inżynierii systemów wymieniane jest pojęcie "tworzywa językowego", reprezentujące jeden z rodzajów tworzywa systemowego w ogóle, obok tworzywa informacyjno-decyzyjnego oraz tworzywa strukturalnego. Terminy te nie zostały jak dotąd zdefiniowane w sposób adekwatny ani rozłączny: posłużyły głównie do zasygnalizowania problemów językowych, stanowiących białą plamę w teoretycznej i stosowanej inżynierii systemów. Spośród środków językowych stosowanych obecnie do opisu modeli systemów wymienia się język naturalny, język graficzny /rysunkowy/ oraz język matematyki.

Jednym z podstawowych działań projektotwórczych w odniesieniu do języka informacyjnego jako części systemu informacji, będącego równocześnie metajęzykiem, jest przygotowanie /przez dokonanie wyboru/ pomocniczego języka pełniącego funkcję metametajęzykową i służącego jako środek opisu przedmiotu projektowania - modelu metajęzyka. Wiąże się z tym kolejny problem wskazania elementów projektowanego języka opisywanych w trakcie projektowania oraz rozstrzygnięcia czy do przygotowania takiego opisu byłby wystarczający język naturalny. Do zakresu zadań projektowych związanych ze strukturą języka informacyjnego należy zaliczyć:

a/ wybór środków językowych, umożliwiających wyznaczenie obszaru tematycznego projektowanego języka,

b/ określenie poziomów języka informacyjnego, będących przedmiotem projektowania,

c/ wybór środków językowych /metametajęzyka/, umożliwiających opis elementów struktury projektowanego języka,

d/ sformułowanie podstawowych założeń struktury języka na jego poszczególnych poziomach, z uwzględnieniem zależności mię-

czy koncepcję gramatyki /zdania, tekstu/ a zasobem leksykalnym języka i ustrojem pola semantycznego.

Dokonanie wyboru środków językowych określających obszar tematyczny projektowanego języka informacyjnego, a zarazem precyzujących zakres tematyczny funkcjonowania danego systemu informacji, wymaga dokładnego rozeznania możliwości w tym zakresie, co - składa się - zostało wykonane w ramach etapu badania wykonalności zadania i oceny uwarunkowań zewnętrznych. Możliwości w tym zakresie są następujące:

- języki klasyfikacyjne o zasięgu międzynarodowym zaadaptowane także w wersjach narodowych - np. UKD;
- języki klasyfikacyjne o zasięgu międzynarodowym dostępne w wersjach obcojęzycznych - np. BSO, Rubrykator MSINT, klasyfikacja Bliss;
- języki klasyfikacyjne o zasięgu krajowym - np. Polska Klasyfikacja Tematyczna, obowiązująca na mocy decyzji administracyjnych i z tego względu traktowane jako element uwarunkowań zewnętrznych budowy języka; języki klasyfikacyjne wąskotematyczne;
- języki klasyfikacyjne o słownictwie quasinaturalnym /lub ich elementy/ - np. tematy języka haseł przedmiotowych, zbiory leksyki języka deskryptorowego;
- terminy języka naturalnego.

Każda z wymienionych możliwości wykorzystania określonych języków informacyjnych /lub naturalnego/ w funkcji metajęzykowej wiąże się ze znanymi na ogół ograniczeniami i mankamentami, które należałoby uwzględnić w ramach "naturalnych" ograniczeń systemu. Przykładowo można tu wymienić:

- niedostateczną precyzję, opóźnienia w przystosowaniu języka do zmian w strukturze wiedzy;
- ogólnikowość, niedoskonałość lub zupełny brak reguł i środków w danym języku, umożliwiających wyrażanie tematów złożonych.

Ponadto ograniczenia wynikające z uwarunkowań zewnętrznych, takie jak obowiązek stosowania określonego języka informacyjnego z racji zarządzeń administracyjnych /na przykład obowiązek stosowania Polskiej Klasyfikacji Tematycznej w systemie SINTO/ należy potraktować jako obligatoryjny element tego etapu projektowania języka.

Wykorzystanie języków o słownictwie quasiaturalnym jako środka metametajęzykowego określającego zakres tematyczny projektowanego języka można uznać za celowe w sytuacji, gdy:

- dostępny język został zastosowany w ramach etapu analizy wykonalności zadania projektowego do scharakteryzowania zakresu tematycznego lub przedmiotowego zbiorów dokumentów przewidzianych do przetwarzania w systemie;
- istnieje nadrzędny język deskryptorowy oparty na makrotezaurusie, grupującym i systematyzującym nadrzędną terminologię danego obszaru problemowego.

W związku z powyższym celowe wydaje się wskazanie wśród możliwych przykładów wyboru środków językowych dla omawianego zadania środków obligatoryjnych, warunkujących uczestniczenie danego systemu informacji wraz z projektowanym językiem w systemach nadrzędnych tematycznie, co należy traktować jako czynnik pozajęzykowy choć należący do warunków działania całego systemu informacji. Do środków opcjonalnych wypada zaliczyć wszelkie z pozostałych wymienionych, których zastosowanie może stanowić tylko wynik decyzji opartej na znajomości potrzeb systemu.

Język naturalny stanowi tu niezbędne uzupełnienie języków sztucznych w ich funkcji metametajęzykowej - na przykład w opisie modelu w dokumentacji projektowej.

Ocena przydatności i uniwersalności wspomnianych środków językowych do wyznaczenia obszaru tematycznego projektowanego języka w konkretnych systemach informacji /dla konkretnych zbiorów dokumentów/ jest odrębnym zagadnieniem wymagającym szczegółowego omówienia w oddzielnym opracowaniu.

Ustalanie poziomów języka informacyjnego, będących przedmiotem projektowania, wymaga wspomnienia o pewnych różnicach między tym etapem procesu projektowania a sposobem przedstawienia tego problemu w metodologii nauk i logice. Do elementów języka stanowiących przedmiot konstruowania w ujęciu logiki zalicza się:

- wyrażenia proste konstruowanego języka,
- reguły konstruowania zdań prostych i złożonych,
- reguły transformacji wyrażen.

Mamy tu do czynienia z uproszczeniem polegającym na pominięciu poziomu alfabetu języka i przyjmowaniu za najmniejszą jego

jednostkę "wyrażeń prostych", co oznacza także nieuwzględnienie problemu reguł słowotwórczych, traktowanych jako "zasady kaligrafii" /16/. W pragmatyce projektowania systemów informacji i języków informacyjnych pożądane i wręcz niezbędne jest wszechstronne ujmowanie czterech poziomów języka: alfabetu, wyrazu, zdania i tekstu /7/. Zasadność takiego podejścia wynika z ogólnej metajęzykowej funkcji języka informacyjnego zawsze realizowanej w odniesieniu do określonego zbioru dokumentów zapisanych w języku naturalnym, uzupełnianym niekiedy środkami innych języków sztucznych. Ponadto należy tu wspomnieć o uwarunkowaniach pozajęzykowych działań projektowawczych, do których należą:

- czynniki normatywne i techniczne, wzajemnie powiązane - na przykład zestawy znaków alfabetu i innych, stosowane w sprzęcie komputerowym osiągalnym dla potrzeb danego systemu informacji;
- repertuar środków oprogramowania /software/ w systemach skomputeryzowanych, określających możliwości realizacji określonych procedur i strategii wyszukiwawczych, a tym samym stawiających określone wymagania wobec zbioru EIL języka informacyjnego.

Bardzo istotny jest także wewnątrzjęzykowy związek /zależność/ między zasobem alfabetu języka stanowiącym zbiór skończony a siłą semantyczną słownika, stanowiącego zbiór nieskończony.

Środki opisu struktury projektowanego języka na etapie projektowania wstępnego, formułowania jego koncepcji, pełnią w stosunku do tego języka funkcję metajęzykową, czyli metametajęzykową w ogóle. Jest to sytuacja podobna jak przy wyznaczaniu środków niezbędnych do określenia zakresu tematycznego projektowanego języka. Zakres zastosowania środków metametajęzykowych w stosunku do struktury języka może obejmować także pewne zadania związane z opisem elementów struktury języka naturalnego jako języka tekstów dokumentów pierwotnych, opracowywanych w ramach określonego systemu informacji. W szczególności funkcje środków metametajęzykowych mogą być następujące:

- a/ opis reguł słowotwórczych języka informacyjnego,
- b/ opis pól semantycznych języka naturalnego i informacyjnego:
 - cech konotacyjnych języka naturalnego,
 - cech konotacyjnych języka informacyjnego.

- specyfikacja relacji paradygmatycznych i indeksowych języka informacyjnego;

c/ opis reguł gramatycznych na poziomie zdania i tekstu języka informacyjnego;

d/ formalne porządkowanie elementów budowanego języka a zwłaszcza jego leksyki.

W rozważaniach potrzeby wykorzystania określonych środków metajęzykowych do opisu wymienionych elementów językowych należy przyjąć a priori konieczność stosowania w funkcji metametajęzykowej języka naturalnego, co najmniej jako niezbędnego uzupełnienia innych środków opisu i stanowiącego równocześnie tworzywo do budowy języka informacyjnego. W powyższym wyliczeniu zakresu użycia środków metametajęzykowych pominięto alfabet języka, charakteryzowany przez wyliczenie jego elementów.

Z opisem reguł słowotwórczych projektowanego języka informacyjnego, umożliwiającymi składanie znaków jego alfabetu w ciągi, które po przypisaniu im interpretacji znaczeniowej traktuje się jako elementarne jednostki leksykalne tego języka, związana jest konieczność rozwiązania następujących przykładowych zagadnień:

- określenie długości /dopuszczalnej i pożądanej/ elementarnych jednostek leksykalnych /EJL/;
- ustalenie separatorów EJL,
- opis zasad generowania jednostek leksykalnych języka opartych na znakach /notacji/ języka naturalnego,
- opis zasad generowania jednostek leksykalnych języka opartych na wykorzystaniu notacji mieszanych /alfanumerycznych/, np. wszelkiego rodzaju EJL służących do oznaczania czasu,
- środki i zasady transliteracji znaków innych alfabetów na alfabet danego języka,
- zasady adaptacji środków słowotwórczych języka naturalnego dla celów projektowanego języka informacyjnego.

Potrzeba formalnego porządkowania elementów projektowanego języka pojawia się na poziomie jego leksyki jako elementarnej jednostki pełnej semantycznie. Najprostszym rozwiązaniem w tym zakresie jest przypisanie jednostkom leksykalnym oznaczeń kodowych w postaci kolejnego numeru lub kombinacji znaków alfanumerycznych /na przykład A245/ w przypadku wprowadzenia podziałów szczegółowych - w ramach klas, podklas itp.

Zadaniem znacznie trudniejszym jest problem opisu semantyki języka naturalnego jako języka tekstu dokumentów opisywanych w systemie informacji w kategoriach języka informacyjnego. Do zadania tego należą: opis cech konotacyjnych języków naturalnego i informacyjnego oraz opis relacji /np. paradygmatycznych, tekstowych/ między jednostkami leksykalnymi tych języków. Są to zagadnienia związane z opisem pola semantycznego języka naturalnego oraz projektowanego języka informacyjnego. Termin "pole semantyczne" powinien stanowić przedmiot odrębnego opracowania ze względu na swoje podstawowe znaczenie wśród omawianych zagadnień i równoczesną trudność z jego zdefiniowaniem, wyrażającą się w istnieniu wielu odmiennych i nieprecyzyjnych definicji /5/. W językoznawstwie termin ten został wprowadzony na nurcie strukturalizmu, przejęty z fizyki, w której stosowany jest termin "kraftfeld" - pole siły. W związku z traktowaniem języka jako systemu znaków powstało pojęcie systemu semantycznego języka, a następnie podjęto próby sformułowania teorii pola znaczeniowego, określonego w pierwszej definicji zaproponowanej przez G. Ipsena jako zespół wyrazów skojarzonych nadrzędną treścią znaczeniową, mających formalne wykładniki swojej łączności semantycznej, bądź jako ugrupowanie wyrazów odpowiadających jakiemus zakresowi jedno odnych zjawisk realnych i sygnalizujących swą wzajemną łączność środkami strukturalnymi /na przykład tożsamością budowy słowotwórczej, rodzaju gramatycznego itp./. Inne definicje pola znaczeniowego sformułowane przez językoznawców /m.in przez J. Triera, uważanego za twórcę koncepcji tegoż pola, F. de Saussure'a - twórcę teorii pól asocjacyjnych, rozwiniętej następnie przez Ch. Bally'ego, W. Porziga, Jollesa/ były związane w mniejszym lub większym stopniu z próbami uogólnienia obserwacji nad rzeczywistymi grupami wyrazowymi języka naturalnego. Niekiedy - jak w przypadku J. Triera - stanowiły konsekwencję doprowadzenia do skrajności tezy o systemowym charakterze języka.

W przypadku języków informacyjnych mamy do czynienia z sytuacją sztucznego tworzenia ich pola znaczeniowego, w trakcie budowy samego języka. Mimo iż stwierdzenie to wydaje się truizmem, problem projektowania i konstruowania pola semantycznego w językach informacyjnych nie został dotąd wyczerpująco opracowany. Problem ten poruszył O. Ungurian w ramach rozważań nad kategoryzacją pol-

skiego nazewnictwa ogólnotechnicznego /17/. Autor ten zdefiniował pole semantyczne języka informacyjnego w pewnej opozycji do nieokreślonego pola semantycznego języka naturalnego, reprezentującego wszystko co można wyrazić w języku naturalnym. Pole semantyczne języka informacyjnego stanowi - jego zdaniem - sumę zakresów wyrażeń tego języka, określonych przez jego cel i przeznaczenie. Według L. Bielickiej i E. Ścibora polem semantycznym języka informacyjnego jest "wszystko, co można wyrazić za pomocą różnych środków, którymi dany język dysponuje". Wskazana przez autorów różnica między polem semantycznym języka naturalnego i informacyjnego dotyczy jedynie sposobu rozwoju tych pól, spontanicznego i niekontrolowanego w przypadku języka naturalnego oraz kontrolowanego i świadomie organizowanego w przypadku języka informacyjnego /3/. Nie wymieniono przy tym żadnych cech charakteryzujących strukturę pól znaczeniowych języków naturalnego i informacyjnego, co miało podstawowe znaczenie dla wykonywania rozważanych działań projektotwórczych.

Pole semantyczne języka informacyjnego jako przedmiot projektowania i konstruowania wymaga pewnego uogólnionego opisu w celu chociażby dokładnego określenia działań projektotwórczych. Wykonanie takiego opisu wymaga uwzględnienia specyfiki interpretacji semantycznej obu rodzajów języków, sprowadzającej się najogólniej do przyporządkowania ich wyrażeniom /elementarnym jednostkom leksykalnym, zdaniom, tekstom/ pewnych obiektów rzeczywistości pozajęzykowej /denotatów/. Jak wiadomo, w przypadku języka naturalnego obiektami tymi są elementy rzeczywistości nas otaczającej, natomiast w przypadku języka informacyjnego "obektami" są teksty dokumentów najczęściej wyrażone w języku naturalnym i opisujące fragmenty rzeczywistości. Obrazy świata zewnętrznego powstałe w obu rodzajach języków nie są identyczne, co wynika z odrębności ich reguł gramatycznych /na różnych poziomach języka/ i reguł semantycznych. Stąd też chcąc przedstawić nawet uproszczoną charakterystykę pola znaczeniowego języka informacyjnego przyjmuje się za podstawę pole znaczeniowe języka naturalnego, a ściślej biorąc pewien uproszczony opis jego fragmentu, czyli pewien model. W terminologii prakseologicznej model określa się jako złożony przedmiot /również abstrakcyjny/ odzwzorowujący

dla celów poznawczych lub praktycznych bardziej od niego złożony fragment rzeczywistości istniejącej lub projektowanej. Z tego względu wyróżnia się m.in. modele odwzorowujące /rzeczywistość istniejącą/ i modele projektujące /rzeczywistość projektowaną/, co odpowiadałoby omawianej sytuacji projektowej, wymagającej /14/:

- opracowania modelu odwzorowującego fragment pola semantycznego języka naturalnego,
- opracowania modelu projektującego pole semantyczne języka informacyjnego pełniącego w pewnym zakresie funkcję metajęzykową w stosunku do modelu pola semantycznego języka naturalnego.

Ograniczenie celów omawianej charakterystyki do wskazania dwu rodzajów modeli ich pól jest oczywiście niewystarczające i wymaga uszczegółowienia. Umożliwia to odwołanie się do pojęcia modelu semantycznego stosowanego m.in. w logice i objaśnianego jako pewien układ przedmiotów /nazywany też dziedziną, światem rozważań/ charakteryzowany przez wyliczenie jego składników takich jak:

- zbiór indywidualów/Z/,
- podzbiory danego zbioru Z stanowiące zakresy predykatów jednoargumentowych lub denotacje,
- relacje, wyrażane przez predykaty wieloargumentowe,
- funkcje będące symbolami działań wykonywanych na elementach danego zbioru /np. arytmetycznych, logicznych/.
- nazwy jednostkowe jako tzw. stałe indywidualne /11/.

Układ ten przyporządkowany wyrażeniom na przykład pewnej teorii tworzy model semantyczny danej teorii. Wykorzystanie tak rozumianego pojęcia modelu do opisu pól znaczeniowych omawianych rodzajów języków wiąże się z koniecznością wskazania cech charakteryzujących:

- desygnaty nazw języka naturalnego,
- treść charakterystyczną nazw przedmiotów należących do danej dziedziny.

Przedmiotem zainteresowania i opracowania w ramach modelowania pola znaczeniowego języków naturalnego i informacyjnego jest wyłącznie plan konotacji nazw, charakteryzowany np. w ich definicjach słownikowych przez wyliczenie cech związanych z daną nazwą. Charakterystyka modelu pola znaczeniowego języka naturalnego jako podstawy projektowania modelu pola znaczeniowego języka informacyjnego powinna zatem uwzględnić:

- ustalenie dziedziny modelowania,
- charakterystykę konotacyjną wyrażeń języka naturalnego.
- charakterystykę relacji systemowych między jednostkami leksykalnymi,
- charakterystykę relacji tekstowych języka naturalnego w dziedzinie należącej do zakresu projektowania,
- charakterystykę kategorialnych wykładników relacji między jednostkami leksykalnymi w tekstach dokumentów na podstawie analizy zapytań użytkowników informacji.

Wstępne określenie dziedziny modelowania pola znaczeniowego języka naturalnego odbywa się na etapie określania obszaru tematycznego projektowanego języka, kiedy to za pomocą wymienionych wyżej środków językowych wskazywany jest zakres tematyczny zbioru dokumentów opracowywanych w danym systemie informacji.

Przygotowanie charakterystyki konotacyjnej zbioru nazw języka naturalnego należących do wskazanej dziedziny /obszaru tematycznego/ również wymaga wyboru metajęzyka do opisu cech konotacyjnych analizowanych nazw. Funkcję tę może spełniać język naturalny użyty w sposób znany z leksykografii. Na przykład do cech konotowanych przez nazwę MODEL w Słowniku języka polskiego zaliczono:

- bycie wzorcem, według którego coś jest lub ma być wykonywane,
- bycie kopią lub wzorcem danego przedmiotu wykonanym zwykle w mniejszych rozmiarach,
- bycie próbnym egzemplarzem jakiejś produkcji,
- bycie typem, sposobem /np. model postępowania, model gospodarki/,
- bycie układem względnie odosobnionym, możliwie mało skomplikowanym, działającym analogicznie do oryginału.

Wobec niedostatecznej precyzji języka naturalnego w omawianej funkcji metajęzykowej może być użyty komplementarnie lub równoległe - na przykład język rachunku predykatów pierwszego rzędu /predykatów jednoargumentowych/, umożliwiającą przedstawienie cech konotowanych przez daną nazwę w postaci zbioru formuł atomicznych. Zabieg szczegółowego definiowania konotacyjnego nazw języka naturalnego jako podstawy budowy pola semantycznego języka informacyjnego jest na ogół pomijany /niesłusznie/ jako praco-

chłonny w pragmatyce systemów informacji i raczej zastępowany działaniami związanymi z ustalaniem relacji między jednostkami leksykalnymi tych języków. Praktyczną konsekwencją tego uproszczenia może być niedostateczna ścisłość języka informacyjnego, trudności z organizacją jego pola znaczeniowego i w dalszej kolejności ograniczenie jego przekładalności /tzw. kompatybilności/ na inne języki informacyjne.

Opis relacji systemowych charakteryzujących pole znaczeniowe języka naturalnego jest jednym z najtrudniejszych zadań w procesach projektowania i konstruowania języka informacyjnego, przede wszystkim z racji ciągle niedostatecznego rozpoznania i systematyzacji samych relacji /15/. Spośród dostępnych środków metajęzykowych przydatnych w charakteryzowaniu tego aspektu pola semantycznego można wymienić:

- język predykatów dwu- i wieloargumentowych,
- środki metajęzykowe przewidziane w źródłach normalizacyjnych /np. w normach na tezaurus/ lub zastosowane w rozwiązaniach analogicznych - na przykład w zbiorach leksyki o charakterze uniwersalnym lub z dziedzin pokrewnych /13/,
- środki języka naturalnego.

Użycie wymienionych środków do opisu pola semantycznego języka naturalnego wiąże się z trudnością jasnego wskazania przydatnych rodzajów relacji językowych i pozajęzykowych, tekstowych i systemowych i rozpatrywanych w różnych planach relacji kojarzeniowych. Z tego względu na środek metajęzykowy porządkujący w istotny sposób pole znaczeniowe języka naturalnego należałoby uznać wykorzystanie propozycji tzw. relacji tematyczno-hierarchicznych, a wśród nich relacji indeksowych, umożliwiających zbadanie istotnego składnika pola, jakim są ciągi asocjacyjne lub rodziny analizowanych terminów.

Scharakteryzowane za pomocą wymienionych środków pole znaczeniowe języka naturalnego w postaci pewnego modelu odwzorowującego mogłoby stanowić podstawę do sformułowania modelu projektującego pola znaczeniowego języka informacyjnego. Nawigując do wspomnianej pracy O. Unguriana /17/ wypada zauważyć, że uświadomione i podkreślane różnice w budowie pól znaczeniowych języków naturalnego i informacyjnego nie zostały jednak dostatecznie jas-

no powiązane z różnymi etapami budowy języka informacyjnego. Jest to szczególnie widoczne w przedstawionym przez tego autora porównaniu ciągów operacji wykonywanych przy charakteryzowanej organizacji słownictwa języka informacyjnego w ramach struktury fasetowej i monohierarchicznej. W porównaniu tym operacja projektowania ustroju pola semantycznego, tzw. szkieletu organizacyjnego języka informacyjnego, została przypisana tylko językom o strukturze fasetowej i wymieniona przed operacją gromadzenia nazewnictwa /języka naturalnego/ i jego selekcji. Operacja gromadzenia słownictwa i jego selekcja rozpoczyna ciąg operacji związanych z organizacją słownictwa przy strukturze monodendrytowej. Celowe wydaje się podkreślenie, że podstawą decyzji o wyborze modelu pola znaczeniowego języka informacyjnego powinna być charakterystyka /model odwzorowujący/ pola znaczeniowego języka naturalnego w zakresie określonym przez zbiór tekstów dokumentów przewidzianych do opracowywania w danym systemie informacji i uwzględniająca wyżej wskazane elementy opisu /cechy konotacyjne wyrażen, relacje językowe i pozajęzykowe, systemowe i tekstowe/.

Do operacji związanych z projektowaniem pola semantycznego języka informacyjnego w oparciu o charakterystykę /model/ języka naturalnego należy zaliczyć:

- wybór ogólnych kategorii wyznaczających schemat struktury pola znaczeniowego na podstawie analizy cech konotacyjnych języka naturalnego,
- wybór relacji organizujących przyszłe zbiory leksyki języka informacyjnego,
- ustalenie zasad systematyzacji zbiorów leksyki w ramach grafów, łańcuchów, szeregów itp.,
- ustalenie zasad tworzenia ciągów synonimicznych języka naturalnego,
- wstępne określenie reguł gramatyki języka informacyjnego na poziomie zdania i ewentualnie także tekstu.

Na ustalanie reguł gramatyki projektowanego języka na poziomie zdań składa się:

- wybór separatorów zdaniowych, wyznaczających ich granice,
- wybór obowiązującej formuły zdaniowej, tj. schematu określającego porządek jednostek leksykalnych użytych w zdaniu oraz

- relacje syntagmatyczne między tymi jednostkami,
- wskazanie środków wyrażania leksykalnej konstytutywności członów zdania,
 - ustalenie repertuaru niezbędnych łączników zdaniowych i międzyzdaniowych.
 - ustalenie opcji wyszukiwawczych przewidywanych dla projektowanego języka,
 - ustalenie dopuszczalnych reguł transformacji wyrażen języka informacyjnego, wzbogacających możliwości zakładanych opcji wyszukiwawczych /np. permutacja, rotacja, zanurzenie/.

W związku z powyższym wyliczeniem zakresów ważniejszych działań projektowych dotyczących pola semantycznego i gramatyki języka informacyjnego celowe wydaje się podkreślenie potrzeby łącznego, nierozdzielnego traktowania tych obszarów projektowania. Chodzi tu o wyeksponowanie bezpośredniej zależności istniejącej między wyborem ustroju pola semantycznego języka informacyjnego i zakładaną formułą zdaniową z jej niezbędną szczegółową charakterystyką.

Klasycznym już przykładem wykorzystywanym jako ilustracja tej bezpośredniej zależności między przyjętymi w danym języku regułami gramatyki z kategoryzacją jego leksyki jest stosowanie gramatyki pozycyjnej o różnym stopniu złożoności, np. w UKD, językach haseł przedmiotowych i językach deskryptorowych.

ZAKRES DZIAŁAŃ KONSTRUKCYJNYCH

Na obecnym, początkowym etapie rozwoju tzw. nauk systemowych, do których należy wzmiankowana we wprowadzeniu inżynieria systemów, fragmentarycznie wykorzystana do uzasadniania w niniejszym artykule celowości i potrzeby pewnej systematyzacji działań związanych z tworzeniem języków informacyjnych, nie dysponujemy jeszcze pełnym opisem tych działań odpowiadającym różnym fazom inżynierskiego projektowania systemów. Przypuszczalnie przyczynia się do tego również nie rozwiązany dotąd problem konstrukcji systemów językowych w metodologii nauk, a w szczególności w naukach indukcyjnych. Stąd też charakteryzowane tu operacje budowy języ-

ka informacyjnego zostały potraktowane w dużym uproszczeniu jako składniki procesu projektowania poprzedzonego działaniami analitycznymi, rozpoznawczymi oraz procesu realizacji. Skłania do tego przede wszystkim obserwacja pragmatyki wielu systemów informacyjnych w zakresie przygotowania ich podstaw językowych, bez rozgraniczenia różnych acz podstawowych operacji projektotwórczych i realizacyjnych na różnych poziomach języka informacyjnego i naturalnego. Najważniejszą różnicą między omawianymi dwoma etapami budowy języka informacyjnego, wartość wyeksponowania, choć intuicyjnie oczywistą, jest:

- rozgraniczenie wśród operacji projektowania operacji modelowania odwzorowującego języka naturalnego oraz modelowania projektującego języka informacyjnego,
- skoncentrowanie czynności konstruowania języka informacyjnego na realizacji decyzji o wyborze określonych rozwiązań na wszystkich poziomach języka informacyjnego: alfabetu, słownika, zdania, tekstu. Proces konstruowania języka należałoby traktować jako proces syntezy projektowej.

Do działań konstrukcyjnych tak rozumianych należałoby zaliczyć:

a/ wygenerowanie zbioru jednostek leksykalnych języka w oparciu o przyjęty alfabet, reguły słowotwórcze oraz ewentualnie zasady adaptacji wyrażań języka naturalnego,

b/ skonstruowanie dla uzyskanego zbioru jednostek leksykalnych pola semantycznego języka,

c/ sformułowanie i uściślenie reguł gramatyki języka informacyjnego wraz z regułami przekładu z języka naturalnego.

Generowanie jednostek leksykalnych zaprojektowanego języka jest wynikiem decyzji o wyborze notacji dla tego języka, która może być sztuczna lub oparta na notacji języków etnicznych. Problem realizacji różnych rodzajów notacji i kryteriów ich doboru jest tu jedynie sygnalizowany, ponieważ stanowi odrębny problem badawczy.

Ciąg operacji składających się na proces konstruowania pola semantycznego języka informacyjnego wymaga łącznego traktowania z formułowaniem reguł gramatyki oraz reguł przekładu, umożliwiających przybliżone odwzorowanie planu treści języka naturalnego w

języku informacyjnym. W wyniku zabiegów analitycznych, związanych z projektowaniem języka, powstał pewien uproszczony opis cech konotacyjnych wyjściowego zbioru wyrażen języka naturalnego oraz wykaz relacji łączących zanalizowane wyrażenia, jak również wykaz kategorii znaczeniowych przydatnych w realizacji pola znaczeniowego języka informacyjnego. Uzyskane charakterystykę cech konotacyjnych języka naturalnego wyrażona w pomocniczym metajęzyku, o którym wzmiankowano w kontekście wyboru środków metametajęzykowych, umożliwia uznanie ciągów wyrażen języka naturalnego za ciągi synonimiczne /równoznaczne i bliskoznaczne/ i quasisynonimiczne. Wybór wyrażen synonimicznych lub quasisynonimicznych języka naturalnego stanowi operację równoległą z przypisaniem wygenerowanym jednostkom leksykalnym cech konotacyjnych - na przykład ciągowi znaków MODEL można przypisać cechę "bycia abstrakcyjnym wzorcem".

Z przypisywaniem znaczeń jednostkom leksykalnym języka informacyjnego związana jest kolejna operacja dotycząca reguł przekładu jednostek języka naturalnego, różniących się znacznie w planie konotacyjnym lecz wygodnych z punktu widzenia zakładanej dla systemu strategii wyszukiwawczej, tzw. synonimów wyszukiwawczych. Analogicznie może być potraktowane stosowanie reguł przekładu w odniesieniu do zbiorów wyrażen języka naturalnego różniących się tylko formalnie - ortograficznie, składniowo, a posiadających te same cechy konotacyjne /lub zbliżone/.

Wymienione operacje rozpoczynają równocześnie proces grupowania pełnych już sementycznie jednostek leksykalnych w zbiory odpowiadające określonym kategoriom znaczeniowym - na przykład fasety, pola asocjacyjne. Decyzja o zastosowaniu takich kategorii jest podejmowana na etapie projektowania języka i oznacza przyjęcie dla tego języka jedno- lub wielowymiarowego ustroju pola sementycznego. Podział ten wydaje się raczej formalny i odnoszący się tylko do zakresu wyrażania explicite relacji hierarchicznych w języku informacyjnym, nie zaś do ich faktycznego istnienia i stosowania. Problem ten wymagałby odrębnego zbadania i oceny.

Zdefiniowany i wstępnie zorganizowany w ramach kategorii znaczeniowych zbiór leksyki konstruowanego języka jest poddawany kolejnemu zabiegowi organizującemu, jakim jest określenie na nim

relacji semantycznych: hierarchicznych /systemowych/, indeksowych /tekstowych, częściowo pozajęzykowych - mereologicznych, kojarzeniowych/. Analiza i wybór możliwości hierarchicznej organizacji słownictwa języka informacyjnego jako niezbędny składnik procesu projektowania języka zostały wzmiankowane wcześniej. Proces konstruowania języka sprowadza się jedynie do praktycznego wprowadzenia ustalonych rodzajów relacji. Charakterystykę operacji konstrukcyjnych odpowiadających mono- i polihierarchicznej organizacji języka informacyjnego przedstawił O. Ungurian, zaliczając do tych operacji /17/:

- wprowadzenie relacji organizujących leksykę języka w graf lub w grafy semantyczne,
- budowę grafów semantycznych z uwzględnieniem ich różnych poziomów,
- działania uzupełniające, analiza i kontrola poprawności opracowanych grafów, opracowywanie odsyłaczy.

Formułowanie reguł gramatyki języka zasygnalizowano w kontekście projektowania i konstruowania pola semantycznego języka informacyjnego. Ponadto jest to proces ściśle podlegający uwarunkowaniom zewnętrznym, a właściwie ograniczeniom technicznym /sprzętowym/, ograniczeniom wynikającym ze stosowanego oprogramowania systemu oraz ograniczeniom normalizacyjnym. W praktyce chodzi o opracowywanie dokumentacji instruktażowej systemu, potrzebnej przede wszystkim do przygotowywania charakterystyki treściowej dokumentów z uwzględnieniem optymalnych /z punktu widzenia użytkownika/ i realnych strategii wyszukiwawczych.

*

Podjęta w niniejszym artykule próba przedstawienia różnego rodzaju operacji składających się na proces budowy języka informacyjnego, omawianych w literaturze w sposób zbyt powierzchowny lub zbyt wyrywkowy, sprowadza się do rozróżnienia dwu podstawowych etapów tego procesu: projektowania i konstruowania. Tęgo wstępnego ujęcia nie można z pewnością uznać za satysfakcjonujące z teoretycznego ani pragmatycznego punktu widzenia. Przy braku oparcia w metodologii nauk, umożliwiającego uniwersalne rozwiązanie prob-

temu budowy języków informacyjnych dla zroznicowanych /treściowo, przedmiotowo, formalnie/ zbiorów tekstów dokumentów za konieczne należy uznać skoncentrowanie uwagi na opracowaniu wariantów szczegółowych rozwiązań metodycznych, nawiązujących do zasad i środków projektowania inżynierskiego i uwzględniających systemowe otoczenie języka informacyjnego.

L i t e r a t u r a

1. AJDUKIEWICZ K. Metodologia i metanauka. W: Język i poznanie t. 2. Warszawa 1965.
2. ARTOWICZ E. Uwarunkowania zewnętrzne budowy języków informacyjnych. "Zagadnienia Informacji Naukowej" 1980 nr 2/37/ s.97-109.
3. BIELICKA L., ŚCIBOR E. Wstęp do teorii języków informacyjnych Warszawa 1981. Materiały Szkoleniowe IINTE.
4. BOJAR B. O metainformacji i metajęzyku. "Zagadnienia Informacji Naukowej" 1976 nr 2/29/ s. 43-60.
5. BUTLER D. Koncepcje pola znaczeniowego. "Przegląd Humanistyczny" 1967 nr 2.
6. CARNAP R. Filozofia jako analiza języka nauki. Warszawa: PWN 1969 s. 146.
7. CHMIELEWSKA-GORCZYCA E. Struktura języka informacyjno-wyszukiawczego. "Zagadnienia Informacji Naukowej" 1982 nr 2/41/ s. 41-64.
8. ENCYKLOPEDIA ORGANIZACJI I ZARZĄDZANIA, Warszawa: PWE 1981 s. 263.
9. GASPARSKI W. Projektowanie. Koncepcyjne przygotowanie działań. Warszawa: PWN 1978.
10. KONIECZNY J. Inżynieria systemów działania, Warszawa: WNT 1982.

11. MAŁA ENCYKLOPEDIA LOGIKI Red. W. Marciszewski, Wrocław: Ossolineum 1970.
12. MARCISZEWSKI W. Relacje tematyczno-hierarchiczne w językach deskryptorowych "Zagadnienia Informacji Naukowej" 1973 nr 2/23/ s. 35-49.
13. NIKITINA S.E. Tezaurus po teoretičeskoj i prikladnoj lingvistikie /Avtomatičeskaja obrabotka tekstu/ Moskva: Nauka 1978, 374 s.
14. PSZCZOŁOWSKI T. Mała Encyklopedia Prakseologii i Teorii Organizacji, Warszawa: Ossolineum 1978 s. 119.
15. SOSIŃSKA B. Typologia relacji pomiędzy jednostkami leksykalnymi języków informacyjnych. "Zagadnienia Informacji Naukowej" 1979 nr 2/35/ s. 99-120.
16. STANOSZ B., NOWACZYK A. Logiczne podstawy języka. Wrocław: Ossolineum 1975.
17. UNGURIAN O. Ogólna struktura języka informacyjnego. Propozycja "szkieletu organizacyjnego" słownictwa. "Zagadnienia Informacji Naukowej" 1982 nr 2/41/ s. 21-40.

STAGES OF CREATING OF THE INFORMATION RETRIEVAL LANGUAGE
FOR COMPUTERIZED INFORMATION SYSTEM

S u m m a r y

The article makes an attempt of presentation of an functional characteristics of the process of creation of the information retrieval language with differentiation of two stages: the stage of designing the language understood as formulation of this language's conception /formulation of model/ and the stage of constructing of language as the concrete implementation of model.

The range of design activities includes: preparing of an metalanguage for description of structure of the designed informa-

tion language metalinguage, determination of levels of the designed language, its subject scope and organization of semantic field. The construction of the language is treated as a practical, extended implementation of the draft, called in methodology of designing the stage of the detailed design.

ЭТАПЫ СОЗДАНИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ЯЗЫКА ДЛЯ АВТОМАТИЗИРОВАННЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ

Р е з ю м е

Статья является испытанием функциональной характеристики процесса создания информационно-поискового языка при учете различий между двумя этапами: этапом проектирования языка как создания его концепции (формулировки модели) и этапом построения языка как конкретного осуществления модели.

Объём проектных действий включает: подготовку метаязыка, дающего возможным описание структуры проектируемого языка (метаметаязыка), определение уровней создаваемого языка, его тематического объёма и строя семантического поля. Конструирование языка считается практическим, расширенным осуществлением подготовки проекта, называемого в методологии проектирования этапом подробного проектирования.

INDEKSY PRZEDMIOTOWE DO KATALOGU SYSTEMATYCZNEGO

Indeks przedmiotowy jako czynnik przyspieszający obieg informacji. Indeks przedmiotowy do katalogu systematycznego - odmiana indeksu do tablic klasyfikacyjnych. Główny problem tworzenia indeksu przedmiotowego - sposób i stopień odzwierciedlenia struktury i zawartości treściowej katalogu systematycznego. Zależności między katalogiem przedmiotowym i indeksem przedmiotowym.

Indeksy zaliczyć można do środków przyspieszających obieg informacji, niezależnie od tego, czy będą to proste alfabetyczne wykazy nazw osobowych, geograficznych, tytułów, czy bardziej skomplikowane układy działowe i systematyczne, uwzględniające zależności, w jakich pozostaje dane zagadnienie wśród innych zagadnień współwystępujących. Pozwalają one stosunkowo szybko ocenić zawartość treściową dokumentu, jego przydatność w określonej sytuacji, zaoszczędzając żmudnych i długotrwałych poszukiwań. Dotyczy to w szczególności wydawnictw, które zaliczane są do tzw. źródeł informacji, a wśród nich w pierwszej kolejności bibliografii.

Indeks, to zgodnie z definicją zawartą w Słowniku języka polskiego "alfabetyczny spis tematów, terminów naukowych, nazwisk, miejscowości itp. omawianych, poruszanych lub przytoczo-

nych w danym dziele, umieszczony zwykle na końcu tego dzieła, z podaniem stron, na których każdą pozycję spisu można znaleźć: skorowidz" /t. I, 783/. Inne znaczenia słownikowe indeksu wykraczają poza zakres zainteresowań informacji naukowej.

Bardziej precyzyjną definicję podaje Słownik terminologiczny informacji naukowej, określając indeks jako "spis pomocniczy /do książek, czasopism, bibliografii, katalogów rzeczowych/ zestawiający według określonej kolejności elementy treściowe lub formalne i odsyłający za pomocą umownego wskaźnika /najczęściej liczby/ do właściwego miejsca w tekście /strony, rozdziału, paragrafu, pozycji bibliograficznej, itp." /7, s. 51/.

W zależności od "przedmiotu zainteresowań" indeksów i budowy wydziela się różne ich rodzaje: indeks nazw osobowych, geograficznych, tytułów, przedmiotowy, alfabetyczny, działowy, systematyczny itd. Można przypuszczać, że najbardziej znanymi i rozpowszechnionymi są indeksy w układzie alfabetycznym nazw osobowych, geograficznych i tematów. Dotyczy to zarówno indeksów do książek, jak również indeksów do wydawnictw informacyjnych. Jednym z takich indeksów jest indeks przedmiotowy, występujący w książkach, wydawnictwach informacyjnych, tablicach klasyfikacji biblioteczno-bibliograficznych i katalogach systematycznych.

Literatura polska poświęcona indeksom przedmiotowym skupia się przede wszystkim na indeksach do książek /2, 4/ i wydawnictw informacyjnych /3, 4/. Brak jest natomiast opracowań dotyczących indeksów przedmiotowych do katalogów systematycznych, którym z kolei poświęca się więcej uwagi za granicą /1, 5/.

Zagadnienie to ma dosyć istotne znaczenie w praktyce bibliotecznej i informacyjnej chociażby ze względu na wielką różnorodność układów systematycznych, ich "starzenie się", konieczność znajomości klasyfikacji wiedzy itp. Indeks umożliwia szybkie dotarcie do miejsca danego problemu w strukturze klasyfikacyjnej katalogu systematycznego, czy tablic klasyfikacji biblioteczno-bibliograficznej. Z tego względu indeks przedmiotowy do katalogów i kartotek w układzie systematycznym zasługuje na uwagę.

INDEKSY PRZEDMIOTOWE

Indeks przedmiotowy, to typ indeksu "wskazujący w układzie przedmiotowym zapisy indeksowe dokumentów zarejestrowanych w bibliografii lub indeks wskazujący w porządku alfabetycznym tematy występujące w dokumencie /np. w książce/" /7, s. 51/. Układ przedmiotowy polega na szeregowaniu opisów dokumentów w kolejności alfabetycznej haseł przedmiotowych.

Pod względem budowy najbardziej proste są indeksy przedmiotowe do książek. Zwykle składają się one z kilkudziesięciu czy kilkuset nazw przedmiotów, wybranych z treści książki, ułożonych alfabetycznie z podaniem strony, do której odsyłają. Bardziej złożone indeksy zawierają obok nazw przedmiotów także terminy precyzujące. Dotyczy to zagadnień, które należą do kręgu zainteresowań różnych dziedzin /np. rodzina z punktu widzenia psychologii, religii, socjologii.../ lub takich zagadnień, które wprawdzie należą do jednej dziedziny, ale ze względu na specyfikę dokumentu wymagają dokładniejszych określeń /np. zółdek w indeksie przedmiotowym encyklopedii medycznej ma zwykle kilka bliższych określeń: chirurgia, choroby, leczenie itp./. Tak więc, zasób i budowa indeksu przedmiotowego w książkach warunkowane są przez treść dokumentu, jego objętość, przeznaczenie i typ wydawnictwa.

Bardziej skomplikowane są indeksy przedmiotowe do wydawnictw informacyjnych, w tym szczególnie do bibliografii. Są one przedmiotem odpowiednich norm /ostatnia polska norma PN-73/N-01159/. Ocena roli indeksów przedmiotowych w bibliografii jest złożona i zależy od wielu czynników, takich jak:

- budowa hasła przedmiotowego,
- składniki zapisu indeksowego,
- układ graficzny.

Zagadnienia te nie są przedmiotem niniejszego artykułu, choć wymagałyby one omówienia, ponieważ przyjęte rozwiązania na przykład w indeksach przedmiotowych Przewodnika Bibliograficznego są inne niż w Bibliografii Zawartości Czasopism, a te z kolei inne niż na przykład w Wydawnictwach Katalogu Centralnego Biblioteki Narodowej.

INDEKSY PRZEDMIOTOWE DO TABLIC KLASYFIKACYJNYCH I KATALOGÓW SYSTEMATYCZNYCH

Tworzenie indeksów przedmiotowych do klasyfikacji biblioteczno-bibliograficznych i katalogów systematycznych w praktyce należy do zadań trudniejszych. Wiążące się z tym problemy metodyczne dadzą się sprowadzić do następujących pytań:

- do jakiego stopnia indeks przedmiotowy do dowolnego układu systematycznego powinien być z nim zgodny pod względem terminologicznym?
- czy indeks przedmiotowy powinien być tworzony na wzór katalogów przedmiotowych /tematy z dużą ilością określników/ czy na wzór indeksów do książek /szczegółowe tematy z małą ilością określników/?
- do jakiego stopnia indeks przedmiotowy powinien być skorelowany z katalogiem przedmiotowym, jeśli taki istnieje w danej bibliotece?
- do jakiego stopnia indeks przedmiotowy powinien być dokładny w stosunku do układu systematycznego w zakresie struktury i zawartości treściowej?

Jak widać więc główny problem, to stopień odpowiedności między układem systematycznym i jego odzwierciedleniem w postaci przedmiotowej, choć wydawać by się mogło, że każdy układ systematyczny da się odtworzyć w sposób prosty w układzie alfabetycznym. O złożoności tego zagadnienia może świadczyć fakt, że tylko niewiele bibliotek ma indeksy przedmiotowe do katalogów systematycznych, choć stanowią one zdecydowaną większość wśród katalogów rzeczowych w Polsce.

Zgodność terminologiczna

Problem zgodności terminologicznej dotyczy przede wszystkim zgodności strony formalnej. Oto przykłady z tablic i indeksu przedmiotowego UKD/546/:

tablice: 355.7 Zakłady wojskowe

Kozary.Szpitala.Fabryki zbrojeniowe.Składnice
aprowizacyjne.Lotniska

338.245 Gospodarka wojenna

Zbrojenia.Przejście z gospodarki wojennej do
gospodarki pokojowej

indeks: Zbrojenia

fabryki zbrojeniowe 355.7

gospodarka wojenna 338.245

Jak widać istnieje tu zgodność terminologiczna, choć np.fabryki zbrojeniowe można byłoby w indeksie wyrazić przez przemysł zbrojeniowy czy zakłady zbrojeniowe, zwłaszcza, że fabryka może być uznana za słowo przestarzałe.

Aby utrzymać zgodność terminologiczną z układem podstawowym, a jednocześnie być w zgodzie z zasadami przedmiotowości, stosuje się czasami zapisy podwójne: proste i zinwertowane, np.:

Prawo biblioteczne i Bibliotekarstwo - prawo lub

Prawo biblioteczne zob. Bibliotekarstwo - prawo lub

Bibliotekarstwo - prawo zob. Prawo biblioteczne

Każdy z tych zapisów jest poprawny i każdy z nich znajdzie swoich przeciwników i zwolenników. Są jednak wypadki, kiedy istnieje wyraźna różnica między zapisem przyjętym w nauce, a tym samym w klasyfikacji bibliotecznej, a zapisem zgodnym z zasadami budowy hasła przedmiotowego. Na przykład w tzw. socjologii szczegółowej występują takie zagędnienia, jak: socjologia wsi, socjologia kultury, socjologia pracy i przemysłu itd. W indeksie przedmiotowym powinny one wystąpić w postaci zapisów: Wieś - socjologia, Kultura - socjologia, Praca - socjologia, Przemysł-socjologia. Nie jest to jednak zgodne z terminami przyjętymi w nauce. Można zadowolić obie strony stosując odcyżacze całkowite lub używając obu form. Ze względu jednak na to, że katalog systematyczny eksponuje ujęcie przedmiotu, należałoby w indeksie uwzględnić sam przedmiot w postaci tematu, a jego ujęcie w określniku, a więc zapisy typu: Wieś - socjologia itd.

Zgodność terminologiczna dotyczy także nazw jednostkowych, które czasem ulegają zmianom /np. nazwy państw afrykańskich,

nazwy miast z terytoriów pogranicznych, nazwy krain historycznych/. Indeks przedmiotowy powinien sygnalizować te zmiany w postaci odpowiednich odsyłaczy, np. Ceylon zob. Sri Lanka; Kambodża zob. Kempucza. Zmiany te nie muszą być dokonywane w zřębie głównym, wystarczy, że sę one uwzględnione w indeksie.

Indeks przedmiotowy a katalog przedmiotowy

Indeks przedmiotowy i katalog przedmiotowy mają podobną budowę, wykorzystują bowiem zasady tego samego języka - języka hasel przedmiotowych; jest on jednak nieco inaczej realizowany.

Różnice między indeksem przedmiotowym i katalogiem przedmiotowym wynikają z różnic funkcjonalnych. Indeks zawsze pełni rolę pomocniczą wobec katalogu systematycznego. Katalog przedmiotowy jest samodzielny, nawet wtedy jeśli potocznie uważa się go za pomocniczy /tj. uzupełniający/ wobec katalogu systematycznego. Zarówno w indeksie przedmiotowym jak i katalogu przedmiotowym jednostką podstawową jest temat, jednostkami pomocniczymi dopowiedzenia i określniki. Różnica sprowadza się do sposobu operowania tymi jednostkami. Indeks nie daje żadnego wyobrażenia o ilości zebranych dokumentów, wskazuje tylko miejsce danego zagadnienia w strukturze katalogu systematycznego. Jeśli przyjąć, że taka jest podstawowa rola indeksu, to nie ma potrzeby umieszczać przy temacie wielu określników, tak jak to się dzieje w katalogu przedmiotowym; wystarczy odesłanie do tematu. Jeśli jednak przyjąć, że indeks przedmiotowy powinien dawać wyobrażenie o zawartości treściowej katalogu systematycznego, to należałoby stosować takie same i tyle samo określników, co w katalogu przedmiotowym.

Katalog systematyczny często zawiera sformułowania, które w katalogu przedmiotowym traktowane sę rozdzielnie, np. Ekonomia i organizacja handlu - może to być jeden dział katalogu systematycznego; w katalogu przedmiotowym natomiast zagadnienie to będzie wyrażone w postaci: Handel - ekonomika, Handel - organizacja. Wydaje się, że indeks przedmiotowy powinien przyjąć sformułowanie adekwatne do treści, a więc: Handel - ekonomika i or-

ganizacja. Struktury katalogu przedmiotowego nie należy bezkrytycznie przenosić do indeksu przedmiotowego, ale należy ją brać pod uwagę, bo ułatwia to pracę prowadzącym katalogi, a użytkownikom poszukiwania. Zbieżność między katalogiem przedmiotowym i indeksem przedmiotowym powinna się ograniczać do jednakowego nazywania przedmiotów, tzn. do jednakowego formułowania tematów. Np. jeśli katalog przedmiotowy przyjmuje sformułowanie Autorstwo - prawo, to w indeksie przedmiotowym zagadnienie to nie powinno być wyrażane przez Prawo autorskie; jeśli zagadnienia organizacji i zarządzania w katalogu przedmiotowym umieszcza się pod tematem Kierownictwo, to w indeksie przedmiotowym nie mogą one znaleźć się pod tematem Zarządzanie. Można oczywiście dyskutować nad słusznością przyjętych rozwiązań. Zbieżność w zakresie stosowania określników nie musi być tak rygorystycznie przestrzegana, już choćby dlatego, że indeks przedmiotowy stosuje ich mniej w haśle przedmiotowym, zwykle jeden lub dwa. Nie powinno się jednak wprowadzać określników innych niż te, które występują w katalogu przedmiotowym, choć można je nieco inaczej wykorzystywać, np. łączyć.

Wszystko to, co zostało powiedziane wyżej, odnosi się do sytuacji, kiedy istnieją równoległe dwa katalogi: przedmiotowy i systematyczny. Sytuacja taka należy jednak w praktyce polskiej do rzadkości. Co zatem powinno być punktem odniesienia w zakresie słownictwa indeksu przedmiotowego tam, gdzie katalog przedmiotowy nie istnieje? Wzorem wtedy mogą stać się tematy zamieszczane w charakterystykach treściowych dokumentów opisywanych w Przewodniku Bibliograficznym.

Odzwierciedlenie struktury i zawartości treściowej katalogu systematycznego w indeksie przedmiotowym

Celem indeksu przedmiotowego jest ułatwienie poszukiwań w katalogu systematycznym. Katalog systematyczny wymaga znajomości klasyfikacji nauk, dokonuje też nieraz arbitralnych przydziałów, zwłaszcza dotyczy to zagadnień międzydyscyplinarnych, może mieć terminologię przestarzałą w stosunku do najnowszych ustaleń, także dlatego że ekspozuje ujęcie przed przedmiotem. Stwarza to pew-

ne problemy praktyczne, np. czy prawo lokalowe, handlowe, gospodarcze powinno być umieszczone w dziale Państwo i Prawo czy też odpowiednio w dziale Nauk Ekonomicznych; czy psychologia pracy w dziale Psychologia, czy Praca itd. Indeks przedmiotowy gromadzi te rozproszone przedmioty w różnych ujęciach, dlatego jego istnienie jest tak ważne. W jakim jednak stopniu indeks przedmiotowy powinien odzwierciedlać strukturę i zawartość treściową? Czy powinien odzwierciedlać wszystkie zagadnienia, które wystąpią w katalogu systematycznym, czy też należy przyjąć jakiś stopień uogólnienia, a nawet selekcji? Odpowiedź na te pytania nie może być jednoznaczna. Zależy ona ogólnie ujmując od wielkości katalogu systematycznego, stopnia skomplikowania /tj. szczegółowości/ jego struktury oraz przeznaczenia /biblioteka ogólna, specjalistyczna/.

W praktyce umieszczenie hasła w indeksie przedmiotowym i odesłanie do odpowiedniego miejsca katalogu systematycznego zwykle dotyczy tylko tych zagadnień, które są wyrażone *explicite* w tablicach klasyfikacyjnych. Poza zasięgiem indeksu pozostają wtedy pewne zagadnienia szczegółowe związane z tematem głównym lub te zagadnienia, dla których w tablicach przyjęto nazwę ogólną. Mamy wtedy do czynienia z następującymi sytuacjami:

a/ gdy treść zagadnienia szczegółowego można wyrazić za pomocą określnika, np. Język polski - gramatyka, odsyłając do tego samego działu, co hasło główne,

b/ gdy treść zagadnienia szczegółowego można wyrazić za pomocą określnika, np. Język polski - nauczanie, odsyłając do innego działu niż hasło główne,

c/ gdy treść trzeba wyrazić za pomocą tematów, np. Używki, szczegółowo: Herbata, Kawa, odsyłając do tego samego działu.

Rozpatrywane przykłady należałoby potraktować jako wzory odzwierciedlania zawartości treściowej katalogu systematycznego w indeksie przedmiotowym. Obowiązujące powinny być przykłady b i c, nieobowiązujące - a.

Tak samo należałoby postąpić z tematami jednostkowymi. Jeśli jakieś nazwisko czy nazwa miejscowa występuje w więcej niż jednym dziale należałoby to zasygnalizować w indeksie, np. materiały na temat Vuka Karadzicia w katalogu systematycznym /który

eksponuje ujęcie/ mogą się znaleźć w dziale Filologii, Etnografii, Kultury, Historii, materiały dotyczące Sikorskiego - w dziale Historii i Wojskowości.

Wprowadzenie nazw jednostkowych do indeksu przedmiotowego może budzić wątpliwości, powoduje bowiem jego dużą rozbudowę. Najprostszym rozwiązaniem byłoby poprzestać na odsyłaczu orientacyjnym typu: Lekarze zob. biografie w dziale Medycyna, Literaci /Pisarze/ zob. nazwy poszczególnych literatur itd. Umieszczenie nazw jednostkowych w indeksie przedmiotowym znacznie rozbudowuje go, dlatego zwykle pomija się je, choć są one definicyjnie równoprawnym i przydatnym elementem indeksu.

Odzwierciedlenie struktury katalogu systematycznego jest łatwe i proste w katalogach, które stosują notację /np. katalogi dziesiętne/. Znacznie bardziej pracochłonne jest to w katalogach tzw. bezznakowych. Zapis w indeksie przedmiotowym uwzględniać musi kolejne stopnie zależności hierarchicznej, np.

Język polski

zob.

Filologia

Językoznawstwo

Językoznawstwo szczegółowe

Języki indoeuropejskie

Języki słowiańskie

Języki zachodniosłowiańskie

Ten sam zapis w katalogu dziesiętnym /UKD/ jest wyrażony w postaci Język polski 808.4

W praktyce czasem opuszcza się niektóre stopnie zapisu, uznane za mało ważne. W przedstawionym wyżej przykładzie można byłoby opuścić stopień trzeci /Językoznawstwo szczegółowe/, zakładając pewną wiedzę u użytkownika.

Ważne miejsca w indeksie przedmiotowym zajmują odsyłacze. Najczęściej są to odsyłacze całkowite, ale także uzupełniające i orientacyjne. Odsyłacze całkowite dotyczą głównie terminologii /przyjętej formy hasła przedmiotowego/, odsyłacze uzupełniające tworzą powiązania międzdziałowe, odsyłacze orientacyjne wskazują kierunek poszukiwań, wtedy, gdy jakieś tematy nie są wyrażone w indeksie bezpośrednio.

Istniejące indeksy przedmiotowe do katalogów systematycznych tworzone są według różnych zasad i zwykle nie zawierają pełnego wykazu haseł - pomijane są tematy jednostkowe, nie zawsze próbuje się wyjść poza tematy należące do poziomu tablic klasyfikacyjnych. Wszystko to sprawia, że indeksy przedmiotowe pełnią tylko połowicznie swoją rolę.

Warto też zwrócić uwagę na konieczność kumulacji indeksu przedmiotowego, tzn. ułożenia w jednym ciągu alfabetycznym wszystkich haseł /czasem są one umieszczone przy każdym dziale/, ponieważ dopiero wtedy tworzy się pełny obraz istniejących tematów i ich ujęć. Pozwala to od razu ustalić kierunek poszukiwań. Jest to szczególnie istotne przy tematach przydzielanych w sposób arbitralny, tematach międzydyscyplinarnych i tematach, które mogą być przedmiotem opracowania różnych dziedzin. Na przykład temat Powstanie styczniowe w zależności od rozpatrywanego aspektu może mieć następujące zapisy w indeksie przedmiotowym:

Powstanie styczniowe - historiografia

zob.

HISTORIA

.....

Powstanie styczniowe - bitwy

zob.

WOJSKOWOŚĆ

.....

Powstanie styczniowe - literatura

zob.

FILOLOGIA

.....

Jeśli te zapisy znajdują się w jednym ciągu alfabetycznym, to użytkownik nie tylko wie, w jakim dziale poszukiwać danego zagadnienia, ale także dowieduje się, w jakich aspektach to zagadnienie jest opracowane w tym katalogu systematycznym.

Niektóre biblioteki skracają czas poszukiwań w katalogu systematycznym, zaznaczając przy hasłach numery szufladek, podając także kolejne stopnie struktury klasyfikacyjnej /nie mogą to być jednak same tylko numery szufladek/. Jest to w praktyce spore u-

łatwienie, choć nakłada na pracowników dodatkowe zajęcia, związane ze stałą aktualizacją.

Warto byłoby, aby biblioteki, które prowadzą indeksy przedmiotowe do katalogów systematycznych podzieliły się spostrzeżeniami, dotyczącymi metodyki ich tworzenia, bo jest to ciągle zagadnienie wymagające pewnych ustaleń i ujednoliczeń.

*

Indeks przedmiotowy należy traktować jako obowiązującą część składową katalogu systematycznego. Razem stanowią one całość informacyjno-wyszukiwawczą, w której każde zagadnienie jest traktowane dwójako: od strony ujęcia i przedmiotu. Jest to szczególnie istotne przy tematach międzydyscyplinarnych, zwłaszcza wtedy, gdy brak jest równoległego katalogu przedmiotowego.

Podstawowa rola indeksu przedmiotowego, to ułatwienie poszukiwań w katalogu systematycznym przez odzwierciedlenie jego zawartości treściowej we fragmentach struktury klasyfikacyjnej. Wierność w odtworzeniu tej struktury oznacza bezpośrednio odwołanie do odpowiedniego miejsca katalogu systematycznego. Bardziej liberalnie należałoby podejść do dokładności w odtworzeniu zawartości treściowej, tzn. zachować szczegółowość na poziomie tematów i tych określników, które po połączeniu z tematem odsyłają do innych działów niż temat główny, zrezygnować natomiast z tych określników, które wprowadzicie precyzują zakres tematu, ale odsyłają do tego samego miejsca, co temat główny.

Indeks przedmiotowy nie jest tworem stałym i skończonym, tak jak nie jest nim żaden katalog biblioteczny, niezależnie od stabilności klasyfikacji, na której się opiera. Uzależniony jest od napływu piśmiennictwa, ustaleń metodycznych w zakresie języka haseł przedmiotowych /jest jego uproszczoną wersją/, istnienia w danej bibliotece katalogu przedmiotowego. Spełnia on pomocniczą, ale istotną rolę w dostępie do informacji.

L i t e r a t u r a

1. ALFAVITNO-PREDMETNYJ ukazatel' k sistematičeskomu katalogu. Posobie dlja bibliotekarej, Moskva 1981.
2. DEMBIŃSKI A. Sporządzanie indeksów do wydawnictw informacyjnych, Warszawa; CIINTE, 1966.
3. INDEKSY do bibliografii, PN-73/N-01159.
4. MARCISZEWSKI W. Metody analizy tekstu naukowego, Warszawa: PWN, 1977.
5. MIŠINA T.P., ODARČENKO V.I., BARSUKOVA O.A. Sostavlenie i vedenie svodnogo predmetnogo ukazatelja k sistematičeskomu katalogu Gosudarstvennoj Biblioteki SSSR im. V.I. Lenina. Metody, organizacija i tehnologija raboty. Metodičeskie rekomendacii i instrukcii, Moskva 1975.
6. SŁOWNIK języka polskiego, Warszawa: PWN 1978.
7. SŁOWNIK terminologiczny informacji naukowej, Wrocław 1979.

SUBJECT INDEXES FOR SISTEMATIC CATALOGUES

S u m m a r y

The subject index is one of factors which activates the circulation of information. It occurs in form of alphabetic list of headings in books, reference works and in library and bibliographic classifications.

The subject index for systematic catalogue makes a variant of classification tables' index. The main problems in construction of the index of this type are:

- the way of reflection of structure and subject contents of a systematic catalogue.

- the extent of this reflection,
- the interdependence between subject catalogue and subject index.

ПРЕДМЕТНЫЙ УКАЗАТЕЛЬ К СИСТЕМАТИЧЕСКОМУ КАТАЛОГУ

Р е з ю м е

Предметный указатель является одним из факторов ускоряющих обращение информации. Он выступает в виде алфавитного перечня заголовков в книгах, информационных изданиях, таблицах библиотечных и библиографических классификаций. Предметный указатель к систематическому каталогу является видом указателя к классификационным таблицам. Основной проблемой при создании указателя этого вида являются:

- способ отражения структуры и содержания систематического каталога,
- степень отражения,
- зависимость между предметным каталогом и предметным указателем.

BADANIA WPŁYMU STOSOWANIA WSKAŹNIKÓW ROLI ORAZ
SPECYFIKACJI RELACJI KOJARZENIOWYCH
NA EFEKTYWNOŚĆ WYSZUKIWANIA INFORMACJI
Wstępne opracowanie materiału badawczego

Problemy związane z opracowaniem materiału badawczego przeznaczonego do budowy eksperymentalnego systemu informacyjno-wyszukiawczego w celu przeprowadzenia badań wpływu wybranych środków konstrukcji języka informacyjno-wyszukiawczego i tezaurusu na efektywność wyszukiwania informacji. Charakterystyka metod i procesu wspólnego wstępnego opracowania materiału, który został wykorzystany w dwu jednocześnie podjętych pracach badawczych: "Wpływ wskaźników roli na efektywność wyszukiwania informacji z zakresu wybranej gałęzi technologii żywności" i "Przydatność specyfikacji relacji kojarzeniowych w procesie wyszukiwania informacji z zakresu wybranej gałęzi technologii żywności". Kryteria wyboru oraz jakość i systematyzacja dokumentów, definicje podstawowych pojęć obejmujących m.in. charakterystyki eksperymentalnego języka informacyjno-wyszukiawczego i tezaurusu, metody wyszukiwania dokumentów oraz specyfika i budowa instrukcji indeksowania wykorzystanej do tworzenia charakterystyk dokumentów i budowy tezaurusu.

Wyniki badań dokumentacyjnych systemów informacyjno-wyszukiawczych /SIW/, przedstawione w literaturze przedmiotu, wykazały,

ze efektywność działania każdego SIW zależy w głównej mierze od jakości stosowanego w danym systemie języka informacyjno-wyszukiwawczego /JIW/ /1, 2, 3, 6, 11, 14, 21/. Miarą efektywności języka informacyjno-wyszukiwawczego są współczynniki kompletności i trafności zbiorów dokumentów wyszukiwanych w SIW przy użyciu danego języka. Tak na przykład, z danych przedstawionych w publikacjach wynika, że w systemach informacyjno-wyszukiwawczych dla nauki i techniki, stosujących języki deskryptorowe, średnia wielkość współczynnika kompletności waha się na ogół w granicach 60-70%, a średnia wielkość współczynnika trafności wynosi 40-50%, przy tym ze optymalne, możliwe do osiągnięcia jednocześnie wielkości obu tych współczynników uznaje się 55 do 60% /1, 2, 6, 9, 11, 20/.

Efektywność języków informacyjno-wyszukiwawczych wykorzystywanych w dokumentacyjnych SIW najczęściej nie zadowala w pełni użytkowników tych systemów. W związku z tym podejmowane są liczne prace zmierzające do podwyższenia efektywności istniejących i budowanych JIW.

Rezultaty szeregu badań porównawczych efektywności różnych sposobów poprawy kompletności i trafności wyszukiwania wykazały, że oprócz pewnych nielicznych środków wpływających korzystnie na oba wskaźniki /indeksowanie hierarchiczne, wykorzystywanie wskaźników więzi oraz iloczynów logicznych w wyszukiwaniu/, stosowanie pozostałych środków podwyższania kompletności, do których należy wykorzystywanie w JIW relacji kojarzeniowych, wpływa ujemnie na trafność, a z kolei stosowanie środków podwyższających trafność, do których należą wskaźniki roli, powoduje obniżenie kompletności wyszukiwania. Na podstawie tych wyników sformułowano twierdzenie o zależności odwrotnie proporcjonalnej pomiędzy kompletnością a trafnością wyszukiwania w określonym SIW stosującym takie środki. W niektórych pracach dotyczących tych zagadnień zakłada się jednak istnienie takich systemów, w których możliwe jest jednocześnie podwyższenie kompletności i trafności wyszukiwania dokumentów /1, 7/. Założenie to uzasadnia celowość podejmowania badań wpływu różnych czynników podwyższania współczynnika kompletności albo współczynnika trafności na efektywność języków informacyjno-wyszukiwawczych budowanych dla poszczególnych SIW.

W związku z powyższymi stwierdzeniami, podjęto jednocześnie dwie prace, których celem było dokonanie ocen wpływu zastosowania dwóch różnych sposobów podwyższania efektywności deskryptorowego JIW na efektywność wyszukiwania dokumentów w systemie informacyjno-wyszukiawczym dla technologii żywności, wykorzystującym taki język. Tematem jednej z prac była ocena efektywności stosowania wskaźników roli, a tematem drugiej ocena przydatności specyfikacji relacji kojarzeniowych w wyszukiwaniu informacji z zakresu wybranej gałęzi technologii żywności /13, 22/.

Badanie przydatności stosowania poszczególnych sposobów poprawy efektywności JIW w tym samym systemie informacyjno-wyszukiawczym stwarza lepsze możliwości porównywania uzyskanych wyników. Wykorzystywanie do różnych badań, prowadzonych w ramach jednego SIW, tego samego materiału badawczego dodatkowo zwiększa te możliwości. W związku z tym uznano za celowe wykorzystanie w obu pracach tego samego i jednakowo wstępnie opracowanego materiału badawczego. Przeprowadzenie podjętych przez autorki badań wymagało wykorzystywania tezaurusu technologii żywności i odpowiedniego języka deskryptorowego. Stanowiły one niezbędne narzędzia badawcze umożliwiające: po pierwsze indeksowanie dokumentów w celu oznaczania w ich charakterystykach wyszukiwawczych zaprojektowanych wskaźników roli albo wyróżnionych relacji kojarzeniowych, specyfikowanych następnie w tezaurusie, a po drugie przeprowadzenie eksperymentów wyszukiwawczych w celu określenia wpływu badanych środków na efektywność zbudowanego JIW. Ze względu na brak tezaurusu technologii żywności, a więc i odpowiedniego języka deskryptorowego, zaistniała konieczność zbudowania eksperymentalnego systemu informacyjno-wyszukiawczego od podstaw. Wobec tego postanowiono, że w oparciu o materiał badawczy wykorzystywany w obu pracach zostanie zbudowany eksperymentalny tezaurus wybranej gałęzi technologii żywności, czyli technologii owoców i warzyw. Stworzenie eksperymentalnego deskryptorowego języka dla tej gałęzi oraz określenie podstawowych zasad strategii wyszukiwania dokumentów za pomocą instrukcji wyszukiwawczych wyrażonych w tym języku włączono do zadań badawczych, a opracowanie metody budowy i proces budowy odpowiedniego tezaurusu zaliczono do zadań wchodzących w zakres wstępnego opracowania materiału badawczego /2, 3, 12, 19, 21/.

We wstępnym etapie opracowywania metody badań ustalono kryteria wyboru materiału badawczego. Do najistotniejszych kryteriów wyboru jako materiału badawczego dokumentów dotyczących technologii owoców i warzyw zaliczono powszechność stosowania w pozostałych gałęziach technologii żywności większości metod i procesów jednostkowych wykorzystywanych w technologii owoców i warzyw, która implikuje możliwość wykorzystania teoretycznych i praktycznych wyników prac w procesie budowy JIW dla całej dziedziny. Wybrany zgodnie z tymi kryteriami materiał badawczy obejmował podstawowy zbiór dokumentów stanowiący reprezentatywną próbę analiz dokumentacyjnych artykułów w języku polskim lub obcojęzycznych, analiz dokumentacyjnych zestawień tematycznych i pytań informacyjnych wpływających do istniejącego systemu oraz pomocniczy zbiór dokumentów składający się z odpowiednich podręczników, słowników i encyklopedii.

W następnym etapie określono podstawowe pojęcia wykorzystywane w opisie pracy. Między innymi określono pojęcia przedmiotów dokumentu, słów kluczowych, języka deskryptorowego, deskryptorów, deskryptora głównego oraz typów desygnatów wyrażenia języka deskryptorowego. Ostatnie z tych określeń, sformułowane w oparciu o przedstawioną w jednej z prac propozycję wyróżnienia typów desygnatów wyrażenia JIW /16/, brzmi następująco: desygnatami bezpośrednimi wyrażenia języka deskryptorowego są dokumenty /informacje/, a desygnatami pośrednimi wyrażenia języka deskryptorowego są przedmioty dokumentu /przedmioty informacji/. Ustalono również określenia i charakterystyki formalne eksperymentalnego języka deskryptorowego nie uwzględniającego wskaźników roli i tezaurusa nie uwzględniającego specyfikacji relacji kojarzeniowych oraz metody wyszukiwania dokumentów przy ich użyciu z wykorzystaniem deskryptorów węższych i kojarzeniowych oraz sum, iloczynów i różnic zbiorów. W eksperymentalnym deskryptorowym JIW wyróżniono dwa podjęzyki: język charakterystyk wyszukiwawczych i język instrukcji wyszukiwawczych, różniące się zasobami leksyki pomocniczej i pewnymi regułami gramatycznymi. Wymieniona wyżej charakterystyka formalna tworzonego JIW obejmuje szczegółowy opis reguł gramatycznych języka, który stanowi treść wykazu reguł tego JIW dołączonego w dalszej części pracy do zbudowanego tezaurusa.

Kolejne etapy pracy obejmowały: sporządzenie charakterystyki jakościowej i ilościowej podstawowego materiału badawczego, systematyzację zbioru dokumentów według określonych wstępnie kategorii tematycznych, opracowanie instrukcji indeksowania, indeksowanie analiz dokumentacyjnych za pomocą opracowanej wstępnie instrukcji indeksowania, oznaczenie w powstałych charakterystykach wyszukiwawczych dokumentów nie specyfikowanych relacji kojarzeniowych, a także selekcję pytań informacyjnych /2-5, 10, 15, 21/.

Charakteryzując rezultaty wymienionych wyżej działań określono ich dalsze wykorzystanie obejmujące budowę tezauryśa nie uwzględniającego specyfikacji relacji kojarzeniowych oraz zróżnicowane rodzaje ich wykorzystania w indywidualnych podstawowych badaniach prowadzonych w ramach każdej z prac. Poniżej omówiono krótko poszczególne etapy opracowywania dokumentów należących do podstawowego zbioru.

W wyniku analizy 520 dokumentów stanowiących wybrany materiał badawczy, obejmujący 474 analizy dokumentacyjne artykułów, 26 analiz dokumentacyjnych zestawień tematycznych oraz 120 pytań informacyjnych, wyróżniono trzy następujące szerokie kategorie tematyczne tych dokumentów: "wytwarzanie", "jakość" i "ekonomika". Posługując się symbolami tych kategorii /cyfry rzymskie: I, II, III/ usystematyzowano podstawowy materiał badawczy przydzielając dokumenty wielotematyczne do więcej niż jednej kategorii. Następnie w oparciu o opracowaną wstępnie specyficzną instrukcję indeksowania, zaindeksowano 500 badanych analiz dokumentacyjnych i oznaczono w sporządzonych charakterystykach wyszukiwawczych nie specyfikowane relacje kojarzeniowe pomiędzy deskryptorami /3, 8, 11, 12/. 120 pytań informacyjnych przeznaczonych do wykorzystania w eksperymentach wyszukiwawczych poddano analizie treściowej i selekcji pod kątem możliwości występowania w zbiorze badanych dokumentów takich dokumentów, które są relewantne do poszczególnych z tych pytań. Ze względu na stosunkowo niską liczebność zbioru dokumentów przeznaczonych do przeszukiwania, związaną m.in. z koniecznością wyszukiwania manualnego, uznano za konieczne połączenie niektórych z tych pytań, w celu zwiększenia liczby dokumentów wyszukiwanych w odpowiedzi na pytanie. W rezultacie tego postępowania uzyskano zbiór 75 pytań informacyjnych. Liczba analiz dokumentacyjnych i liczba pytań informacyjnych wykorzystanych jako mate-

riał do prac była zdeterminowana wnioskami badawczymi przedstawionymi w pracy Sparck-Jones i Rijebergera, według których minimalny przeszukiwany zbiór dokumentów i minimalny zbiór pytań informacyjnych zapewniające mierodejność uzyskanych wyników badań efektywności JIW to 500 przeszukiwanych dokumentów i 75 pytań /18/.

Przyjęcie założenia, że badane dokumenty będą indeksowane przy użyciu tezauryśa zbudowanego w oparciu o materiał badawczy wymagało srośowania specyficzynej instrukcji indeksowania, która umożliwiała:

a/ wybieranie spośród synonimicznych i bliskoznacznych srośw kluczowych dokumentośw terminośw, których formy graficzne nadawano tworzonym deskryptorom stanowiącym leksykę podstawową budowanego JIW:

b/ indeksowanie dokumentośw przy użyciu tych deskryptorośw.

W związku z tym opracowanie takiej instrukcji indeksowania dokumentośw oraz pierwotne indeksowanie dokumentośw w oparciu o nią zaliczono do zadań wchodzących w zakres wstępne o opracowania materiału badawczego.

Zgodnie z przyjętym założeniem, opracowana instrukcja indeksowania została poszerzona zarówno o zasady wyboru srośw kluczowych jak i o empiryczne, formalne oraz merytoryczne kryteria wyboru deskryptorośw.

W trakcie tworzenia słownictwa JIW problemy eliminacji synonimii oraz homonimii i wieloznaczności deskryptorośw rozwiązywano sposobami konwencjonalnymi zalecanymi w literaturze przedmiotu w oparciu o własną kompetencję językową oraz ze pomocą dokumentośw należących do pomocniczego materiału badawczego. Problem mocnej antonimii terminośw został rozwiązany zgodnie z ogólnie przyjętymi zasadami, to znaczy z dwóch terminośw związanych stosunkiem mocnej antonimii uznawano za odpowiednik graficzny deskryptora ten z nich, którego częstotliwość występowania w dokumentach była wyższe /2, 3, 4/. Na przykład z dwóch następujących terminośw "stabilność" i "niestabilność" wytypowano na wzór deskryptora pierwszy z nich a drugi uznano za eskryptor. Ponieważ przyjęto, że srośwa kluczowe, a więc i deskryptory mogą mieć tylko formy rzeczownikowe, poza nielicznymi wyjątkami obejmującymi wyrażenia przymiotnikowe, w wypadku występowania w tekstach dokumentośw wyrażeń nierzeczownikowych, które powinny zostać uznane za srośwa kluczowe, konieczne było do-

konywanie zamian leksykalnych /np. "filtrować" na "filtracja"/, które jak zauważono były oparte na wykorzystaniu pewnych funkcji leksykalnych stosowanych w pracach Mielczuka i Żółkowskiego /17/. Przy wyborze słów kluczowych dokumentów stwierdzono również, że pewne nazwy obiektów, stanowiących surowce roślinne opisane w dokumentach, są wieloznaczne z punktu widzenia egzemplifikacji tych obiektów. Tak na przykład nazwa "groch" bywa zastępowana zarówno nazwą egzemplarza "ziarno grochu" jak i nazwą egzemplarza "strąk grochu" w pewnych dokumentach dotyczących oceny surowców. Nazwy tego typu uznano za wyrażenia wieloznaczne i potraktowano analogicznie jak pozostałe wyrażenia tego typu. Przyjęto również, że dla użytkowników SIW z zakresu technologii żywności istotnymi cechami formalnymi tekstów dokumentów są:

a/ język dokumentu,

b/ typ publikacji, tzn. określenie czy praca jest przeglądowa, czy też oparta na badaniach własnych.

Ponieważ podział w punkcie b/ jest dychotomiczny, dla podwyższenia ekonomiki indeksowania za deskryptory uznano jedynie ART PRZEGL. i ZT., z których pierwszy reprezentuje skrót terminu "artykuł przeglądowy" a drugi akronim terminu "zestawienie tematyczne", będących nazwami prac przeglądowych. Ze względu na potrzebę ograniczenia liczebności budowanej leksyki JIW, zamiast deskryptorów reprezentujących nazwy przedziałów czasu opisywanych w dokumentach wydarzeń przyjęto za deskryptor schemat "ROK X", za pomocą którego przy zastosowaniu podanych reguł postępowania tworzy się właściwe deskryptory w trakcie indeksowania dokumentów. Oprócz wymienionych wyżej zasad związanych z wyborem słów kluczowych i deskryptorów oraz zasad budowania charakterystyk wyszukiwawczych dokumentów i instrukcji wyszukiwawczych, opracowana instrukcja indeksowania zawiera jeszcze określenie maksymalnej dopuszczalnej liczby deskryptorów w charakterystyce dokumentu wynoszącej 21, którą ustalono na podstawie badań empirycznych.

Podstawowy etap wspólnego wstępnego opracowania materiału badawczego stanowiła budowa eksperymentalnego teaurusu technologii owoców i warzyw /nie uwzględniającego specyfikacji relacji koja-

rzeniowych/. Budowę tezaurusa poprzedziło opracowanie opisu formalnego metody jego budowy^{x/}.

Powstały w wyniku wspólnego opracowania materiału badawczego JIW został wykorzystany w pierwszej z wymienionych wyżej prac jako podstawa budowy języka informacyjno-wyszukiwawczego uwzględniającego zaprojektowane wskaźniki roli, a z kolei opracowany tezaurus tego JIW został wykorzystany w drugiej z tych prac jako podstawa budowy tezaurusa, w którym wprowadzono specyfikację wyróżnionych relacji kojarzeniowych. Ponadto opracowane wspólnie JIW i jego tezaurus posłużyły do przeprowadzenia kontrolnych eksperymentów wyszukiwawczych w obu pracach.

Zdaniem autorek przedstawiona powyżej charakterystyka metody wspólnego wstępnego opracowania materiału badawczego, przeznaczonego do badań dwóch różnych czynników efektywności deskryptorowych JIW, może stanowić przydatny przykład toku postępowania przy ustalaniu szczegółowych metod budowy eksperymentalnych lub profesjonalnych systemów informacyjno-wyszukiwawczych, wykorzystujących języki deskryptorowe.

L i t e r a t u r a

1. BIELICKA L.A. Języki informacyjne - przegląd analityczny badań efektywności. Warszawa: IINTE 1977, 63 s. Ser. Prace IINTE nr 8.
2. BIELICKA L.A., ŚCIBOR E. Wprowadzenie do teorii języków informacyjnych. Warszawa: CINTe 1981, 84 s. Ser. Materiały szkoleniowe nr 21.
3. BIELICKA L.A., ŚCIBOR E. Języki informacyjne. Rodzaje i zastosowanie w działalności informacyjnej. Warszawa: CINTe 1982, 93 s. Ser. Materiały szkoleniowe nr 25.

^{x/}Opis procesu budowy tezaurusa i jego charakterystyka będą tematem osobnego artykułu w jednym z kolejnych numerów "Zagadnień Informacji Naukowej".

4. BIELICKA L.A. Konwencjonalne metody indeksowania współrzednego. Warszawa: IINTE 1979, 56 s. Ser. Prace IINTE nr 25.
5. BOJAR B. Zarys językoznawstwa dla informatyków. Warszawa: Uniwersytet Warszawski 1976, 177 s.
6. CLEVERDON C.W. The Cranfield tests on index languages devices. ASLIB Proc. vol. 19:1967 nr 6 s.173-193.
7. CLEVERDON C.W. On the inverse relationship of recall and precision. 'J. Doc.' 1972 vol. 28 nr 3 s. 195-201.
8. ČERNYJ A.J. Syntagmatyczne stosunki między deskryptorami. Metodyka budowy tezaursów. Warszawa CIINTE 1969, 184 s. Ser. Prace, Studia, Przyczynki nr 2.
9. CZERNY A.J. Wstęp do teorii wyszukiwania informacji. Warszawa: OIN PAN 1978, 268 s. Ser. Materiały szkoleniowe.
10. GERD A.S. Associativnye otnošenije v informacionno-poiskovom tezaursie i puti ich vydelenija. "Naučno-Techn. Inf." 1980 Ser. 2 nr 5 s. 14-16.
11. LANCASTER F.W. Information Retrieval Systems. Characteristics, testing and evaluation. New York: John Wiley & Sons 1968, 222 s.
12. NIKITINA S.E. Tezaurus po teoretičeskoj i prikladnoj lingvističeskoj /Avtomatičeskaja obrabotka teksta/. Moskwa: Nauka 1978, 374 s.
13. OGÓRKIEWICZ W. Wpływ wskaźników roli na efektywność wyszukiwania informacji z zakresu wybranej gałęzi technologii żywności. Praca doktorska. Warszawa 1984. Maszynopis.
14. ROBOWSKI J. Języki deskryptorowe. Analiza porównawcza języków deskryptorowych i innych języków informacyjnych. Warszawa: IINTE 1974, 227 s. Ser. Prace, Studia, Przyczynki nr 3 /66/.
15. SOSIŃSKA B. Typologia relacji pomiędzy jednostkami leksykalnymi języków informacyjnych. "Zagadn. Inf. Nauk." 1979 nr 2 /35/ s. 99-119.

16. SOSIŃSKA B. Struktura wyrażeń języków informacyjnych a konotacyjna i denotacyjna interpretacja ich znaczenia. "Zagadn. Inf. Nauk". 1981 nr 2 /39/ s. 41-58
17. SOSIŃSKA B. Kody semantyczne. Pojęcia i zastosowanie. Praca magisterska. Warszawa: 1980. Uniwersytet Warszawski s. 234-246.
18. SPARCK-JONES K., RIJEBERGER J., van: Progress in documentation. Information retrieval test collections. "J. Doc." 1976 vol. 32 nr 1 s. 59-75.
19. TEZARUS jednojęzyczny dla polskich systemów informacyjnych. PN-81/N-09018.
20. TEZARUS naučno-techničeskich terminov. Red. J.J. Šemakin Moskwa: Voenizdat 1972.
21. UNGURIAN O. Elementy teorii języków informacyjnych. Warszawa: OIN PAN 1976, 253 s. Ser. Materiały szkoleniowe.
22. WERESZCZYŃSKA-CISŁO B. Przydatność specyfikacji relacji kojarzeniowych w procesie wyszukiwania informacji z zakresu wybranej gałęzi technologii żywności. Praca doktorska. Warszawa 1984. Maszynopis.

STUDY OF THE INFLUENCE OF USING ROLE INDICATORS AND THE
SPECIFICATION OF ASSOCIATIVE RELATIONSHIPS ON THE
EFFECTIVENESS OF INFORMATION RETRIEVAL
Preliminary Preparation of the Research Material

S u m m a r y

The article deals with problems connected with elaboration of the material assigned for building of an experimental information retrieval system including means of construction of the information language and thesaurus. There are characterized methods

of elaboration in commons by two authors of this material which was then used in two simultaneously undertaken research works: "The influence of role indicators on the effectiveness of information retrieval in the realm of the selected branch of food technology" /by W. Ogórkiewicz/ and "The usefulness of the specification of association relationships in the process of information retrieval in the realm of the selected branch of food technology" /by B. Wereszczyńska-Cisło/.

The authors outlined criteria of arranging documents, definitions of basic concepts and terms used in their work such as information retrieval language, methods of searching documents and instructions used in indexing documents.

ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ ПРИМЕНЕНИЯ УКАЗАТЕЛЕЙ РОЛИ
И СПЕЦИФИКАЦИИ АССОЦИАТИВНЫХ ОТНОШЕНИЙ НА
ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПОИСКА ИНФОРМАЦИИ

Предварительная обработка исследовательского материала

Р е з ю м е

В статье обсуждаются проблемы связанные с обработкой материала предназначенного для создания экспериментальной ИПС, включая средства построения поискового языка и тезауруса. Охарактеризованы методы совместной обработки этого материала, предпринятой авторами, который далее был использован в двух одновременно начатых исследовательских работах: "Влияние указателей роли на эффективность поиска информации в избранной отрасли пищевой промышленности" (В. Огуркевич); "Пригодность спецификации ассоциативных отношений в процессе поиска информации в избранной отрасли пищевой промышленности" (Б. Вережиньска-Цисло).

Авторы охарактеризовали: критерии систематизации документов, определения понятий и основных терминов в их работе, как например, информационный язык, а также методы поиска документов и инструкции, используемые при индексировании документов.

ARTUR JAZDON

Biblioteka Uniwersytecka
w Poznaniu

TELEWIZYJNA AUDYCJA DYDAKTYCZNA W SZKOLENIU INFORMACYJNYM STUDENTÓW

Konieczność szkolenia informacyjnego studentów. Kształcenie studentów Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu w zakresie informacji naukowej. Treści programowe tzw. przysposobienia bibliotecznego. Telewizyjna audycja dydaktyczna - założenia teoretyczne. Warunki kompozycji scenariusza. Scenariusz telewizyjnej audycji dydaktycznej dla studentów UAM. Oceny pokazów sondażowych. Korzyści płynące z realizacji i stosowania telewizyjnej audycji dydaktycznej w szkoleniu informacyjnym.

Powszechnie wiadomo, iż rozwój informacji naukowej nierozzerwalnie związany jest z rozwojem nauki; z kolei rozwój nauki uwarunkowany jest stanem informacji naukowej. Dlatego też, szkolenie z zakresu zagadnień informacji naukowej powinno być permanentne, występować na wszystkich etapach nauczania, począwszy od szkoły podstawowej aż po studia czy kursy dokształcające. Niestety obecnie obligatoryjnie zostało wprowadzone tylko do programów szkół podstawowych i średnich. Zasadniczo nie prowadzi się go w szkołach wyższych, gdzie jest szczególnie potrzebne. Uczniowie, kontynuujący naukę w szkołach wyższych, spotykają się z zupełnie innym systemem nauczania, w którym samodzielność docierania do li-

"Zagadnienia Informacji Naukowej" 1984 nr 2/45/

teratury umiejętność korzystania z różnorodnych źródeł i oceni-
ków informacji, znajomość i umiejętność korzystania z całego sys-
temu biblioteczno-informacyjnego funkcjonującego w Polsce, na ko-
niec umiejętność samodzielnego sporządzenia pochodnych źródeł in-
formacji od prostych zestawień bibliograficznych aż po skompliko-
wane abstrakty, są szczególnie ważne i przydatne. Przystosowanie
czytelniczo-informacyjne w szkole podstawowej czy średniej nie
jest w stanie zapewnić takiego stopnia opanowania przez uczniów
wiadomości z tego zakresu, aby mogli korzystać bez problemów z
biblioteki naukowej, jej różnorodnych zbiorów informacji itd.
Dlatego też szkolenie informacyjne w szkole wyższej powinno być
- po pierwsze, traktowane jako kontynuacja dotychczasowego kształ-
cenia w tym zakresie, po drugie - co wynika z myśli poprzedniej -
obowiązkowe dla wszystkich studentów. Trzeba niestety także dodać,
że nauczanie zagadnień informacji w szkole podstawowej czy śred-
niej też nie jest dziś doskonałe, o czym mówi literatura przed-
miotu^{1/}. Można mieć tylko nadzieję, że przedmiot informacji nau-
kowej obowiązkowo wprowadzony w roku 1983 będzie wszędzie w prak-
tyce realizowany począwszy od nowego roku szkolnego, co poprawić
powinno istniejącą sytuację.

Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu jest jedną z nie-
licznych uczelni w Polsce prowadzącą obowiązkowe, dwustopniowe
szkolenie w zakresie informacji naukowej dla wszystkich studen-
tów. W pierwszych dniach października każdego roku akademickie-
go nowo przyjęci studenci przechodzą dwugodzinne tzw. przysposo-
bienie biblioteczne, stanowiące pierwszy etap kształcenia. Studen-
ci III lub IV lat wszystkich kierunków studiów zaliczyć muszą
przedmiot "Podstawy informacji naukowej", prowadzony zasadniczo
w wymiarze 12 godzin przez pracowników Biblioteki Uniwersyteckiej,
co stanowi etap drugi szkolenia.

Zatrzymamy się na pierwszym etapie kształcenia w zakresie
informacji naukowej. Wychodząc z założenia, że zgodnie z przyję-
tym programem, uczniowie szkół średnich rozpoczynający studia
powinni posiadać taki zasób wiadomości, który pozwoliłby im o-
gólnie orientować się i korzystać z każdej innej biblioteki,
chcemy w ramach tego kształcenia przekazać zasadniczy zasób wie-
dzy o Bibliotece Uniwersyteckiej, jej funkcjonowaniu, rodzajach

zbiorów, metodzie korzystanie z nich poprzez podstawowe źródła i narzędzia informacji. Praktycznie szkolenie to obejmuje 1 godz. wykładu i 1 godz. ćwiczeń w pomieszczeniach katalogu. Wykłady prowadzone były dotychczas poza pomieszczeniami katalogu, czytelni czy wypożyczalni, tak że słuchacze byli zmuszeni wierzyć niejako tylko na słowo wykładowcy. Dopiero po prelekcji następowało o-prowadzenie po bibliotece i wspomniane ćwiczenia praktyczne. Chcąc z jednej strony uniknąć ciągłego powtarzania treści wykładu, które dla każdej grupy musiały być przecież identyczne, z drugiej zaś strony, przybliżyć je słuchaczom poprzez możliwość ich ilustracji, zrealizowano telewizyjną audycję dydaktyczną. Będzie ona prezentowana każdej grupie studentów zamiast tradycyjnego wykładu, po niej zaś jak dotąd, przechodzić będą oni szkolenie praktyczne.

Sama idea zastosowania audycji telewizyjnej w dydaktyce szkolnej nie jest nowa. Nie istnieje dziś w zasadzie problem czy stosować ją, lecz pytanie, jak ją zastosować aby przyniosła największe korzyści dydaktyczne. Konieczne jest spełnienie szeregu warunków oraz udzielenie odpowiedzi na podstawowe nieraz pytania i wątpliwości, poczynszy od wyboru treści, które chcemy przekazać, kończąc na warunkach i możliwościach technicznych. Samo zastosowanie audycji telewizyjnej w nauczaniu zagadnień informacji naukowej uznać można chyba za jak najbardziej wskazane gdyż wiadomo, że współczesna praktyka informacyjna to także m.in. wykorzystywanie nowoczesnych środków technicznych.

Telewizyjna audycja dydaktyczna jest - ogólnie ujmując - pewną odmianą filmu dydaktycznego. Powstała później niż film, co związane było z późniejszym rozpowszechnieniem telewizji oraz względnie późnym zastosowaniem telewizji w nauczaniu szkolnym. W związku z tym nie ma tak bogatej literatury przedmiotu na ten temat. Należy jednak dodać, że wiele z problemów można rozwiązać przy zastosowaniu osiągnięć teorii i praktyki stosowania filmu dydaktycznego.

Definicji i prób określenia czym jest film dydaktyczny istnieje wiele. Jedna z ogólniejszych mówi, że jest to specjalny rodzaj pomocy naukowej, przystosowany ściśle do tematyki obowiązującego programu nauczania i przeznaczony do określonego poziomu szkoły^{2/}. Stojąc na gruncie tego ogólnego ujęcia dodać moż-

na, że telewizyjna audycja dydaktyczna różni się tylko tym, że sporządzona być musi i wykorzystywana za pomocą innego rodzaju urządzeń technicznych. Decydując się na wybór filmu przyjęliśmy za punkt wyjścia stwierdzenie W. Strykowskiego, że posiada on najbardziej wykształcony język i specjalne techniki, którymi nie dysponują inne środki dydaktyczne, co stawia film dydaktyczny na pierwszym miejscu wśród środków komunikacji audiowizualnej^{3/}. Decydując się zaś na wybór filmu telewizyjnego wzięliśmy pod uwagę szereg innych czynników, które naszym zdaniem stanowią o jego szczególnym znaczeniu. Pierwsze są natury technicznej i występują przy realizacji audycji; nie istnieje konieczność dysponowania specjalistycznego rodzaju aparaturę oprócz magnetowidu i kamer, nie ma trudności z jej udźwiękowieniem /co występuje w przypadku filmu/, nie istnieją odrębne procesy obróbki materiału; nagrany audycję można momentalnie odczytać i w ten sposób wychwycić wszelkie uchybienia i mankamenty a ostatecznie taśmę magnetowidową można wielokrotnie nagrywać i mazać. Kłopoty sprawia konieczność nagrania audycji /dla uniknięcia zakłóceń technicznych występujących przy wykorzystywaniu ogólnie dostępnego sprzętu/ bez przerw, co wymaga sprawności zarówno ze strony osoby prezentującej treści merytoryczne, jak i od obsługi technicznej kamer czy czytelnika. Oprócz tego, przy wykorzystywaniu taśmy magnetowidowej istnieją optymalne warunki do jej odbioru przez słuchaczy. Można ją prezentować w sali niezaciemnionej co umożliwia prowadzenie notatek, po drugie - nie istnieją problemy z zatrzymaniem filmu dla szczegółowego wyjaśnienia oglądanych obrazów, bezproblemowe jest cofnięcie taśmy dla powtórnego obejrzenia wybranego fragmentu oraz po zatrzymaniu filmu można go bez trudności uruchomić powtórnie. Zaletą dodatkową jest łatwość obsługi magnetowidu. Nie bez znaczenia jest także, że aparatura telewizyjna umożliwia szybkie, niemal niedostrzegalne dla odbiorcy przechodzenie od demonstracji żywej do przekazywania dokumentu filmowego lub fotograficznego^{4/}.

Decydując się na wybór tej techniki przekazu wzięliśmy także pod uwagę wysoką efektywność nauczania osiąganą przy jej zastosowaniu^{5/}. Efektywność tę determinują w zasadzie trzy podstawowe grupy czynników. Pierwszą stanowią czynniki związane z jakością

cią filmu i jego strukturę w aspekcie pedagogicznym, drugą - czynniki związane z metodyką ich stosowania, trzecią - czynniki związane z aparaturą służącą do ich projekcji. Audycja dydaktyczna musi więc, uwzględniając pierwszą grupę, zostawiać odbiorcy dostateczną ilość czasu na refleksję myślową, utrzymywać odpowiednią korelację między wizualnymi i akustycznymi efektami, dostosować poziom do możliwości intelektualnych odbiorców. Wspomniana równoległość przesyłania informacji dwoma kanałami percepcyjnymi - wzrokowym i słuchowym, wielokrotność zetknięcia się z tymi samymi informacjami w sposób szczególny przyspiesza proces uczenia się, zwiększa jego efektywność. Ponadto, wysoka redundancja, charakterystyczna dla komunikatu audiowizualnego powoduje, że staje się on bardziej odporny na zniekształcenia i na podstawie niektórych jego fragmentów można zrekonstruować całość. Uwzględniając czynniki związane z metodyką wykorzystywania trzeba pamiętać, że komunikat nie może zastępować nauczyciela akademickiego, ani też tłumić tak pożądaną w nowoczesnym nauczaniu aktywności studentów. Biorąc pod uwagę czynniki związane z optymalizacją warunków wykorzystania trzeba dążyć do optymalizacji warunków projekcji. A te, jak już wspomniano w przypadku magnetowidu, są bardzo dobre^{6/}. Przeprowadzone badania pozwalają stwierdzić, że wykłady telewizyjne wykorzystywane w kształceniu studentów są efektywniejsze dydaktycznie o ok. 30% od wykładów tradycyjnych^{7/}.

Tak więc, przystępując do realizacji telewizyjnej audycji dydaktycznej, chcąc uwzględnić wspomniane wymagania, które zapewnić mogłyby jak największą efektywność nauczania, trzeba było udzielić odpowiedzi na szereg pytań szczegółowych, aby na tej podstawie przystąpić do czynności zasadniczej - napisanie scenariusza, a potem scenopisu.

Po pierwsze - jak wynika z założeń teoretycznych^{8/} - należało określić temat, a więc zasadniczy zasób treści, które powinny zostać przekazane. W tym przypadku temat i główne problemy, które należało przedstawić wynikały z myśli przewodniej, idei realizacji audycji - zastąpienia tradycyjnego wykładu. Istniał inny ważny problem, a mianowicie czy wszystkie zagadnienia przekazywane dotąd w formie ustnej, będzie można przedstawić w przygotowywanej audycji. Obawa taka wynikała z jednej, ale w

naszym przypadku bardzo ważnej okoliczności, tj. skromnych, nieprofesjonalnych w pełni możliwości technicznych. Będzie jeszcze o tym mowa, można jednakże stwierdzić, że zasadniczo nie wpłynęły one na zmiany w przekazywanych treściach programowych, ale zmusiły nas w fazie realizacji do drobnych korekt założeń pierwotnych. Poważniejszą zmianą było wprowadzenie osoby lektora, która pierwotnie w założeniach scenariusza nie figurowała. Po drugie, należało brać pod uwagę, kto będzie odbiorcą audycji. Wiedzieliśmy, że w naszym przypadku mają to być wszyscy nowo przyjęci studenci Uczelni, gdyż dla nich przede wszystkim miała być ona przeznaczona. Taka szeroka i zróżnicowana grupa odbiorców /począwszy od przedstawicieli nauk filologicznych, historycznych a kończąc na przedstawicielach nauk ścisłych/ stawiała nas przed pewną koniecznością. Musieliśmy zrezygnować z prezentacji specjalistycznych, przeznaczonych dla wąskich grup odbiorców informacji; musieliśmy dążyć, aby film był jak najbardziej ogólny, tak aby trafiał do każdego ze studentów bez względu na kierunek studiów czy indywidualne zainteresowania. Można jednak stwierdzić, że konieczność takiej właśnie konstrukcji scenariusza sprawiła, że zrealizowana na jego podstawie audycja, dzięki swemu bardzo uniwersalnemu charakterowi może być dziś także prezentowana innym grupom odbiorców, np. uczniom szkół średnich, czy bibliotekarzom różnych bibliotek, pragnącym zapoznać się w ten sposób ogólnie z naszą instytucją. Ten rezultat, choć niezamierzony pierwotnie, dodaje pracy dodatkowego, pozytywnego waloru.

Po trzecie, należało także brać pod uwagę kiedy audycja powinna być prezentowana /w którym momencie procesu dydaktycznego/. Specyfika zajęć z tzw. przysposobienia bibliotecznego, a więc fakt, że odbywają się one w formie zorganizowanej tylko raz, na początku roku akademickiego, a szczegółowe poznawanie wszystkich niuansów pracy z całym aparatem informacyjnym to zasadniczo proces samokształcenia, czynił ten warunek bardzo istotnym. Dodatkowo byliśmy świadomi tego, o czym wspominaliśmy na wstępie, że poziom wiedzy w zakresie przysposobienia informacyjnego absolwentów szkół średnich nie jest wysoki. Musieliśmy brać pod uwagę także specyfikę naszej biblioteki. Wszystkó to wymagało od reali-

zatorów potraktowania zamierzonych do prezentacji treści w sposób podstawowy. Założyliśmy, że audycja musi dawać przyszłym użytkownikom biblioteki solidną podstawę, w oparciu o które budować i doskonalić oni będą umiejętność korzystania z jej zbiorów, aparatu informacyjnego itd.

Z kolei musieliśmy odpowiedzieć na pytanie, jakie cele poznawcze, kształcące i wychowawcze audycja powinna pełnić. Cel poznawczy to ogólne poznanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu /rzecz jasna w stopniu potrzebnym studentom/, a więc ogólnie struktury organizacyjnej, zasad funkcjonowania, charakterystyki zbiorów itp. Cel kształcący to wyjaśnienie szczegółowe zasad korzystania z katalogów, czytelni, techniki dokonywania wypożyczeń, a więc wyjaśnienie zagadnień w omawianym przypadku najważniejszych. Cel ten w sposób szczególny realizowany jest przez wspomnianą drugą część zajęć przysposobienia bibliotecznego. Ogólnie więc, funkcje poznawczo-kształcące, to zbliżenie uczniów, studentów do poznawanej rzeczywistości oraz kształtowanie ich cech intelektualnych i sprawnościowych. Integralnie związane z nimi jest funkcja emocjonalno-motywacyjna. Treści prezentowane za pomocą środków audiowizualnych wywołują określone przeżycia i wzruszenia przez co rozbudzają zainteresowania odbiorców materiałem nauczania. Treści intelektualne przestają być suche i obojętne a stają się porywające, budzą zapał i wiarę w ich znaczenie, wartości. Oddziaływując na sferę emocjonalną wywołują w człowieku procesy motywacyjne. Stąd twierdzenie, że środki audiowizualne wzmacniają u studujących motywacje uczenia się, rozwijają zainteresowania, jak również wywołują pożądane nastawienie do nauki szkolnej⁹ /realizacja celu wychowawczego/.

Pięte z postawionych pytań wymagało określenia formy audycji. Wiadomo było, że ma to być audycja telewizyjna, ale pozostały do wyboru dwie podstawowe formy struktury jej realizacji. Pierwsza to struktura liniowa, druga - cykliczna. W przypadku struktury liniowej audycja musi spełniać następujące warunki. Elementy struktury filmu muszą być uporządkowane w postaci linii, szeregu; przeważają między nimi relacje logiczne, wszystkie treści traktuje się na ogół równorzędnie, materiał nauczania wyłożony jest w sposób podający, co w małym stopniu aktywizuje

uczących się. W przypadku nadania struktury cyklicznej, do czego i my dążyliśmy, nauczanie za pomocą filmu ma charakter częściowo problemowy i programowy. To znaczy, film ten powinien spełniać pewne odmienne niż w przypadku poprzednim warunki. Elementy struktury uporządkowane są w pewne cykle odpowiadające problemom szczegółowym filmu; relacje między nimi mają charakter logiczny i merytoryczny, każdy cykl zaczyna się postawieniem pytania a kończy uogólnieniem, w którego tworzeniu współuczestniczy odbiorca filmu, gdyż ma ono charakter programowego zadania kontrolnego. Przy czym, jak wykazują doświadczenia, w porównaniu z filmem o strukturze liniowej, efektywniejszy jest on o ok. 12%, co zdecydowało o jego wyborze^{10/}. W naszym przypadku nie udało się, bo i trudno było, osiągnąć realizacji warunku ostatniego. Programowe zadanie kontrolne wykonują studenci dopiero w ramach drugiej części zajęć, ćwiczeń z katalogiem, lecz można uznać, iż odpowiadają one także częściowo na to jak zrozumiane zostały i przyswojone treści przekazywane w ramach audycji.

Przedostatnią już zadaniem w tej fazie pracy, było określenie czasu trwania audycji. Była ona limitowana przez trojakiego rodzaju czynniki. Pierwszy opierał się na przyjętym w psychologii i pedagogice założeniu, że audycja taka nie może być zbyt długa, gdyż prezentując szereg zupełnie lub prawie zupełnie nowych dla odbiorcy treści, mógłby przez rozwlekłą formę spowodować ich niepełne przyswojenie poprzez spadek napięcia uwagi. Drugi warunek to limitowany czas trwania zajęć - 90 minut, z których część przeznaczona być musi na ćwiczenia, trzeci - ograniczona długość taśmy magnetowidowej. Po uwzględnieniu tych warunków planowaliśmy takie skonstruowanie audycji, by trwała ona ok. 20 minut.

Ostatni problem stanowiło określenie gdzie audycja powinna zostać zrealizowana - w studio czy poza nim. Za pierwszym rozwiązaniem przemawiały względy techniczne /zainstalowana na stałe aparatura, odizolowanie od czynników i osób postronnych/. Zdecydowano się jednak na realizację audycji w gmachu Biblioteki Uniwersyteckiej. Wzięto pod uwagę, że audycja ukazywać będzie studentom autentyczne wnętrza, pomieszczenia, ich wyposażenie /z imitacją których w studio byłyby problemy/, w których będą stu-

denci się poruszać, z nich korzystać. Liczono się w związku z tym z możliwością wystąpienia trudności natury technicznej.

Dodatkowo pisząc scenariusz należało brać pod uwagę, że wykład telewizyjny z demonstracją charakteryzuje się wzajemnym uzupełnianiem obrazu i dźwięku, w związku z czym szczególnego znaczenia nabiera w tym przypadku selekcja materiału ilustracyjnego, aby uniknąć skrajności. Z jednej strony "przegadania" audycji, z drugiej "kalejdoskopu obrazów" luźno związanych z treścią audycji, lub nie tylko nie wspomagających, a wręcz przeszkadzających w prawidłowej ich percepcji.

Biorąc pod uwagę te wszystkie uwarunkowania i założenia teoretyczne napisano scenariusz, a na jego podstawie scenopis, według którego zrealizowano audycję.

Otwiera ją plansza z podaniem tytułu i przeznaczenia filmu. Następną sekwencją rozpoczyna już prezentację treści merytorycznych. Pierwszym zadaniem było postawienie problemu. Ma on uświadomić odbiorcom dlaczego kształcenie w zakresie informacji jest tak ważne. Ponieważ zrezygnowano z dokonywania tzw. dokrętek na taśmie filmowej^{11/}, należało problem ten rozwiązać przy pomocy bardziej statycznych rozwiązań z zastosowaniem magnetowidu i nagrania w studio. Zdecydowano się na zespół plansz i wyjaśniający tekst przedstawiany przez lektora. Miały one zasynalizować problem narastania, zalewu informacji i występujące w związku z tym trudności z dotarciem do poszukiwanej literatury. Cykl ten zamyka plansza z pytaniem jak w związku z tą sytuacją odnaleźć potrzebną literaturę.

Po chwilowym zatrzymaniu kadru na wspomnianej planszy, kamera przenosi się na lektora. Zwraca on uwagę na fakt, że Poznań posiada rozbudowaną sieć bibliotek naukowych, których zbiory mają określone specjalizacje. Następnie w dwóch, trzech zdaniach charakteryzuje je kolejno, czemu towarzyszy prezentacja fotografii ich gmachów. Kolejno przedstawia: Bibliotekę Kórnicką PAN, Bibliotekę Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Bibliotekę Politechniki Poznańskiej, Bibliotekę Akademii Ekonomicznej, Wojewódzką Bibliotekę Pedagogiczną, Miejską Bibliotekę Publiczną im. E. Raczyńskiego, kończąc na omówieniu Biblioteki Uniwersyteckiej. Ta ostatnia omówiona jest oczywiście w stopniu najwyż-

szym, poczynając od bardzo skrótowego przedstawienia rysu historycznego, przez podanie najważniejszych spraw związanych ze strukturą organizacyjną /Biblioteka Główna i sieć/ do charakterystyki zbiorów, kierunków specjalizacji. Prezentacji tych treści towarzyszą plansze, które pojawiają się równoległe do słów wypowiedzianych przez lektora. Tak na przykład wspomniane kierunki specjalizacji są równoległe wypisane na planszy, co pozwala na dotarcie informacji do odbiorcy dwoma kanałami. /Uzasadnienie stosowania tego typu rozwiązań oraz plansz problemowych na początku nowych merytorycznych części wynika z wymienionych wcześniej założeń teoretycznych/.

Omówienie tych zagadnień natury ogólniejszej miało z jednej strony wyjaśnić odbiorcy, że poszukiwaną literaturę znaleźć można w różnych placówkach systemu biblioteczno-informacyjnego, a także wskazać na najważniejsze jego ogniwo w mieście Poznaniu. Takie ujęcie miało według założeń stanowić logiczne rozwiązanie postawionego na wstępie problemu i przejście do najbardziej nas interesującej Biblioteki Uniwersyteckiej.

Następne fazy problemowe wyjaśniają technikę korzystania ze zbiorów tej biblioteki, a więc spełniają podstawowe zadanie, szkoląc odbiorców w zakresie przysposobienia bibliotecznego.

Pojawiają się w tym momencie i występują do końca audycji dwie dalsze osoby. Nowo przyjęta studentka, która po raz pierwszy znalazła się w gmachu Biblioteki Uniwersyteckiej oraz osoba pełniąca rolę przewodnika. Aby spotkanie tych dwóch osób przebiegało w sposób naturalny oraz aby uprościć dalszy sposób zwracania się ich do siebie przyjęto, że tą drugą osobą będzie znany jej student, dobrze orientujący się w sprawach bibliotecznym.

Pierwsza sekwencja tej części audycji rozpoczyna się więc "przypadkowym" spotkaniem na korytarzu, krótkim wyjaśnieniem studentki, że jest ona po raz pierwszy w bibliotece, chce wypożyczyć książki i nie wie co musi w tym celu zrobić. Ma ona inscenizować sytuację, w której każdy z odbiorców audycji prędzej czy później znalazłby się osobiście. Stanowi więc zasygnalizowanie problemu, które pobudzić ma motywacje odbiorców, poprzez identyfikację z występującą osobą.

Przewodnik proponuje rozwiązanie problemu od podstaw, tj. od zapisania się do biblioteki. Stanowi to wraz z przejściem do oddalonej o 10 m. wypożyczalni drugą sekwencję filmu. Końcowy moment ich przejścia do pomieszczeń wypożyczalni wykorzystano na najazd kamery na tablicę informującą o godzinach funkcjonowania tej komórki.

Sekwencja trzecia, to wyjaśnienie przede wszystkim procedury zapisania się do biblioteki, ale też wskazanie i wyjaśnienie roli tzw. księgozbioru wypożyczalni. Te dwie różne treściowo frazy oddziela plansza z krótkim przypomnieniem, że karta biblioteczna stanowi podstawę korzystania z czytelni i dokonywania wypożyczeń na zewnątrz.

Sekwencja kolejna rozpoczyna się postawieniem przez studentkę pytania jak odnaleźć inne poszukiwane książki, nie znajdujące się w księgozbiornie wypożyczalni. Przewodnik proponując przejście do katalogu, podkreśla, że należy pamiętać o tym, iż nie wszystkie książki udostępnia się na zewnątrz. Po tym następuje plansza z pytaniem: jakich książek nie udostępnia się na zewnątrz? /a więc postawienie kolejnego problemu/ oraz prezentacja tych materiałów, której towarzyszy niezbędny komentarz lektora.

Zdecydowano się na taki układ treści, choć może się wydać, że informacja w tym momencie o materiałach niedostępnych nie jest zgodna z przyjętym założeniem logicznej konsekwencji i bezpośredniego wynikania problemów. Przyjęcie takiego rozwiązania podyktowane było względami technicznymi. Trzeba bowiem zaznaczyć, że nie w pełni przecież profesjonalna aparatura, jaką dysponują szkoły wyższe, nie jest doskonała. Przerwa w nagrywaniu audycji pozostawia ślad w postaci zakłóceń, które są widoczne każdorazowo przy odtwarzaniu. Chcąc tego uniknąć należało audycję nakręcać bez przerw. To z kolei wymagało zapełnienia treścią luki, która powstałaby w momencie przechodzenia z wypożyczalni do katalogu. Dlatego też zdecydowano się na prezentację w tym czasie treści, dla wyjaśnienia których wystarczała osoba lektora. W tym momencie dochodzimy także do wyjaśnienia /zasygnalizowanej uprzednio sprawy/ pojawienia się osoby lektora. Była ona konieczna właśnie z wymienionych przyczyn technicznych po to, aby zapełnić luki, przejścia między kolejnymi sekwencjami. Trzeba jednak

dodać, że w związku z zaistniałą koniecznością występowania lektora obarczono go także wygłaszaniem części kwestii, które uprzednio przypisane były "przewodnikowi"^{12/}.

Powróćmy - po tym wyjaśnieniu - do scenariusza. Kolejna sekwencja rozpoczyna się ukazaniem dwójki bohaterów zmierzających do pomieszczeń katalogu. Znowu studentka stawia problem, pytając - jak posługiwać się katalogiem? Przewodnik krótko wyjaśnia zadania katalogu głównego, informując także o jego budowie, wskazuje na katalog alfabetyczny i systematyczny oraz wyjaśnia, że w bibliotece istnieje system katalogów specjalistycznych. Następnie wylicza je podając ich lokalizację.

Następuje teraz cykl sekwencji wyjaśniających zasady budowy i korzystania kolejno z katalogu alfabetycznego oraz systematycznego. Rozpoczyna je plansza z pytaniem - jak korzystać z katalogu alfabetycznego? Lektor wyjaśnia kolejno, w jakich przypadkach się nim posługujemy, jak szereguje się hasła /co stanowi tego podstawę/, omawia rodzaje kart odsyłaczowych, przykładową transliterację itp. Przez cały czas lektor jest niewidoczny, natomiast pod czytnikiem prezentowane są plansze ilustrujące omawiane przez niego zagadnienia, wyjaśniające na przykładach teoretyczne założenia przyjęte przy budowie katalogu alfabetycznego.

Ten cykl zagadnień poświęconych katalogowi alfabetycznemu nie kończy się żadnym uogólnieniem czy pytaniem sprawdzającym. Po wyczerpaniu tematu lektor przypomina, że obok katalogu alfabetycznego funkcjonuje katalog systematyczny. Pojawia się plansza z pytaniem - jak się korzysta z katalogu systematycznego? Następne sekwencje audycji poświęcone są omówieniu tego zagadnienia. Informując, że dzieli on piśmiennictwo na działy główne, później poddziały węższych stopni o coraz mniejszych zakresach, wyjaśnia sposób ich oznakowania, informuje o skróconych schematach, kartkowym indeksie przedmiotowym, które stanowią ułatwienie w prowadzeniu poszukiwań, wyjaśnia zasady układu kart. Zamknięcie tej frazy stanowi plansza nakazująca, aby wyszukane w katalogu systematycznym tytuły sprawdzić w katalogu alfabetycznym. Ponieważ cała omawiana audycja ma charakter niejako eksperymentalny nie tylko w skali naszej uczelni, licząc się z koniecznością jej weryfikacji - i być może - jej powtórnego nagrania, zastosowano

dla przedstawienia tych problemów inne niż w odniesieniu do katalogu alfabetycznego rozwiązania. Kamera pokazuje mówiącego lektora, parę studentów przy szafkach katalogu systematycznego i przy indeksie przedmiotowym, wykorzystano natomiast mniejszą liczbę tablic i plansz informacyjnych. Założeniem autorów było przeprowadzenie po pierwszych pokazach krótkich sondazy, wywiadów i ocena na ich podstawie, które z rozwiązań jest lepsze, tzn. pełniej informuje o danym katalogu, doskonalej instruuje jak z niego korzystać.

Kolejną sekwencję stanowi instruktaż jak wypożyczyć do domu odszukaną książkę. Przewodnik - będący wówczas na wizji - wyjaśnia i wskazuje gdzie znajdują się rewery, następnie przedstawia dokładnie jak rewers należy wypełnić. Ilustrację jego kolejnych wypowiedzi są odpowiednie dane, nanoszone na pusty rewers położony pod kamerą czytnika. Następnie oprowadzający na zakończenie tej części informuje o trybie realizacji zamówienia. Jak poprzednie i ta sekwencja kończy się planszą informującą /treścią swą nawiązującą do omawianych zagadnień/.

Powracając następnie do prowadzonych poprzednio rozmów, osoba oprowadzana pyta, gdzie można korzystać z książek nie wypożyczanych do domu. Na otrzymaną odpowiedź, że tylko w jednej z czytelni, prosi o wyjaśnienie, jakie czytelnie funkcjonują w Bibliotece Uniwersyteckiej. Oprowadzający wymienia je kolejno, podając ich lokalizację, a na ekranach obserwujemy zdjęcia kolejnych pomieszczeń. I znowu z przyczyn technicznych - zbyt małej ilości kamer i dużych odległości między czytelniami - musiano posłużyć się tylko zdjęciami a nie żywą, bezpośrednią ich ekspozycją.

Kolejna sekwencja rozpoczyna się postawieniem problemu - z jakich książek korzysta się w czytelniach. Czy tylko z książek niedostępnych do domu z magazynu? Przewodnik odpowiadając informuje więc o księgozbiorach podręcznych czytelní, ich specyficznym charakterze odpowiednim dla każdej z nich. Wyjaśnia dalsze wątpliwości, mówiąc w jaki sposób zamawia się do korzystania w czytelni książki z księgozbioru podręcznego oraz z magazynu. Cała ta sekwencja została zrealizowana także w trochę inny sposób, tzn. przebiega ona od postawienia pierwszego problemu w formie dialogu tych dwóch osób, bez żadnych programowych przerywni-

row /plansz. tablic itp./, Całość nagrana została natomiast w pomieszczeniu czytelni humanistycznej, przylegającej do katedru.

Następuję dwie ostatnie, powiązane ze sobą, sekwencje audycji. Po planszy zamykającej problematykę korzystania z czytelni pada pytanie gdzie, do kogo można się zwrócić w razie kłopotów ze znalezieniem literatury na interesujący czytelnika temat. Odpowiedź jest dwustopniowa. Początkowo osoba oprowadzająca wyjaśnia, że przede wszystkim do czytelni Oddziału Informacji Naukowej i dyżurującego tam pracownika, który udzieli odpowiednich informacji i udostępni konieczne informatory. Dalej, już lektor /i tu przechodzimy do ostatniej sekwencji filmu/ informuje, że odpowiedzi na dalsze pytania szczegółowe dotyczące Biblioteki Uniwersyteckiej i jej zbiorów oraz zasad korzystania znajdują się w pracach traktujących o tych problemach. Wymienia ich tytuły, czemu towarzyszy prezentacja tychże prac poprzez czytnik.

Następuję plansze informujące o autorach scenariusza, realizatorach i audycja dobiega końca.

Jak wspomniano - według założeń - audycja ma zastąpić wykład. Czy się udało te zamierzenia zrealizować odpowiedzieć będzie można po szerszej prezentacji audycji, którą stanowić będzie wyświetlanie jej w roku akademickim 1984/85 wszystkim grupom studentów. Przed tym jednak audycję pokazano już sondazowo, prosząc o opinię, grupie nauczycieli bibliotekarzy-metodologów z całej Polski, zgromadzonych w Kaliszu na ogólnopolskiej konferencji na temat organizacji warsztatu informacyjnego biblioteki oraz grupom studentów, odbywających praktyki zawodowe w Bibliotece Uniwersyteckiej. Z tych pierwszych ocen wynika, że audycja spełnia stawiane przed nią zadanie, jest czytelna, przystępna, pomaga zrozumieć treści będące przedmiotem nauczania, ułatwia ich zapamiętanie /dzięki zastosowaniu plansz problemowych i podsumowujących oraz dwutorowemu przekazywaniu treści/. Są i pewne niedociągnięcia wymagające korekt przy ewentualnej powtórnej realizacji audycji, tj. słabo czytelne okazały się prezentowane oryginalne karty katalogowe /należy zastąpić je planszami o większej czcionce/ oraz podkład muzyczny kontrolersyjny - dla niektórych zbyt głośny, dla drugich do przyłączenia. Strona merytoryczna nie budzi zastrzeżeń.

z tym że w związku ze specyfiką katalogów naszej biblioteki, nie ma ona charakteru uniwersalnego, mówi tylko o tej właśnie bibliotece. Ale takie też było założenie audycji. Weryfikacje, o której wspominałyśmy "kończąc - jak pisze J. Skrzypczak - jeden cykl przygotowania danej audycji, jest jednocześnie punktem wyjścia do przygotowania jej kolejnej, udoskonalonej wersji. Ta ciągła optymalizacja, konieczna zresztą nie tylko w przypadku audycji telewizyjnej jest niedodzownym warunkiem rzeczywistego unowocześnienia poczynań dydaktycznych"^{13/}. Będąc świadomi tego, zrealizowaną audycję poddamy ostatecznej weryfikacji na IV Ogólnopolskim Roboczym Spotkaniu Wykładowców Informatyki Naukowej, które odbędzie się w Jerocinie w dniach 3-5 września 1984 r.^{x/}

Kończąc, podsumujemy jakie płyną korzyści z realizacji i wykorzystania audycji. Zaspewnia ona pełną realizację niezbędnych treści programowych każdej grupie słuchaczy, a przede wszystkim pokazanie w tej fazie zajęć tego, co dotychczas studenci mogli nacznie zobaczyć dopiero w trakcie ćwiczeń, oraz pewnych materiałów ilustrujących wykład, które w tradycyjnym przekazie były tylko omawiane. Zastępując tradycyjny wykład obrazem telewizyjnym, łącząc słowo z obrazem, zwiększa efektywność dydaktyczną zajęć. Eliminuje grupę osób prowadzących wykład /oszczędność około 240 godzin wykładowych/ oraz uciążliwe oprowadzanie grup studenckich po gmachu biblioteki. Dzięki skróceniu wykładu z 45 do 25 minut pozwala na przedłużenie czasu trwania ćwiczeń praktycznych w katalogu. Stwarza ponadto możliwość prowadzenia tzw. lekcji bibliotecznych dla uczniów szkół średnich oraz organizowanie pokazów dla innych grup odwiedzających bibliotekę. Pozwoli także na ewentualne łączenie 2-3 grup ćwiczeniowych /tyloma, tj. ok. 60 miejscami dysponuje przygotowane sala/, co usprawni techniczną stronę organizacji zajęć /ćwiczenia odbywać się będą nadal w oddzielnych grupach ćwiczeniowych/.

Widać już z tego, że o ile tylko istnieją możliwości i warunki należy tę formę prowadzenia zajęć propagować i rozszerzać, także na kształcenie w zakresie "Podstaw informatyki naukowej", gdyż korzyści płynące z tego są bardzo rozległe.

^{x/} Zob. doniesienie w dziale Kronika na str. 158.

P r z y p i s y

1. W 1978 r. S. Badoń opublikował wyniki badań ankietowych, w których stwierdza, że szkoła średnia nie przygotowuje uczniów w wystarczającym stopniu do samodzielnego korzystania ze zbiorów bibliotek nie tylko naukowych ale nawet powszechnych, że posiadają oni braki w zakresie wiedzy o informacji naukowej, bibliografii, kartach dokumentacyjnych itp. /S. Badoń: Rola i zadania bibliotek szkół wyższych w kształceniu uczniów szkół średnich z "Przysposobienia bibliotecznego". W: Informacja naukowa w systemie szkolnym PRL. Poznań 1977, s. 31/. Ostatnio J. Dydowiczowa stwierdza fakt, iż większość studentów spotyka się z problematyką informacji naukowej po raz pierwszy w murach uczelni, co powoduje, że nauczanie informacji w szkole wyższej rozpoczyna się z reguły od zera, powodując ograniczenie zaplanowanych do przekazania treści /J. Dydowiczowa: Ogólna problematyka działalności dydaktycznej bibliotek szkół wyższych. W: Neodidagmata, R. 16:1983 s. 118/.
2. Zborowski J. Środki audiowizualne i techniczne w procesie nauczania. W: Zeszyty Naukowe WSP Opolo, 1967 s. 47.
3. Strykowski W. Podstawy teorii filmu dydaktycznego. W: Neodidagmata, R. 11:1977 s. 183.
4. Fleming E., Jacobs J. Środki audiowizualne w dydaktyce szkoły wyższej. Warszawa: 1969, s. 246.
5. por. Słpowicz P. Badania nad telewizją dydaktyczną w Polsce. W: Neodidagmata, R. 9: 1976 s. 179-180.
6. zob. W. Strykowski: Film dydaktyczny w kształceniu uniwersyteckim, W: Neodidagmata, R. 7:1974 s. 179-180; T. Maruszewski, W. Strykowski: Nauczanie audiowizualne i jego psychologiczne wyjaśnienie. W: Neodidagmata, R. 12:1979 s. 96-97.
7. Skrzydlewski W. Struktura wykładu telewizyjnego w telewizji dydaktycznej obwodu zamkniętego. W: Neodidagmata, R. 11:1978 s. 202.
8. zob. W. Skrzydlewski, J. Skrzypczak: Scenariusz i scenopis

telewizyjnej audycji dydaktycznej. W: Neodidagmata, R.8:1976 s. 147.

9. Strykowski W. Pojęcie, klasyfikacja, funkcje i metodyka stosowania technicznych środków dydaktycznych. W: Kształcenie pedagogiczne młodej kadry naukowo-dydaktycznej. Z.V. Nowe techniki kształcenia, Poznań 1977, s. 30-32.
10. Strykowski W. Film dydaktyczny w kształceniu uniwersyteckim. W: Neodidagmata, R. 6:1974 s. 182-183.
11. Istniała bowiem koncepcja aby zastosować dokrętki na taśmie filmowej, które zostałyby wykonane w różnym czasie i miejscach i dopiero zmontowane w sposób zgodny z intencjami autorów, tj. przedstawiające problem b. żywiolowo i dynamicznie.
12. Wyniknęło to z obawy przed koniecznością powtarzania wszystkich ujęć od początku, w momencie widocznej pomyłki jednej z osób. Wprowadzenie niewidocznego w momencie wyjaśniania szczegółowych zagadnień lektora, który mógł posługiwać się tekstem pisany, eliminowało praktycznie do zera możliwość ich popełnienia.
13. Skrzypczak J. Telewizyjna audycja dydaktyczna i jej scenariusz. W: Kształcenie pedagogiczne... op.cit., s.113.

THE TV TEACHING BROADCAST IN TRAINING STUDENTS IN THE FIELD OF INFORMATION

S u m m a r y

The author of the article substantiates the necessity of conducting the permanent training of students at all stages of education i.e. from elementary schools up to universities. Such activity was undertaken at the Adam Mickiewicz University in Poznań. There are outlined the contents of programs in library training and the idea of replacement traditional lectures for

students by TV broadcasts. The theoretical assumptions and conditions of scenario of such a program are presented. Then the author describes the concrete scenario of the TV teaching broadcast: for students at the Adam Mickiewicz University in Poznań and opinions about sounding demonstrations. In recapitulation of this experiment there are mentioned some benefits from realisation and application of TV means in informational training.

ДИДАКТИЧЕСКАЯ ПЕРЕДАЧА ПО ТЕЛЕВИДЕНИЮ В ОБЛАСТИ ИНФОРМАЦИОННОЙ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ

Р е з ю м е

Автор статьи доказывает необходимость постоянного проведения информационной подготовки студентов на всех этапах обучения: с начальной школы по высшие учебные заведения. Деятельность такого рода началась в Университете имени Адама Мицкевича в Познани. В статье охарактеризованы: содержание программы по библиотечной подготовке студентов, идея замены традиционных докладов передачей по телевидению. Представлены теоретические предпосылки и условия композиции сценария для такой программы. Автор описывает конкретный сценарий дидактической передачи по телевидению для студентов Университета имени Адама Мицкевича в Познани и мнения после экспериментальной демонстрации. В подведении итогов эксперимента перечислены выгоды вытекающие из осуществления программы и применения средств ТВ в информационной подготовке.

HOANG VI NAM

Instytut Informacji Nauk Społecznych
Komitetu Nauk Społecznych
Socjalistycznej Republiki Wietnamu

ZARYS ROZWOJU NAUK SPOŁECZNYCH W WIETNAMIE^{x/}

Zarys historyczny powstania Socjalistycznej Republiki Wietnamu i walk wyzwolenczych narodu wietnamskiego. Organizacja życia naukowego w Wietnamie. Struktura organizacyjna Komitetu Nauk Społecznych. Główne kierunki badań w zakresie nauk społecznych. Struktura organizacyjna Instytutu Informacji Nauk Społecznych.

Rozwój nauk społecznych w Wietnamie w ciągu ostatniego czterdziestolecia był ściśle związany z kształtowaniem się zadań, jakie stawiała przed sobą, w ważnych jej etapach, dokonująca się tam rewolucja. Ta organiczna jedność nauki i rewolucji wyznaczała główny ciąg rozwoju nauk społecznych w Wietnamie. Jedność ta dowodzi, że nauki społeczne stanowią nieodmiennie ideologiczny i teoretyczny instrument oddziaływania Komunistycznej Partii Wietnamu /KPW/.

W okresie od połowy wieku XIX do początku XX w Wietnamie rodziły się kolejno ruchy patriotyczne kierowane przez reprezen-

^{x/} Tytuł oryginału napisanego w języku rosyjskim: "Nekotoroe o razvitii obščestvennyh nauk w Socjalističeskoj respułiike V'etnam."

tantów feudalnych, drobnoburżuazyjnych i narodowoburżuazyjnych warstw społecznych. Ruchy te jednakże nie zdołały jeszcze doprowadzić do zwycięstwa.

W roku 1911 tow. Ho Szi Min, który wyjechał za granicę, aby poszukiwać dróg ratowania Ojczyzny, zetknął się z marksizmem-leninizmem. Stał się on pierwszym wietnamskim komunistą upewniając się, że niezbędnym warunkiem zwycięstwa rewolucji w Wietnamie jest skierowanie jej na drogę przebytą przez Wielką Socjalistyczną Rewolucję Październikową w Rosji.

3 lutego 1930 r. powstała Komunistyczna Partia Wietnamu. Jej powstanie było wynikiem zeszczeplenia i rozpowszechnienia się w Wietnamie marksizmu-leninizmu połączonego z walką klasową proletariatu i patriotycznym ruchem wśród przepełnionego rewolucyjnym entuzjazmem narodu, i stało się tym wydarzeniem szczególnym, które oznaczało kardynalny zwrot w rozwoju rewolucji wietnamskiej.

Już w roku 1930 KPW ogłosiła deklarację polityczną, w której stwierdzono m.in.: "Przede wszystkim należy dokonać rewolucji narodowo-demokratycznej, następnie zaś przejść bezpośrednio do rewolucji socjalistycznej, omijając kapitalistyczne stadium rozwoju. Ostatecznym celem partii jest urzeczywistnienie komunizmu".

W walce o władzę polityczną kształtował się front kulturalny skierowany przeciwko polityce obskurantyzmu, którą prowadzili wówczas kolonizatorzy francuscy, i nastawiony na organizację sił rewolucyjnych w kraju. W roku 1943 opublikowane zostały "Tezy o kulturze", stanowiące faktycznie pierwszy program KPW w dziedzinie kultury i ideologii. Dokument ten stał się podstawą działalności patriotycznych i postępowych kręgów inteligencji zarówno w okresie przed, jak i po Rewolucji Sierpniowej 1945 r.

Po upływie ponad jednego roku od momentu uzyskania przez naród wietnamski władzy politycznej zmuszony on został do ponownego chwycenia za broń w walce przeciwko agresorom francuskim i amerykańskim imperialistom, która trwała 9 lat.

W latach 1947 i 1948 opublikowane zostały kolejno prace: "Długotrwała wojna wyzwolenicza przyniesie zwycięstwo" oraz "Marksizm a kultura wietnamska", których autorem był ówczesny sekretarz generalny KPW, tow. Chuong Tũn. Dzieła te stały się jednym:

z najważniejszych dokumentów partyjnych, równocześnie zaś - w roku 1948 - powstało Towarzystwo Kultury Wietnamskiej, skupiające przedstawicieli oświaty, kultury, sztuki i nauki. Zadaniem Towarzystwa było tworzenie kultury jednocześnie narodowej, masowej i opartej na przesłankach naukowych.

W sprawozdaniu politycznym Komitetu Centralnego KPW, przedstawionym na II Zjeździe Partii w 1951 r., sformułowany został program intensyfikacji ogólnonarodowej, totalnej wojny wyzwolenczej. W dziedzinie szkolnictwa wyższego i działalności badawczej znalazło to wyraz w podporządkowaniu szeregu specjalności sprawie zaspokojenia elementarnych potrzeb obrony narodowej. Otwarta została akademia medyczna z narodowym językiem wykładowym, której absolwenci zasilali wojskowe jednostki sanitarne i placówki ochrony zdrowia, wspierając w ten sposób zdolność bojową całego narodu, jak też bezpośrednich uczestników wojny wyzwolenczej. Równocześnie prowadzono specjalne kształcenie w dziedzinie nauk społecznych, tworząc w ten sposób kadre profesorów i wykładowców dla utworzonego później Uniwersytetu w Hanoi. W roku 1953 powstał również Zakład Literaturoznawstwa, Historii i Geografii, który został później przekształcony w istniejący obecnie Komitet Nauk Społecznych Socjalistycznej Republiki Wietnamu. Działalność w zakresie nauk społecznych rozpoczęła się od gromadzenia materiałów naukowych, krytyki kolonialnych i feudalnych tendencji w literaturoznawstwie i historii oraz od badań dotyczących Rewolucji Sierpniowej i wojny wyzwolenczej.

Trudna i długotrwała wojna wyzwolencza narodu wietnamskiego przeciwko kolonizatorom francuskim i ich amerykańskim sprzymierzeńcom zakończyła się historycznym zwycięstwem w bitwie pod Dien Bien Phu i porozumieniem genewskim podpisanym w 1954 r. Jak stwierdził tow. Lê Duân, sekretarz generalny KPW, zwycięstwo to "stało się epopeją o legendarnej wojnie narodowej... zostało zapisane w historii podobnie jak Bac Dang, jak Tũ Lang lub jak Dong Da dwudziestego wieku^{x/} i weszło na trwałe do historii świata

^{x/} Nazwy miejscowości, w których naród wietnamski odniósł duże zwycięstwa nad zaborcami chińskimi w wieku XIII i XVIII.

rowej jako słowny wyłom w twierdzy kolonialno-ciemężycielskiego systemu imperializmu^{x/}.

Wyrazem solidarności narodu polskiego i wietnamskiego, w tym i uczonych obu krajów, było sympozjum naukowe z okazji trzydziestolecia bitwy pod Dien Bien Phu, zorganizowane w Warszawie przez Wojskowy Instytut Historyczny, Akademię Sztabu Generalnego, Polską Akademię Nauk i Wyższą Szkołę Nauk Społecznych przy KC PZPR, na którym to forum przedstawiono kilkadziesiąt referatów.

Zwycięstwo pod Dien Bien Phu przyniosło wyzwolenie zaledwie północnej połowy Wietnamu. Część południową zagarnęli natomiast najeźdźcy amerykańscy. W tej sytuacji III Zjazd KPW, który odbył się w 1960 r., nakreślił program równoczesnej walki z imperialistami amerykańskimi i budowy nowego życia w Wietnamie Północnym.

W warunkach tej niezwykle srogiej, trwającej około 20 lat wojny dokonał się rozwój nauki, w tym i nauk społecznych, adekwatny do obu strategicznych zadań postawionych przez KPW.

Już w końcu lat pięćdziesiątych wiele szkół wyższych, w tym uniwersytetów, otwarto dla młodzieży robotniczej i chłopskiej z zamiarem wyszkolenia postępowych kadr dydaktycznych. W tym samym czasie utworzono Państwowy Komitet Nauki, skupiający badaczy reprezentujących różne dyscypliny naukowe w Wietnamie. Na początku lat sześćdziesiątych Zakład Literaturoznawstwa, Historii i Geografii został przekształcony w dwa samodzielne instytuty: Literaturoznawstwa oraz Historii. Ponadto utworzono Instytut Filozofii i Instytut Nauk Ekonomicznych. Późniejszy rozwój sieci placówek wyspecjalizowanych w zakresie nauk społecznych miał przeważnie charakter ekstensywny. W rezultacie z Instytutu Literaturoznawstwa wyodrębniła się część zajmująca się językoznawstwem i przekształciła się w samodzielny Instytut Językoznawstwa. Podobnie, kilku etnografów pracujących w Instytucie Historii wyłączonego się z niego tworząc Instytut Etnografii. Zespół wchodzący w

^x Lê Duẩn - Duoi la so vế vang của Đảng... Hà Nội, Gũ that, 1975, s. 55-56.

skłóć ekspedycji archeologicznej zapoczątkował powstanie Instytutu Archeologii. Następnie, w roku 1968, powołano Instytut Nauk Prawnych.

W roku 1965 - w warunkach wojennych, które nie sprzyjały koncentracji placówek naukowych - Państwowy Komitet Nauki został rozdzielony na Państwowy Komitet Nauki i Techniki oraz Komitet Nauk Społecznych. Od owego momentu Komitet Nauk Społecznych, jako część składowa akademii nauk, zajmuje się badaniami w sferze nauk społecznych. Następnie niektóre z placówek naukowych wyłączono z Państwowego Komitetu Nauki i Techniki tworząc z nich Narodowe Centrum Naukowe, które działa jako część instytutów akademii nauk zajmująca się badaniami w sferze nauk przyrodniczych, natomiast sam Państwowy Komitet Nauki i Techniki koncentruje się na sterowaniu działalnością naukowo-techniczną. Równocześnie, obok prac związanych z organizacją życia naukowego, dużą uwagę zwraca się w Wietnamie na tworzenie środowiska wiążącego naukę ze społeczeństwem; są to wierne polityce partii kadry naukowe, a zwłaszcza czołowi przedstawiciele poszczególnych sfer życia społecznego.

Podczas wojny wyzwoleniczej skierowanej przeciwko imperializmowi amerykańskiemu główną tendencją rozwoju nauk społecznych w Wietnamie stało się doskonalenie ich dociekliwości analitycznej i zdolności do uogólnień teoretycznych. Szereg opracowań, zwłaszcza z dziedziny historii oraz literaturoznawstwa, opublikowano z nastawieniem na krytykę neokolonializmu panoszącego się wówczas w Wietnamie Południowym, jak też na wsparcie sprawiedliwej wojny z amerykańskimi agresorami i ich sługusami oraz oddziaływanie kulturowe ze strony czynnych w południowej części kraju sił wyzwolenczych. Publikacje te miały również przyczynić się do przezwyciężenia obcych rewolucyjnej i naukowej praktyce poglądów pojawiających się w toku badań nad narodem i społeczeństwem wietnamskim. Wiele uwagi poświęcono pracom badawczym dotyczącym teorii i metodologii historii i literaturoznawstwa.

Wielu badaczy i wykładowców wietnamskich miało w owym czasie możność zapoznania się z teoretycznymi i metodologicznymi pracami takich uczonych polskich, jak np. J. Topolski reprezentujący naukę historyczną. W zakresie polskiej literatury pięknej

przetłumaczono i rozpowszechniono w latach sześćdziesiątych szereg utworów /powieści, opowiadań, wspomnień, utworów dramatycznych/ pisarzy polskich. w tym zbioru opowiadań Z. Nałkowskiej: "Medaliony", tłumaczonego przez Ngyen Tran Ba, który obecnie przebywa w Polsce jako chargé d'affaires Ambasady Wietnamu. W roku 1983 zostało opublikowane tłumaczenie powieści S. Stawińskiego: "Młodego warszawiaka zapiski z urodzin"; obecnie zaś drukuje się kilka przekładów innych polskich dzieł literackich. Przeważnie jednak środowiska naukowe i artystyczne Wietnamu poznają twórczość bratniej Polski za pośrednictwem języka angielskiego, francuskiego lub rosyjskiego. Bariera językowa ogranicza w znacznym stopniu możliwość śledzenia osiągnięć nauk społecznych w Polsce; dostępne są zaledwie dziesiątki artykułów poświęconych zagadnieniom literaturoznawstwa, historii, nauk ekonomicznych i prawnych.

Wielkie zwycięstwo osiągnięte w wyniku Operacji im. Ho Szi Mina doprowadziło wiosną 1975 r. do wygnania imperialistów amerykańskich z terytorium Wietnamu, obalenia władzy ich lokajów i wyzwolenia całego kraju. Po wyzwoleniu Wietnamu Południowego, wszystkie swe siły skoncentrował naród na leczeniu ran zadanych przez wojnę, na odbudowie i rozwoju gospodarki narodowej, na realizacji socjalistycznych przeobrażeń wszystkich sfer życia społecznego. Rozpoczęło się przechodzenie do socjalizmu. Doświadczony trzydziestoletnią wojną naród wietnamski nie ma innych pragnień oprócz pragnienia życia w pokoju, niepodległości i wolności, jak też przebudowy kraju i warunków życia. Po kilku jednak latach był on zmuszony powrócić do walki zbrojnej w związku z atakami wojsk chińskich na północnym i południowo-zachodnim pograniczu Wietnamu.

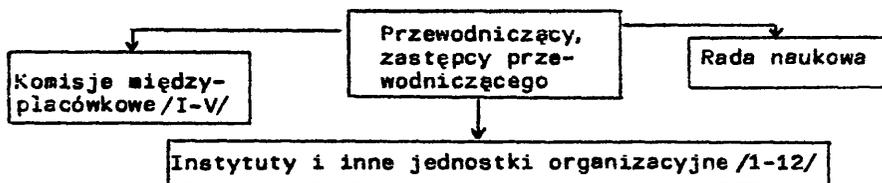
¹W sprawozdaniu politycznym KC KPW przedstawionym na IV Zjeździe Partii przez sekretarza generalnego jej Komitetu Centralnego, tow. Lê Duân, wytyczono program przejścia do socjalizmu z pominięciem kapitalistycznego stadium rozwoju. Kierunek ten utrzymany został również w sprawozdaniu przedstawionym na V Zjeździe KPW.

Obecnie nauki społeczne w Wietnamie nadal pozostają w fazie rozwoju ekstensywnego, z pewnymi jednak elementami intensyfika-

cji. W połowie lat siedemdziesiątych powstał Instytut Nauk Społecznych w mieście Ho Szí Mina. W ramach Komitetu Nauk Społecznych utworzone zostały, na podstawie istniejących wcześniej zakładów instytuty: Gospodarki Światowej; Socjologii; Piśmiennictwa Starochińskiego i Starowietnamskiego; Folkloru; Wydawnictw Encyklopedycznych; Azji Południowo-Wschodniej; Azji i Oceanu Spokojnego. Powołano zespół odpowiedzialny za czasopismo poświęcone naukom społecznym, które będzie wydawane w języku angielskim, francuskim i rosyjskim. Oprócz Komitetu Nauk Społecznych istnieje w Wietnamie również Akademia Marksistowsko-Leninowskich Nauk Społecznych przy Komitecie Centralnym KPW, przekształcona z działającej wcześniej Komisji KC KPW do spraw Teoretycznych.

Poniżej podano dotychczasową strukturę Komitetu Nauk Społecznych Socjalistycznej Republiki Wietnamu.

KOMITET NAUK SPOŁECZNYCH



Komisje międzyplacówkowe

- I. Komisja Filozoficzno-Socjologiczna
- II. Komisja Nauk Ekonomicznych
- III. Komisja Nauk Historycznych
- IV. Komisja Nauk Filologicznych
- V. Komisja ds. Międzynarodowych Zagadnień Naukowych

Instytuty i inne jednostki organizacyjne

1. Instytut Filozofii, Instytut Socjologii, Instytut Nauk Prawnych, Zakład Geografii
2. Instytut Gospodarki Wietnamskiej, Instytut Gospodarki Światowej
3. Instytut Historii, Instytut Etnografii, Instytut Archeologii
4. Instytut Literaturoznawstwa, Instytut Językoznawstwa, Instytut Folkloru, Instytut Piśmiennictwa Starochińskiego i Starowietnamskiego

- 5 Instytut Azji Południowo-Wschodniej, Instytut Azji i Oceanu Spokojnego
6. Instytut Informacji Nauk Społecznych, Instytut Wydawnictw Encyklopedycznych
7. Instytut Nauk Społecznych w mieście Ho Shi Mina
8. Czasopismo nauk społecznych /w języku angielskim, francuskim i rosyjskim/
9. Wydawnictwo "Nauki Społeczne", Drukarnie
10. Zakład Szkolenia i Doskonalenia Pracowników Naukowych
11. Biuro Planowania, Biuro Kadr, Zarząd Współpracy Międzynarodowej
12. Zarząd Administracyjny, Komisja Inspekcyjna

Jeśli chodzi o potencjał naukowy Komitetu Nauk Społecznych, to zatrudnionych jest w nim około 1 tys. osób, w tym niewielka liczba profesorów, stosunkowo więcej docentów oraz doktorów I i II stopnia. Dużą część zatrudnionych stanowią pracownicy naukowcy o wieloletnim stażu pracy, największą zaś - młodzi pracownicy naukowcy i personel pomocniczy. Nakłady na działalność naukową kształtują się na niskim poziomie.

Prace badawcze w dziedzinie nauk społecznych nastawione są przede wszystkim na zaspokojenie potrzeb praktyki społecznej i naukowej. W ciągu ostatnich lat podjęto w Komitecie Nauk Społecznych interdyscyplinarne badania niektórych problemów. W ramach współpracy dwustronnej prowadzone są z pomyślnymi wynikami liczne prace wspólne z odpowiednimi zagranicznymi placówkami naukowymi.

Badania planowane przez Komitet Nauk Społecznych na najbliższe lata /do roku 1990/ koncentrują się na następujących głównych kierunkach:

1. Pierwsze fazy okresu przechodzenia do socjalizmu. Kierunek obejmuje takie problemy, jak: periodyzacja, cechy szczególne i prawidłowości rozwoju; socjalno-klasowa struktura społeczeństwa; mechanizm kierownictwa partyjnego, administracji państwowej i gospodarki narodowej; zasady socjalistycznego gospodarowania zespołowego; problem trzech rewolucji: rewolucji w dziedzinie stosunków społecznych, rewolucji naukowo-technicznej oraz rewolucji kulturalnej i ideologicznej /przy czym za podstawową

uwaga się rewolucję naukowo-techniczną; kultura socjalistyczna i kształtowanie nowej, socjalistycznej osobowości; socjalistyczny model życia; strategia społeczno-gospodarczego rozwoju kraju; relacja między gospodarką a obronnością kraju; delta rzeki Cun Dong i delta Rzeki Czerwonej; Tay Nguyen /zachodnia górską część południowego Wietnamu/; miejsce rejonów wiejskich w strukturze społeczno-ekonomicznej kraju itp.

2. Tradycja i współczesność. Kierunek ten obejmuje szereg prac dotyczących historii Wietnamu; historii kultury i cywilizacji wietnamskiej; państwa i prawa; gospodarki wietnamskiej; wietnamskiej myśli filozoficznej, a także badań poświęconych filologii; folklorowi wietnamskiemu; piśmiennictwu starowietnamskiemu i księgoznawstwu; gramatyce i leksyce języka wietnamskiego itp.

3. Ekonomia socjalizmu. W tym obszarze badania dotyczą: procesu przechodzenia od drobnej wytwórczości do wielkiej produkcji socjalistycznej; przemysłowo-rolnej struktury kraju; zarządzania gospodarką w Wietnamie; prawa wartości; rejonizacji ekonomicznej; planowania siły roboczej; zagadnień demograficznych w Wietnamie itp.

4. Nauka marksistowsko-leninowska i walka ideologiczna. Tutaj przedmiotem badań będą: metodologiczne problemy nauk społecznych; strategia i wskaźniki rozwoju nauk społecznych; walka ideologiczna w skali świata /walka z antykomunizmem, maoizmem, koncepcjami dezideologizacji marksizmu-leninizmu/ i kraju /walka między tendencjami kapitalistycznymi i socjalistycznymi w warunkach okresu przejściowego/ i inne.

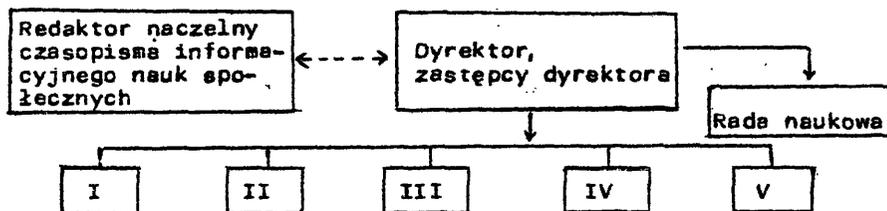
5. Zagadnienia międzynarodowe związane z teorią i praktyką polityki zagranicznej.

*

Wobec narastającej świadomości, że informacja przyczynia się do wzrostu efektywności badań w dziedzinie nauk społecznych, w roku 1973 utworzono w Komitecie Nauk Społecznych Zakład Informacji Nauk Społecznych. W roku 1975 Zakład ten został połączony z Biblioteką Nauk Społecznych - największą w Wietnamie - placówką biblioteczną specjalizującą się w tej dziedzinie wiedzy, posiadającą przeszło 500 tys. tzw. jednostek bibliotecznych, w

tych wiele cennych wydawnictw zwartych. W wyniku tego połączenia powstał istniejący obecnie Instytut Informacji Nauk Społecznych, który pełni zarówno funkcje biblioteki publicznej, jak też ośrodka informacji naukowej oraz ośrodka centralnego koordynującego działalność całego systemu komórek informacyjnych i bibliotek istniejących w strukturze Komitetu Nauk Społecznych. Strukturę organizacyjną Instytutu podano poniżej.

INSTYTUT INFORMACJI NAUK SPOŁECZNYCH



I. Biblioteka

1. Dział Gromadzenia Zbiorów
2. Dział Klasyfikacji i Katalogowania
3. Dział Bibliografii
4. Dział Przechowywania i Zarządzania Zbiorami
5. Dział Obsługi Czytelników

II. Zakład dyscyplinowych podsystemów informacji naukowej

1. Pracownia Informacji o Filozofii i Socjologii
2. Pracownia Informacji o Naukach Ekonomicznych i Prawnych
3. Pracownia Informacji o Naukach Historycznych
4. Pracownia Informacji o Filologii
5. Pracownia Informacji o Socjalizmie Naukowym
6. Pracownia Informacji o Naukoznawstwie

III. Zakład Teorii Informacji i Bibliotekoznawstwa

1. Pracownia Teorii i Metodyki Informacji i Bibliotekarstwa
2. Pracownia Automatyzacji Systemu Informacyjnego
3. Pracownia Rozpowszechniania Informacji

IV. Zakład Reprografii

V. Dział Administracyjny

1. Sekcja Kadr i Administracji
2. Sekcja Finansowo-Budżetowa

Obsługę informacyjną ze strony Instytutu Informacji Nauk Społecznych objęte są następujące kategorie użytkowników:

- 1/ pracownicy naukowcy i decydenci działający w sferze nauk społecznych,
- 2/ wykładowcy uniwersytetów i innych szkół wyższych o profilu społecznym,
- 3/ kierownicze kadry partyjne i państwowe,
- 4/ kierownicze kadry centralnych i terenowych organów administracji państwowej,
- 5/ pracownicy zajmujący się stosowanymi badaniami zjawisk społecznych.

Instytut wydaje czasopisma bibliograficzne oraz referujące i przeglądowe, jak też miesięcznik: "Informacja o Naukach Społecznych", wydawany w nakładzie 3000 egzemplarzy, o objętości 100 stron.

Instytut systematycznie współpracuje z kilkudziesięcioma placówkami naukowymi na świecie. W strukturze Międzynarodowego Systemu Informacyjnego Nauk Społecznych akademii nauk krajów socjalistycznych pełni funkcje narodowego ośrodka informacji.

Zgodnie z przyjętą w Wietnamie zasadą scentralizowanego sterowania działalnością naukową - Komitet Nauk Społecznych i Narodowe Centrum Naukowe są rozwijane w kierunku przyszłego przekształcenia ich w Akademię Nauk Socjalistycznej Republiki Wietnamu.

Tłumaczył z jęz. rosyjskiego
Jan Lenart

AN OUTLINE OF THE DEVELOPMENT OF SOCIAL SCIENCES
IN THE SOCIALIST REPUBLIC OF VIETNAM

S u m m e r y

The article deals with past and current problems of the development of social sciences against the background of an historical outline of the rise of the Socialist Republic of Vietnam and of the liberating fights of the vietnamese nation. There are characterized particular stages of organization of scientific activities in Vietnam together with origin of main scientific establishments. In this connection there are described the structure and functions of the Social Sciences Committee and main directions of research in social sciences. Special attention is called to the description of organizational structure of the Institute of Social Sciences Information.

ОЧЕРК РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК В СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ
РЕСПУБЛИКЕ ВЬЕТНАМ

Р е з ю м е

Статья посвящена прошлым и текущим проблемам развития общественных наук на фоне возникновения Социалистической Республики Вьетнама и освободительной борьбы вьетнамского народа. Обсуждены отдельные этапы организации научной деятельности в СРВ вместе с созданием главных научных учреждений. В связи с тем охарактеризованы: структура и функции Комитета по общественным наукам, а также основные направления исследований в области общественных наук. Особое внимание обращено на описание организационной структуры Института информации по общественным наукам.

M A T E R I A Ł Y I P R Z Y C Z Y N K I

MARTA GRABOWSKA

Instytut Bibliotekoznawstwa
i Informacji Naukowej UW

ZAUTOMATYZOWANY KATALOG CENTRALNY BIBLIOTEK AMERYKAŃSKICH - OCLC

Historia OCLC. Obecna struktura OCLC: podsystemy i użytkownicy. Zasady wyszukiwania. OCLC w Kent State University, Ohio. Odrębność bazy bibliotecznej /OCLC/ od baz bibliograficznych. Nowa końcówka-minikomputer OCLC: Workstation M-300. OCLC w programach szkół bibliotekarskich w USA.

W polskiej literaturze fachowej mamy niewiele informacji na temat największego na świecie narodowego katalogu centralnego bibliotek, jakim jest amerykański "Online Computer Library Center". W zasadzie dwie prace uznać można za wartościowy materiał informacyjny: artykuł I. Klempnera "Biblioteki i służby informacyjne w USA. Stan aktualny i perspektywy rozwoju" /5/ oraz opracowanie E. Sośniskiej "Międzynarodowe centrum koordynacyjne sieci systemów informacji bibliotecznej - nowa funkcja OCLC" /10/. Obydwa

artykuły zamieszczone zostały w "Zagadnieniach Informacji Naukowej". Ponadto, z dostępnej w Polsce literatury obcojęzycznej na ten temat za ważne uznać należy: hasło "Ohio College Library Center" w "Encyclopedia of Library and Information Science" A. Kento /3/, bardzo ciekawą książkę Kathleen L. Maciuszko: "OCLC A Decade of Development, 1967-1977" /6/^{x/}, której egzemplarz wpłynął ostatnio w darze do Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, oraz publikowane na bieżąco od ponad dziesięciu lat opracowania i doniesienia w najważniejszym czasopiśmie amerykańskim poświęconym problemom automatyzacji bibliotek - "Information Technology and Libraries" /dawny "Journal of Library Automation"/. Artykuły na ten temat pojawiają się też co jakiś czas w różnych czasopiśmiech fachowych, głównie angielsko- i niemieckojęzycznych.

Historia OCLC^{xx/}

OCLC, który to skrót oznaczał pierwotnie "Ohio College Library Center", powstał w 1967 roku na terenie stanu Ohio w USA w wyniku współpracy Ohio College Association /OCA/ /2/ i Ohio Library Association /OLA/ /9/. Na początku jego istnienia 54 biblioteki różnych szkół wyższych zaczęły tworzyć regionalną sieć komputerową w celu prowadzenia wspólnego, zautomatyzowanego katalogowania centralnego swoich zbiorów. Docelowym założeniem systemu było wprowadzanie do komputera poprzez terminale opisów katalogowych publikacji wpływających na bieżąco do bibliotek członkowskich OCLC. Każda nowa pozycja miała posiadać w systemie jeden opis, który sporządzany miał być przez bibliotekę, która pierwsza zgłosiła daną pozycję do systemu. Pozostałe biblioteki dołączać miały jedynie swoje siglum do listy bibliotek posiadających daną pozycję, występujące w rekordzie poniżej danego opisu katalogowego. Każda z bibliotek członkowskich mogła następnie zamawiać z centrali w trybie offline dowolną liczbę drukowanych kart katalogo-

^{x/} Recenzja szczegółowa tej książki, autorstwa M. Grabowskiej, ukazuje się w "Przeglądzie Bibliotecznym".

^{xx/} Por. także omówienie powstania i rozwoju OCLC w cytowanych artykułach I. Klemperera /5/ i B. Sosińskiej /10/.

wych do swojego katalogu centralnego oraz, z czasem, posiadając terminal, korzystać z katalogu centralnego w trybie online. Uszczędność nakładów pracy na katalogowanie była więc ogromna; każda nowa pozycja katalogowana miała być tylko jeden raz dla 54 bibliotek i dodatkowo można było zlokalizować pozycje nie istniejące w danej bibliotece, aby ewentualnie sprowadzić je dla użytkownika. Przyjęto, że wprowadzane do systemu materiały katalogowane będą według drugiego wydania "Anglo-American Cataloging Rules" /znanego w skrócie jako AACR2/ w formacie MARC.

Pierwsze prace nad uruchamianiem systemu prowadzone w latach 1967-1969 miały charakter teoretyczny. W okresie tym wykonano szereg projektów i symulacji, a także przygotowywano biblioteki członkowskie do udziału w systemie. Centrum komputerowe OCLC zlokalizowano w Ohio State University w Columbus, Ohio, gdzie, za instalowano 4 komputery typu IBM: 360/75, 360/50, 7094 i 1620. Pierwszym dyrektorem OCLC został Frederic G. Kilgour, który miał już wówczas za sobą udział w wielu pracach związanych z automatyzacją bibliotek prowadzonych w tym okresie przez Bibliotekę Kongresu i Amerykańskie Stowarzyszenie Bibliotek. W 1968 roku został on także pierwszym redaktorem czasopisma "Journal of Library Automation". F.G. Kilgour, zanim został dyrektorem OCLC, pracował nad automatyzacją biblioteki w Yale University.

Dopiero w lipcu 1970 roku uruchomiono produkcję kart katalogowych w trybie offline /4/ w kooperacji z Biblioteką Kongresu, której to opisy katalogowe na taśmach magnetycznych wykorzystywano na początku do uruchomienia OCLC. Były to wówczas opisy wyłącznie wydawnictw zwartych w języku angielskim. Biblioteki członkowskie mogły wówczas zamawiać z Centrum w Columbus karty katalogowe z opisów wykonywanych przez the Ohio State University Libraries oraz Bibliotekę Kongresu i wprowadzanych do systemu na taśmach magnetycznych, używając do tego celu numerów kart Biblioteki Kongresu zaczynających się od cyfry "69" i wyżej. Co tydzień zbiór zamówień składany na kartach perforowanych przez biblioteki członkowskie konfrontowano z taśmami magnetycznymi w Columbus i te opisy, które biblioteki zamawiały, zaopatrywane były w sigła informujące o tym, że biblioteka ta lub biblioteki te posiadają daną pozycję. W tym okresie biblioteki OCLC, z wyjątkiem the Ohio State

University Libraries i Biblioteki Kongresu, nie wykonywały opisów katalogowych na rzecz systemu a ich prace katalogowe ograniczały się do wykonywania w sposób tradycyjny opisów wydawnictw zwartych nie zidentyfikowanych w zbiorach OCLC oraz innych, poza wydawnictwami zwartymi, typów dokumentów. Już w tym okresie oszczędności nakładów finansowych na katalogowanie w poszczególnych bibliotekach były ogromne.

OCLC nie był pierwszym systemem w USA produkującym karty katalogowe w trybie offline. Wcześniej, na podobnej zasadzie pracowały już: the New England Library Information Network, znany jako NELINET, University of Chicago i the Georgia Institute of Technology. Jednakże, wprowadzenie przez OCLC katalogowania online w 1971 roku było niewątpliwie posunięciem pionierskim. Wprawdzie w USA istniał już od 1970 roku jedyny system katalogowania online w the Shawnee Mission Public Schools in Shawnee Mission, Kansas, lecz system ten nie pracował w oparciu o zasady MARC /6/. W okresie uruchamiania katalogowania online w OCLC oraz dostępu do katalogu centralnego w tym samym trybie, jedną z zasadniczych kwestii było zbudowanie odrębnej sieci telekomunikacyjnej łączącej terminale z jednostką centralną. American Telephone and Telegraph Company /AT&T/ Long Lines Division podjęła się tego zadania, które wykonała w połowie sierpnia 1971 roku. Powstała osobna sieć telekomunikacyjna OCLC, którą nazwano później OHIONET, a 26 sierpnia 1971 roku uruchomiono katalogowanie online i na tej samej zasadzie udostępniono katalog centralny OCLC. Opisy można było wyszukiwać wg trzech kluczy wyszukiwawczych:

- 1/ nazwisko autora-tytuł /name-title/.
- 2/ nazwisko autora /name/.
- 3/ numer karty Biblioteki Kongresu /LCCN/.

Eksperyment "Ohio College Library Center" okazał się wielkim sukcesem i wkrótce inne biblioteki stanu Ohio zaczęły przyłączać się do systemu.

Uruchomienie OCLC wymagało naturalnie dużych nakładów finansowych. Jednakże, OCLC od początku swego istnienia pomyślany był jako instytucja niedochodowa /non-for-profit organization/, a kapitał początkowy utworzony został ze składek bibliotek członkowskich oraz z darów. Instytucjami, które wsparły wówczas OCLC były:

Federalne Biuro Oświaty /United States Office of Education/, Rada Rozwoju Bibliotek /Council for Library Resources, Inc./, Biblioteka Stanowa Ohio /the State Library of Ohio/ i Narodowa Biblioteka Rolnicza /the National Agricultural Library/.

W początkach lat siedemdziesiątych OCLC zaczął gwałtownie się rozwijać. Ponieważ do systemu zaczęły zgłaszać swój akces biblioteki innych stanów USA, początkowo ościennych, a później i odległych, baza danych szybko rosła.

Przyłączanie się bibliotek innych stanów do OCLC odbywało się na zasadzie tworzenia regionalnych sieci bibliotek jednego lub kilku sąsiadujących ze sobą stanów na wzór sytuacji w Ohio, przy czym każdy region budował własną sieć telekomunikacyjną, którą w całości podłączano następnie do OCLC. W ten sposób na terenie Stanów Zjednoczonych powstało 18 regionalnych sieci telekomunikacyjnych umożliwiających dostęp do OCLC. Są to obecnie następujące sieci:

1. AMIGOS - AMIGOS Bibliographic Council - z siedzibą w Dallas /Teksas/,
2. BCR - Bibliographical Center for Research - z siedzibą w Denver /Colorado/
BCR - Eastern Office - z siedzibą w Lawrence /Kansas/,
3. CAPCON - Capital Consortium Network - z siedzibą w Waszyngtonie,
4. FEDLINK - Federal Library Committee - z siedzibą w Waszyngtonie,
5. ILLINET - ILLINET Bibliographic Data, Base Services - z siedzibą w Springfield /Illinois/,
6. INCOLSA - Indiana Cooperative Library Services Authority - z siedzibą w Indianapolis /Indiana/,
7. MINITEX - Minnesota Interlibrary Telecommunications Exchange - z siedzibą w Minneapolis /Minnesota/,
8. MLC - Michigan Library Consortium - z siedzibą w Lansing /Michigan/,
9. MLNC - Missouri Library Network Corp. - z siedzibą w St. Louis /Missouri/,
10. NEBASE - Nebraska Library Commission - z siedzibą w Lincoln, /Nebraska/.

11. NELINET, Inc. - z siedzibą w Newton /Massachusetts/.
12. OHIONET - z siedzibą w Columbus /Ohio/.
13. PALINET - z siedzibą w Filadelfii, /Pennsylvania/.
14. PRLC - Pittsburg Regional Library Center - z siedzibą w Pittsburgu /Pennsylvania/.
15. SOLINET - Southeastern Library Network - z siedzibą w Atlancie /Georgia/.
16. SUNY - State University of New York - z siedzibą w Albany, /New York/.
17. WILS - Wisconsin Interlibrary Services - z siedzibą w Madison /Wisconsin/.
18. OCLC Western - z siedzibą w Claremont /California/.
- OCLC Western, Portland Office - z siedzibą w Portland /Oregon/.
- OCLC Western, Seattle Office - z siedzibą w Seattle /Washington/ /7/.

Równocześnie z przyłączaniem się poszczególnych regionów USA do OCLC następowała rozbudowa samego systemu. Oprócz katalogowanych dotychczas wyłącznie wydawnictw zwartych w języku angielskim, z czasem zaczęto wprowadzać do systemu opisy wydawnictw zwartych we wszystkich językach posługujących się alfabetem łacińskim. W 1975 roku rozpoczęto opracowywanie wydawnictw ciągłych. Prowadzone wówczas przez Bibliotekę Kongresu badania CONSER /Conversion of Serials Project/ desygnowały właśnie OCLC na narodową bazę danych wydawnictw ciągłych. W tym samym roku do trzech istniejących już kluczy wyszukiwawczych dołączono następne trzy: wg ISBN, ISSN i CODEN-u, w związku z czym można było teraz dokonywać poszukiwań wg 6 różnych kluczy wyszukiwawczych. Od 1976 roku rozpoczęto retrospektywne opracowywanie dokumentów oraz do systemu zaczęto wprowadzać opisy map, nut, filmów, płyt gramofonowych i rękopisów. OCLC rozbudowuje także w tym okresie swoją bazę techniczną; następuje zmiana zbyt słabych komputerów typu IBM na Sigmy. Znacznie zwiększa się także liczba personelu. Dość istotnym wydarzeniem w 1976 roku była decyzja Government Printing Office /GPO/ przystąpienia do OCLC i drukowanie miesięcznego katalogu wydawnictw urzędowych USA /"Monthly Catalog of Government Publications"/ w oparciu o opisy OCLC. W wy-

niku tej decyzji sieć ponad 100 bibliotek federalnych /FEDLINK-Federal Library Committee/ przyłączona została do OCLC/.

Wobec tak szerokiego zasięgu działania OCLC zaczął przekształcać się w sieć narodową i w związku z tym w 1977 roku zmienił swoją nazwę z dotychczasowej "Ohio College Library Center" na "Online Computer Library Center, Inc." przekształcając się równocześnie w niezależną korporację. I choć nigdy żaden oficjalny dokument w USA nie powoływał do życia takiej instytucji, a sieci regionalne bibliotek powstawały spontanicznie - OCLC stało się narodowym katalogiem centralnym bibliotek Stanów Zjednoczonych Ameryki pełniącym dodatkowo szereg innych funkcji ułatwiających pracę bibliotek członkowskich tego systemu.

W 1981 roku OCLC przeniósł się do pięknej, nowej siedziby w Dublinie k/Columbus, Ohio. W okresie od przekształcenia się w niezależną korporację, tj. od 1977 roku, uruchomiono dalej w kwietniu 1979 roku Podsystem Wypożyczeń Międzybibliotecznych /Interlibrary Loan Subsystem/, jesienią 1980 roku ruszył Podsystem Nazw i Adresów Instytucji /Name-Address Directory/, a w lipcu 1981 roku uruchomiono Podsystem Gromadzenia /Acquisition Subsystem/.

Obecna struktura OCLC

Obecnie do systemu OCLC na zasadzie pełnego członkostwa należy ponad 3200 bibliotek amerykańskich różnego typu. Oznacza to, że biblioteki te są zobowiązane do wprowadzania do systemu opisów wszystkich typów dokumentów opracowywanych w OCLC, wpływających na bieżąco do tych bibliotek, jak również są użytkownikami OCLC w trybie online. Członkowie ci noszą nazwę "participants". W tej grupie rozróżnia się jednak trzy kategorie użytkowników: biblioteki, które wprowadzają dane do katalogu centralnego w trybie online, tzw. "online participants"; biblioteki, które wprowadzają swoje opisy na taśmach magnetycznych w większych partiach jednorazowo, np. Biblioteka Kongresu, są to tzw. "tapeloding participants" oraz inne instytucje, które w pełni korzystają z wszystkich podsystemów OCLC lecz same nie wprowadzają danych do katalogu centralnego, tzw. "nonlibrary participants". Wszystkie

te trzy kategorie użytkowników korzystają w trybie online z wszystkich podsystemów OCLC i nazywane są "General Members". Strukturę tej właśnie grupy użytkowników OCLC /głównie bibliotek/, pokazuje diagram w artykule B. Sosińskiej na str. 102 /10/. Ponadto wiele innych instytucji korzysta z systemu. Nie mają one jednak prawa pełnego członkostwa. Są to tzw. "non-participants". Instytucje te nie wprowadzają danych do systemu, a jedynie korzystają z produktów OCLC. Należą do nich tzw. "special users", np. szkoły bibliotekarskie, które korzystają z systemu w celach dydaktycznych, następnie, tzw. "partial users", którzy korzystają tylko z niektórych podsystemów OCLC i tzw. "processing center client", tj. klienci korzystający z systemu w celu uzyskania serwisu SDI. W kategorii "non-participants" liczbę użytkowników szacuje się na około 2800. Tak więc łącznie z OCLC korzysta ponad 6000 użytkowników.

Obecnie OCLC składa się z następujących podsystemów:

1. Centralny Katalog Online /Online Union Catalog/ - od 1971 r.
2. Podsystem Katalogowania /Cataloging Subsystem/ - 1971.
3. Podsystem Kontroli Czasopism /Serials Control Subsystem/ - 1975.
4. Podsystem Opracowania Retrospektywnego Zbiorów /Retrospective Conversion Service/ - 1976.
5. Podsystem Wypożyczeń Międzybibliotecznych /Interlibrary Loan Subsystem/ - 1979.
6. Podsystem Nazw i Adresów Instytucji /Name-Address Directory/ - 1980.
7. Podsystem Gromadzenia /Acquisition Subsystem/ - 1981.
8. Podsystem Opracowania Mikroform /Major Microform Project/ - 1983.

Podsystemy 1,2,3,5,7 zostały omówione w artykule B. Sosińskiej /10/, toteż nie będziemy tutaj mówić o nich szerzej. Warto tylko uściślić niektóre informacje i uaktualnić dane.

Centralny Katalog Online zawiera obecnie blisko 10 mln. opisów dokumentów. Podsystem Katalogowania obejmuje opracowanie wydawnictw zwartych /od 1971 roku/, a także opracowanie czasopism /od 1975 roku/, oraz opracowanie map, nut, filmów, płyt gramofonowych, rękopisów i retrospektywne opracowanie zbiorów /wszystko

od 1976 roku/. Materiał z tego bloku wchodzący do Katalogu Centralnego Online stanowi podstawę wyszukiwania w CCLC. Można go przeszukiwać obecnie wg 9 różnych kluczy wyszukiwawczych:

- 1/ tytuł /title/,
- 2/ nazwisko autora - tytuł /name-title/,
- 3/ nazwisko autora /name/,
- 4/ numer karty Biblioteki Kongresu /LCCN/,
- 6/ międzynarodowy znormalizowany numer książki /International Standard Book Number - ISBN/,
- 6/ międzynarodowy znormalizowany numer czasopisma /International Standard Serial Number - ISSN/,
- 7/ CODEN - pięcio- lub sześciocyfrowy kod dla tytułów czasopism, stworzony przez Chemical Abstracts Service i ogólnie zaakceptowany,
- 8/ numer kontrolny w OCLC /OCLC file control number/,
- 9/ numer dokumentu urzędowego /government document number/.

Pierwsze trzy klucze wyszukiwawcze oparte są na prostej zasadzie przecinków. I tak, dla wyszukiwania wg tytułu /title/ dokumentu należy, po uruchomieniu terminala i dokonaniu procedury nawiązania kontaktu z systemem /log-in procedure/, podać pierwsze trzy litery pierwszego słowa tytułu dokumentu, przecinek, pierwsze dwie litery drugiego słowa tytułu, przecinek, pierwsze dwie litery trzeciego słowa tytułu, przecinek i pierwszą literę czwartego słowa tytułu dokumentu opuszczając w językach: angielskim, niemieckim, francuskim, itd., odpowiednie przedimki. Tak więc dla publikacji:

Brothers, Joyce

What every woman should know about men.

charakterystyka wyszukiwawcza wyglądać będzie następująco:

wha, ev, wo, s

Jak widać, w charakterystyce wyszukiwawczej muszą się znaleźć 3 przecinki. Oprócz wymienionej kombinacji 3,2,2,1 dopuszczalne są również kombinacje: 3,2,1,1 : 3,1,2,1 oraz 3,1,1,1. Stąd omawianą publikację odszukiwać można wg poniższych wzorów:

wha, ev, wo, s

wha, ev, w. s ...

wha,e,wo,s

wha,e,w,s

Naturalnie, pierwsza z wymienionych charakterystyk wyszukiwawczych jest najbardziej szczegółowa i w odpowiedzi otrzymamy mniej tytułów, a ostatnia z wymienionych charakterystyk jest najbardziej ogólna i w odpowiedzi otrzymamy więcej tytułów.

Dla publikacji posiadającej tytuł składający się np. z jednego tylko wyrazu charakterystyka wyszukiwawcza będzie wyglądała następująco:

Rogers, A. Robert

The Humanities.

charakterystyka wyszukiwawcza będzie

hum,,,

Sytuacja wygląda podobnie w dwóch pozostałych kluczach wyszukiwawczych. Przy wyszukiwaniu wg nazwiska autora /name/ obowiązuje podanie pierwszych 4 liter nazwiska, przecinek, pierwszych trzech liter imienia, przecinek, i ewentualnie pierwszej litery elementu środkowego nazwiska /drugie imię lub przydomek/. W tym kluczu obowiązują więc 2 przecinki według wzoru: 4,3,1. Tak więc, dla nazwiska Marta Maria Grabowska charakterystyka wyszukiwawcza wygląda jak następuje:

grab,mar,m

Dla ułatwienia wyszukiwania według tego klucza dopuszcza się również kombinacje: 4,2,1; 4,1,1 ; 4,3, ; 4,1, I znowu pamiętać trzeba, że w przypadku charakterystyki wg wzoru 4,3,1 otrzymamy mniej nazwisk, a w przypadku charakterystyki wg wzoru np. 4,1, otrzymamy więcej nazwisk, co utrudni nam nieco znalezienie właściwego autora.

Przy użyciu klucza autorskiego dopuszczalne jest też wyszukiwanie wg nazwy instytucji sprawczej lub nazwy konferencji /corporate or conference name/. Dodaje się wówczas przed charakterystykę wyszukiwawczą znaczek "=". Tak więc, np. dla nazwy "Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich" charakterystyka wyszukiwawcza będzie wyglądała:

=stow,bib,p

W trzecim kluczu wyszukiwawczym wg nazwiska autora i tytułu dokumentu /name-title/ obowiązuje tylko jeden przecinek oddzie-

lający pierwsze cztery litery nazwiska autora dokumentu od pierwszych czterech liter tytułu dokumentu wg wzoru 4,4. Dopuszczalne są też kombinacje: 4,3 ; 3,4 ; 3,3. Np. dla publikacji:

Bond, Michael

Paddington abroad.

charakterystyka wyszukiwawcza będzie wyglądała jak następuje:

bond,padd ; bond,pad ; bon,padd lub bon,pad

Tak więc, w zależności od liczby przecinków, oddzielających elementy charakterystyki wyszukiwawczej, system rozpoznaje klucz wyszukiwawczy: tytuł - 3 przecinki, autor - 2 przecinki, autor - tytuł - 1 przecinek. Zasada jest prosta lecz sytuacja komplikuje się nieco dla użytkownika, gdy np. w tytule występuje cyfra a nie wyraz czy też gdy nazwisko jest bardziej skomplikowane np. z myślnikiem. Również często zdarza się, że nazwisko autora lub tytuł nie mają wystarczającej liczby liter w wyrazach do wymaganego klucza, np. poniżej 4 w tytule w kluczu autorsko-tytułowym itd. Pamiętać wówczas należy o użyciu "ˆ" /circumflex/, który oznacza, że wyraz w charakterystyce nie posiada więcej liter i system nie powinien wykazywać innych tytułów. Zasada odcinania części wyrazów w trzech omówionych powyżej kluczach wyszukiwawczych nazywa się "truncation". Stąd charakterystyki dokumentów sporządzane wg trzech powyższych kluczy wyszukiwawczych nazywają się "truncation entries".

Pozostałe klucze wyszukiwawcze są o wiele prostsze i wymagają podania jedynie odpowiedniego symbolu: sygnatury Biblioteki Kongresu, ISBN, ISSN, CODEN-u, numeru kontrolnego OCLC lub symbolu dokumentu urzędowego. Jednakże, w tym przypadku użytkownik ma pewne trudności z dotarciem do tych numerów, aby użyć je jako klucze wyszukiwawcze. Ponadto, używając niektórych z nich pamiętać należy o specjalnych symbolach, np. numer kontrolny OCLC musi być zawsze poprzedzony znakiem "#".

Tylko w "truncation entries" dopuszcza się używanie określników uściślających zapytanie informacyjne. Mogą to być określniki dotyczące formy dokumentu lub roku jego wydania. W charakterystyce wyszukiwawczej występują one zawsze po kresce ukośnej. Wygląda to jak następuje:

- dla formy dokumentu dopuszczalne są następujące określniki:

bks - books /książki/

mss - manuscripts /rękopisy/

map - maps /mapy/

med - media materials /filmy, slajdy, wideokasety/

sco - music scores /nuty/

ser - serials /czasopisma, gazety/

rec - sound recordings /płyty gramofonowe/

- dla roku lub lat wydania dokumentu dopuszczalne są następujące określniki: /począwszy od 1971 roku/:

1971 1971-4 1971-

197? 1971-80

19?? -1971

tak więc, charakterystyki wyszukiwawcze będą wyglądać następująco:

wha, ev, wo, s/1979

wha, ev, wo, s/bks

wna, ev, wo, s/1979/bks itd.

Użytkownik pamiętać też musi, że w tych trzech rodzajach kluczy wyszukiwawczych należy używać wyłącznie małych liter a nie dużych i że w ogóle pytanie informacyjne w jakimkolwiek kluczu wyszukiwawczym można zacząć zadawać tylko wtedy, gdy kursor na ekranie /małe światełko/ sprowadzony jest do pozycji wyjściowej /home position/, tj. znajduje się w lewym górnym rogu ekranu. Również po zadaniu pytania należy nacisnąć klawisze DISPLAY, RECORD i SEND w odpowiednich kombinacjach. Gdy opis dokumentu pojawia się na ekranie zazwyczaj jest tak, że cały w formacie MARC nie mieści się przy jednym wyświetleniu. Należy zatem nauczyć się operowania rozkazami "ns" /next screen - następny ekran"/, "ps" - /previous screen - poprzedni ekran"/, itd. /11/.

W odpowiedzi na zadane pytanie w jakimkolwiek z omówionych powyżej kluczy wyszukiwawczych możemy naturalnie otrzymać opis/y/ jednego dokumentu lub, częściej, opisy wielu różnych dokumentów. Będzie tak wtedy, gdy np. autorem, którego poszukujemy jest John Brown. Pod tym nazwiskiem system z pewnością posiada kilkaset opisów najróżniejszych dokumentów. W OCLC, o ile pod naszym tego rodzaju istnieje w systemie więcej niż 50 opisów, na ekranie pojawia się pytanie: "YES or NO". Wybranie przez nas "NO" oznacza,

że nie będziemy kontynuować poszukiwania ponieważ pytanie nasze zadamy ponownie w sposób bardziej uściślony lub zmienimy strategię wyszukiwania. Natomiast, jeśli wybierzemy "YES" - system odpowie najpierw wyświetleniem zestawienia statystycznego wg typów dokumentów, a w ich obrębie wg dat wydania. Po dokonaniu przez nas wyboru typu dokumentu i kategorii lat wydania - otrzymamy skrócone opisy relewantnych pozycji i dopiero z nich wybieramy interesującą nas pozycję, rozwijając opis do pełnego. Z tego punktu, używając rozkazu "gp" /group display/ możemy zawsze powrócić bezpośrednio do zestawienia statystycznego, aby wybrać inny typ dokumentu lub inną kategorię lat wydania w obrębie przeszukiwanego przez nas hasła.

OCLC w Bibliotece Kent State University, Ohio

W Bibliotece Głównej Kent State University, Ohio, gdzie miałam okazję stałe przez ponad 9 miesięcy korzystać z OCLC, zainstalowane były 4 terminale dostępne dla użytkowników biblioteki przez cały czas pracy systemu. Obok terminali leżała instrukcja jak stosować wymienione klucze wyszukiwawcze. Nikt nie prowadzi tu szkolenia użytkowników /studentów czy pracowników/ jak korzystać z systemu. Zakłada się, że każdy uczeń kończący szkołę średnią i przychodzący na uniwersytet potrafi uruchomić terminal komputera tak, jak potrafi korzystać z radia, telewizora czy prowadzić samochód. Naukę tego typu rozpoczyna się tutaj już w szkole podstawowej. Tak więc, poza ogólnymi wyjaśnieniami do jakiego typu systemu podłączone są końcówki /zwykle w ramach projekcji filmu o bibliotece, który to film student może, ale nie musi obejrzeć w dziale materiałów audiowizualnych biblioteki/, po zapoznaniu się z instrukcją, użytkownik przystępuje samodzielnie do wyszukiwania informacji. Naturalnie, dla początkującego studenta najwygodniejsze są pierwsze trzy klucze wyszukiwawcze, bo zwykle nie jest on obeznany z numerami typu ISBD, ISSN, CODEN, itd. Tylko w trudnych przypadkach użytkownik decyduje się prosić o pomoc siedzącego w pobliżu pracownika informacji. Wśród użytkowników korzystających z systemu dłużej widać już dużą swobodę poruszania się po całej bazie danych przy użyciu różnych

kluczy wyszukiwawczych. Warto dodać, że Kent State University był jednym z tych 54 szkół wyższych, które w 1967 roku utworzyły OCLC, a obecny dyrektor szkoły bibliotekarskiej w tym uniwersytecie, prof. A. Robert Rogers był w grupie osób zakładających OCLC.

Odrębność bazy bibliotecznej /OCLC/ od baz bibliograficznych

W niniejszym artykule nie ma miejsca na szczegółowe omówienie instrukcji korzystania z katalogu online OCLC. Podkreślić jednak trzeba wyraźnie, że wszystkie klucze wyszukiwawcze, jak widać, mają charakter formalny i nie ma tu żadnych elementów wyszukiwania rzeczowego. OCLC podejmowało dwukrotnie próby wprowadzenia wyszukiwania rzeczowego: w 1974 roku próbowano zaadaptować jeden z trzech następujących systemów wyszukiwania rzeczowego: Lockheed DIALOG, System Development Corporation's ORBIT oraz Battelle Memorial Institutes's BASIS 70, a w 1976 roku próbowano zastosować Retrieval System STAIRS /6/. Obydwie próby zakończyły się fiaskiem i do dziś sprawa ta nie została rozwiązana.

Jednakże, przy okazji tych badań stwierdzono, że typowa baza danych bibliograficznych, jaką jest DIALOG, czy ORBIT, różni się zasadniczo od bazy bibliotecznej typu OCLC przede wszystkim charakterem gromadzonych materiałów: baza biblioteczna gromadzi opisy głównie wydawnictw zwartych, czasopism jako całości, dokumentów specjalnych /nuty, mapy, ryciny, itd./, podczas gdy DIALOG czy ORBIT operują głównie artykułami. Głębokość opracowania rzeczowego jest więc zasadniczo różna i język informacyjno-wyszukiwawczy bazy danych bibliograficznych typu DIALOG nie da się przenieść na bazę biblioteczną. Muszą to być dwa różne języki informacyjno-wyszukiwawcze o różnej głębokości, a co za tym idzie - o różnym słownictwie, różnej budowie i różnych zasadach wyszukiwania. Trudno zatem uznać, że OCLC jest skojarzeniem bazy bibliograficznej z biblioteczną /10/. Nawet przy założeniu, że OCLC i np. DIALOG mają zakres pełny /w skład DIALOG-u wchodzi obecnie 516 różnych specjalnych baz danych właściwie z wszystkich dziedzin wiedzy/, to i w tym przypadku są one nieporównywalne z punktu widzenia budowy ewentualnego języka informacyjno-wyszukiwawczego. Bezcelowe jest też podawanie lokalizacji do artykułów w

bazie bibliograficznej. Na obecnym etapie rozwoju zautomatyzowanych systemów informacyjnych te dwa typy baz mogą się jedynie uzupełniać.

Brak możliwości wyszukiwania rzeczowego jest niewątpliwie niedogodnością w OCLC. Drugim minusem tego systemu jest nieznaną w zasadzie liczbę powtórzeń opisów tych samych dokumentów w katalogu centralnym OCLC. Problem polega na tym, że nie ma sposobu sprawdzenia czy w danej partii opisów wpływających do systemu na taśmach magnetycznych, np. z Biblioteki Kongresu, nie ma opisów, które istnieją już w systemie i pochodzą z bieżącego katalogowania online. Ponadto, często osoby katalogujące w trybie online, na skutek własnej pomyłki wprowadzają do systemu opis nie dotarłszy uprzednio do istniejącego już opisu w systemie, lub nie uznawszy go za opis właściwy. Jest to naturalnie sytuacja niedopuszczalna w normalnym katalogu kartkowym. W połowie lat siedemdziesiątych, gdy problem ten zaczął narastać, próbowano zabezpieczać system przed tego rodzaju pomyłkami lecz w zasadzie do dzisiaj sprawa nie jest rozwiązana. Na przykład, użytkownik zamiast jednego opisu danej publikacji z załączonymi wszystkimi sigłami bibliotek posiadających dany dokument, otrzymuje najpierw opisy quasi-skrócone wszystkich pełnych opisów danej publikacji /pierwsze elementy opisów/; następnie musi obejrzeć /rozwinąć/ wszystkie, aby np. uzyskać pełny zestaw lokalizacji dokumentu, lub, w przypadku czasopism, zorientować się w pełnym ciągu danego tytułu. Warto dodać, że sigła podawane są pod opisem dokumentu w postaci trzyliterowego skrótu /np. dla Kent State University - KSU/ i uporządkowane są wg stanów USA. Nie wszystkie sigła łatwo rozwiązać, toteż w pobliżu terminala znajduje się zwykle aktualny wydruk wszystkich sigli i ich rozwiązań. Informację tę można też uzyskać poprzez Podsystem Nazw i Adresów Instytucji, zresztą znacznie szerszy niż tylko same biblioteki, bo podający też nazwy i adresy wydawców, księgarzy, itd. Jest to jednak procedura skomplikowana i przeciętny użytkownik woli korzystać z wersji drukowanej tego zestawienia. W każdym razie w systemie nie istnieje możliwość uzyskania rozwiązań wszystkich sigli bibliotek dołączonych do jednego opisu dokumentu przy użyciu jakiegos jednego konkretnego rozkazu maszynowego.

Wreszcie, trzecim mankamentem systemu - zdaniem jego projektantów - jest długi tzw. "response time", tj. czas oczekiwania na odpowiedź systemu od momentu zakończenia zadawania pytania w trybie online. W OCLC wynosi on obecnie do 6 sekund. W głównej siedzibie OCLC w Dublinie, Ohio, uznaje się, że jest on... niedopuszczalny!

Wszystkie pozostałe podsystemy OCLC powstały później i stanowią rozwinięcie początkowej idei tego systemu. Podsystem Kontroli Czasopism, oprócz zasadniczych prac katalogowych rozwinął tzw. "check-in and claiming components". Oznacza to, że w przypadku procedury "check-in" system automatycznie sprawdza, czy do biblioteki wpływają bieżące numery czasopism, a jeśli któregoś brakuje - sam tworzy listę brakujących numerów i przekazuje upomnienia wydawcom /claiming component/. Ostatnio, w tym Podsystemie istnieje też możliwość tworzenia list zbiorczych czasopism dla określonej grupy bibliotek /union list component/, gdzie w opisie oprócz lokalizacji danego czasopisma podawane są informacje jakiegocześnie roczniki lub numery danego czasopisma biblioteki te posiadają.

Pracowanie retrospektywne zbiorów biblioteki mogą prowadzić samodzielnie lub też zlecać to Centrali w Dublinie. Jest tam zainstalowanych 30 terminali przeznaczonych tylko do tego celu, pracujących na dwie zmiany, przy pełnej obsadzie osobowej.

Podsystem Wypożyczeń Międzybibliotecznych został omówiony w artykule B. Sosińskiej /10/, jednak dodać trzeba, że użytkownik składa zamówienia poprzez bibliotekarza, który nadzoruje cały proces wypożyczania międzybibliotecznego w danej bibliotece. 2 czerwca 1983 roku dokonano 4-milionowego wypożyczenia międzybibliotecznego w OCLC /B/.

Podsystem Nazw i Adresów Instytucji wspomaga w zeszłości Podsystem Wypożyczeń Międzybibliotecznych i Podsystem Gromadzenia. W Podsystemie tym obowiązują 8 różnych kluczy wyszukiwawczych, m.in. wg nazwy instytucji, kodu wydawcy z ISBN, kodu instytucji w OCLC, itd. Konstrukcja tych kluczy wyszukiwawczych jest podobna do omawianych w związku z Katalogiem Centralnym Online i mają one również charakter wyłącznie formalny.

Podsystem Gromadzenia wykorzystywany jest przy zamawianiu i otrzymywaniu wszystkich rodzajów materiałów gromadzonych w bibliotekach. Dzisiaj on jednak na bazie opisów umieszczanych w katalogu centralnym online. Na ich podstawie składa się zamówienie danej pozycji do wydawców poprzez System Gromadzenia wspomaganą ewentualnie przez Podsystem Nazw i Adresów Instytucji.

Niestety, do dnia dzisiejszego nie istnieje jeszcze centralny podsystem kontroli obiegu dokumentów. Wydaje się, że stworzenie jednego, centralnego systemu obiegu dokumentów online we wszystkich bibliotekach OCLC przekracza tymczasem możliwości systemu. Stąd, badania nad tym zagadnieniem ukierunkowano raczej lokalnie i rozwinęto tzw. badania "Local Library System OCLC" /LLS-OCLC/. Obejmują one tworzenie lokalnie w bibliotekach odpowiedniej infrastruktury technicznej kompatybilnej z OCLC, w tym zautomatyzowanego systemu kontroli obiegu dokumentów. Ewentualne wdrażanie tego rodzaju badań odnosi się naturalnie tylko do faktycznych lub potencjalnych członków OCLC. Natomiast, najnowszym osiągnięciem systemu jest podjęcie opracowania informacji na mikroformach, znajdujących się w bibliotekach członkowskich OCLC oraz stopniowe wprowadzanie katalogowania dokumentów w alfabetycznych niełacińskich /cyrylica, hebrajski, japoński, chiński, języki arabskie/.

Ostatnio wiele się mówi na temat międzynarodowego charakteru OCLC /10/. Rzeczywiście, OCLC udostępniany jest obecnie w Europie, Australii i Ameryce, lecz w tym względzie należy zachować pewną ostrożność. Pierwsze pokazy OCLC odbyły się w latach 1974/75 w Australii, Jugosławii i Austrii. Równocześnie, do centrum OCLC w Columbus i Dublinie zapraszano reprezentantów wielu krajów świata aby zapoznali się oni z działalnością OCLC. Obecnie do systemu dostęp mają: Australia, Austria, Kanada, Dania, Finlandia, Francja, Irlandia, Meksyk, Holandia i Wielka Brytania, zwykle zresztą dzięki połączeniom satelitarnym. Żaden z wymienionych krajów jednak nie wprowadza swoich opisów katalogowych do systemu, a jedynie kraje te korzystają z OCLC tak, jak korzysta się odpłatnie z narodowego katalogu centralnego obcego państwa. Na pewno OCLC jest pewnym wzorcem dla państw korzystających z systemu, ale wobec różnic językowych - centralne, zautomatyzowa-

ne katalogi tych krajów różnią się od OCLC nie mówiąc o tym, że będą się one starały ominąć błędy, które popełniono w OCLC.

Dużo jest jeszcze do zrobienia, aby system ten zaspokajał wszystkie potrzeby użytkownika zautomatyzowanego, narodowego katalogu centralnego bibliotek. Przede wszystkim wprowadzić trzeba jakąś formę wyszukiwania rzeczowego. Natomiast, nie ulega wątpliwości, że wkrótce OCLC będzie dostępne w USA w domach prywatnych. W 1980 roku przeprowadzono eksperyment "Channel 200": w 200 prywatnych domach, przy użyciu domowego odbiornika telewizyjnego podłączonego do terminala bibliotecznego, dokonano skutecznie poszukiwań literatury. Obecnie, po 4 latach rusza produkcja specjalnej końcówki "Workstation M-300", którą będzie można wykorzystywać nie tylko jako terminal OCLC w bibliotekach i domach prywatnych, ale także będzie ona zdolna wykonywać wszystkie zadania, jakie wykonuje osobisty minikomputer typu IBM PC.

OCLC w programach szkół bibliotekarskich w USA

Cała złożona problematyka OCLC stanowi trwały element programów nauczania we wszystkich amerykańskich szkołach bibliotekarskich. Jak wiadomo, w Stanach Zjednoczonych Ameryki problemy bibliotekoznawstwa i informacji naukowej wykłada się w tzw. "postgraduate schools", tj. w szkołach, gdzie studenci przychodzą już po 3 lub 4 latach studiów ze stopniem "bachelor" w jakiejś dziedzinie wiedzy, aby po roku lub dwóch uzyskać stopień magistra bibliotekoznawstwa i informacji naukowej. /Obecnie w USA jest 60 takich szkół/. Szkoły bibliotekarskie posiadają zazwyczaj laboratoria wyposażone w końcówki OCLC, DIALOG-u oraz minikomputery osobiste /personal computers/ używane dla celów dydaktycznych. Problematyka OCLC wykładana jest w ramach katalogowania i, poza teorią, obejmuje zajęcia praktyczne. Każdy student wykonuje szereg ćwiczeń zarówno w zakresie wyszukiwania jak i katalogowania w trybie online. Pod koniec zajęć musi on umieć posługiwać się wszystkimi podsystemami OCLC.

W celu prowadzenia zajęć dydaktycznych z katalogowania online studenci muszą mieć oczywiście dostęp do bloku katalogowania OCLC, co mogłoby spowodować pewne zamieszanie w samym Katalo-

gu Centralnym. W tym celu wydzielona jest specjalna "podbaza" danych służąca jako pole doświadczalne do ćwiczeń. Nie jest ona w żaden sposób powiązana z Katalogiem Centralnym OCLC. Dzięki temu studenci mogą swobodnie wykonywać wszystkie czynności katalogowania online przewidziane programem zajęć. Praktycznie wygląda to tak, że wykładowca w czasie zajęć omawia zasady działania OCLC i jego dokumentację /instrukcje, wykazy pomocnicze, itd./, a studenci wykonują zadane im ćwiczenia poza zajęciami w czasie dla nich najdogodniejszym i przynoszą odpowiednie wydruki. Po ukończeniu zajęć studenci posiadają pełną znajomość systemu. Oczywiście wprowadzanie opisów katalogowych do OCLC odbywa się w inny sposób i przy użyciu innych rozkazów maszynowych niż wyszukiwanie danych. Sprawa ta będzie przedmiotem odrębnego opracowania.

L i t e r a t u r a

1. ALLISON A.M., ALLAN A. OCLC: A National Library Network. Short Hills, N.J.: Enslow, 1979.
2. ATKINSON H.C., SCHOYER G. Ohio State University Libraries. W: Encyclopedia of Library and Information Science. Ed. by A. Kent, H. Lancour, J.E. Daily. Vol. 20. New York, 1977 s. 362-378.
3. KILGOUR F.G. Ohio College Library Center. Tamże, s. 346-347.
4. KILGOUR F.G., LONG P.L., LANDGRAF A.L., WYCKOFF J.A. The shared cataloging system of the Ohio College Library Center. "Journal of Library Automation" 1972, Vol. 5 nr 3 s. 157-183.
5. KLEMPNER I. Biblioteki i służby informacyjne w USA. Stan aktualny i perspektywy rozwoju. "Zagadnienia Informacji Naukowej", 1980 nr 2/37/ s. 61-86.
6. MACIUSZKO K.L. OCLC A Decade of Development, 1967-1977. Littleton, Colorado: Libraries Unlimited, Inc. 1984, 376 s.
7. OCLC. Introducing Online Library System. Dublin: OCLC, Inc. 1983, 12 s.

8. OCLC Newsletter, Dublin: OCLC, Inc. 1983 nr 147 s. 1.
9. ROGERS A.R. Ohio Library Association. W: Encyclopedia of Library and Information Science. Ed. by A. Kent, H. Lancour, J.E. Daily. Vol. 20. New York 1977 s. 350-362.
10. SOSIŃSKA B. Międzynarodowe centrum koordynacyjne sieci systemów informacji bibliotecznej - nowa funkcja OCLC. "Zagadnienia Informacji Naukowej", 1983 nr 2/43/ s. 99-114.
11. USE of the OCLC terminal. Prepared by Kent State University Libraries, Processing Department. Revised, Summer 1983 by C. Mellott. 10 s.

PROBLEMY AUTOMATYZACJI I MECHANIZACJI PROCESÓW BIBLIOTECZNYCH
I BIBLIOGRAFICZNYCH

Tendencje rozwoju automatyzacji bibliotek, począwszy od pierwszych zastosowań komputerów. Problemy organizacyjne. Tworzenie sieci bibliotecznych /USA, Anglia, RFN/. Problemy automatyzacji bibliotek radzieckich.

Zarys rozwoju automatyzacji w zagranicznych bibliotekach

Revolucja naukowo-techniczna w ostatnim ćwierćwieczu niezwykle przyspieszyła rozwój nauki, techniki i różnych gałęzi gospodarki narodowej w wielu krajach świata. Wysokie tempo rozwoju nauki i techniki doprowadziło z kolei do przyspieszenia moralnego starzenia się maszyn i technologii. Tak na przykład komputery, od pojawienia się na rynku w początkach lat pięćdziesiątych, osiągnęły już cztery generacje. Każda następna generacja zwielokrotniała szybkość pracy /od kilkuset do 20 tysięcy operacji na sekundę w komputerach pierwszej generacji do kilku milionów operacji na sekundę dla trzeciej generacji. Jeśli chodzi o pamięć operacyjną - od kilku tysięcy bajtów w pierwszej generacji do kilku milionów bajtów w trzeciej generacji/. Dołączano nowe urządzenia zewnętrzne - dyski magnetyczne, wideografy i inne, powodujące konieczność doskonalenia oprogramowania. Zmiana generacji komputerów następowała średnio co 7-8 lat.

Rozpoczęła się nowa era techniki bibliotecznej z wykorzystaniem komputerów. W bibliotece Uniwersytetu Atlantyckiego na Florydzie w Stanach Zjednoczonych był po raz pierwszy przygotowany i wydrukowany na drukarce komputerowej katalog biblioteki. W ślad

za tę bibliotekę w 1965 roku pojawiły się komputery w Bibliotece Uniwersyteckiej w Bohum /RFN/, a w 1967 roku - w GPNTB /Gosudarstvennaja Publichnaja Naučno-Tekničeskaja Biblioteka SSSR/ w Moskwie.

W ciągu 15 lat stosowania komputerów w bibliotekach wielu krajów świata technologia automatyzacji procesów bibliotecznych przeszła trzy etapy.

W pierwszym etapie wdrażania komputerów do praktyki bibliotecznej, zarówno bibliotekarze, jak i specjaliści opracowujący zautomatyzowane systemy i podsystemy nie mieli dostatecznego doświadczenia. Ani jedni, ani drudzy nie byli teoretycznie przygotowani do rozwiązywania zadań tego rodzaju. Z drugiej strony, posiadane w tym czasie komputery pierwszej i drugiej generacji dysponowały ograniczonymi możliwościami jeśli chodzi o szybkość operacji, pojemność pamięci operacyjnej i zewnętrznej i inne charakterystyki techniczne, co nie pozwalało na rozwiązywanie zadań w zakresie automatyzacji licznych działów biblioteki na dostatecznie wysokim poziomie.

Dlatego też pierwsze biblioteki - pionierzy wprowadzania automatyzacji z zastosowaniem komputerów - stawiały sobie ograniczone zadania. Automatyzacji podlegały wybrane odcinki pracy biblioteki - zestawienie wykazu nowych nabytków biblioteki, zestawienie opisów katalogowych, opisów inwentarzowych, katalogu typograficznego, rejestracja statystyki wypożyczeń i zwrotów książek, drukowanie blankietów zamówień na wyszukiwanie książek i czasopism. Przy tym, nawet w ramach jednej biblioteki, do poszczególnych zadań opracowywany był osobny format wprowadzania informacji do komputera. Opracowanie resortowego, branżowego, regionalnego czy krajowego formatu wejścia, na tym etapie stosowania techniki obliczeniowej w bibliotekach, nie było traktowane jako zadanie najpilniejsze.

W pierwszym etapie automatyzacji procesów bibliotecznych całkowicie kopiowana była tradycyjna struktura i technika biblioteczna i nie naruszano istniejących zespołów i ich zadań w działach i pracowniach bibliotecznych.

Przekład i sprowadzanie informacji do postaci czytelnej przez maszynę, w owym czasie dokonywany był za pomocą perforatorów i ma-

szyn do pisania. Zestaw znaków przy wprowadzeniu i wyprowadzeniu informacji był ograniczony najczęściej tylko do liter drukowanych bez zestawu znaków diakrytycznych. Dla oszczędności czasu maszyny i obniżenie kosztów, opisy biblioteczne i katalogowe doprowadzone były do skróconej postaci i nie odpowiadały normom bibliotecznym dużych bibliotek.

Komputery pierwszej i drugiej generacji, w pierwszym etapie automatyzacji, stosowane były do opracowywania indeksów bibliotecznych w trybie wsadowym, z wykorzystaniem urządzeń rejestrujących w postaci taśm magnetycznych. Dyski magnetyczne, które pojawiły się w tym czasie, nie były jeszcze szeroko dostępne i były bardzo drogie.

Ponieważ liczne procesy biblioteczne /gromadzenie, katalogowanie, kontrola prenumeraty itd./ związane były z wielokrotną zmianą i aktualizacją informacji, a tryb obróbki pakietowej wymagał ciągłego zwracania się do komputera, aktualizacja informacji przeprowadzana była w określonej częstotliwości /np. raz w tygodniu, raz na miesiąc lub tp./. Wymagało to pracy operacyjnej na poszczególnych odcinkach i powodowało konieczność prowadzenia, niezależnie od pracy na komputerze, kartotek na kartach katalogowych lub kartach perforowanych.

Dość szeroko rozpowszechnione było w tym czasie przygotowywanie drukowanych katalogów przy pomocy komputerów, a następnie powielanie ich techniką małej poligrafii. Konieczność włączania danych o bieżących nowych nabytkach do zbiorów bibliotek zmuszała biblioteki do ciągłej kumulacji danych o nowych nabytkach i okresowego ich drukowania /np. co 1, 3, 5 lat/ w postaci zbiorczego katalogu drukowanego wraz z uzupełnieniami. Poprzednie wydania katalogu i jego uzupełnienia przeznaczano na makulaturę, co prowadziło, przy dużych objętościach katalogów w wielu dziesiątkach tomów, do znacznych strat papieru i pieniędzy.

Negatywne doświadczenia pierwszych bibliotek w zakresie stosowania komputerów do automatyzacji procesów bibliotecznych pozwoliły bibliotekarzom i specjalistom zajmującym się automatyzacją procesów informacyjnych do sformułowania następujących wniosków:

1/ nowa technika w bibliotekach wymaga od bibliotekarzy nowej wiedzy technicznej, a specjaliści od wdrażania komputerów

w bibliotekach - systemowcy i inżynierowie, obsługujący komputery - powinni podnieść swój poziom wiedzy w zakresie technik bibliotecznych do poziomu bibliotekarzy o wyższych kwalifikacjach;

2/ automatyzacja w bibliotekach nie powinna być naśladownictwem tradycyjnej techniki bibliotecznej, ponadto prowadzi ona nieuchronnie do rozsądnych zmian w organizacji pracy bibliotek, do likwidacji poszczególnych operacji lub zamiany ich na inne;

3/ na obecnym etapie rozwoju komputerów automatyzacja w bibliotekach może mieć miejsce tylko w ograniczonych ramach, na poszczególnych odcinkach pracy, w odniesieniu do poszczególnych operacji, w pierwszej kolejności w małych i średnich bibliotekach;

4/ niezbędne są teoretyczne uogólnienia doświadczeń z wprowadzania automatyzacji i dalsze prace nad teoretycznymi podstawami automatyzacji bibliotek;

5/ niezbędne jest systemowe podejście do automatyzacji procesów bibliotecznych w poszczególnej bibliotece.

Drugi etap automatyzacji bibliotek. W drugiej połowie lat sześćdziesiątych w wielu większych bibliotekach amerykańskich przystąpiono do kompleksowego opracowania projektów automatyzacji, przy wykorzystaniu komputerów trzeciej generacji. Założono zasadę integracji zadań, rozwiązywanych na podstawie jednorazowego wprowadzenia informacji do systemu i wielokrotnego wykorzystania danych w wielu podsystemach zautomatyzowanego systemu biblioteki.

W początkowym etapie utworzono doświadczalny wariant systemu MARC I w Bibliotece Kongresu w USA i BALLOTS I - w Bibliotece Uniwersytetu w Stanford. W operacji o model doświadczalny dopracowywane były detale przyszłego modelu roboczego. Bibliotekarze zbierali doświadczenia w zakresie projektowania i eksploatacji systemu. Do szerokiej eksploatacji wchodził już dojrzały system MARC II, BALLOTS II i inne.

Komputery trzeciej generacji różniły się od poprzednich dwóch nie tylko zwiększeniem szybkości pracy do kilku milionów operacji na sekundę, lecz także zwiększeniem pamięci operacyjnej i zewnętrznej /do kilku milionów bajtów/ oraz zasadniczo nowymi metodami przetwarzania informacji. Komputery trzeciej ge-

neracji stały się zdolne do wykonywania jednocześnie kilku zadań, zostało też udoskonalone oprogramowanie, na bazie wykorzystania języków programowania wyższego poziomu /COBOL, FORTRAN, PL-1 i inne/.

W końcu lat sześćdziesiątych koncepcje automatyzacji procesów bibliotecznych zasadniczo zmieniło zastosowanie takich technicznych osiągnięć jak monitory ekranowe /tzw. display'e/ i pamięć na dyskach magnetycznych. Monitory ekranowe umożliwiły tryb konwersacyjny w bezpośrednim połączeniu z komputerem i pozwoliły rozwiązywać zadania nie tylko w trybie wsadowym /offline/ lecz także w trybie bezpośredniego dostępu /online/.

W porównaniu do elektromechanicznych urządzeń wprowadzania informacji /perforatory i elektryczne maszyny do pisania/ monitory ekranowe okazały się bardziej niezawodne. Ponadto eliminują one wydatki na papier, na karty i taśmy perforowane. Równie istotną przewagą monitorów ekranowych stanowi znaczne uproszczenie pracy operatora przy wprowadzeniu informacji, eliminowanie konieczności wykonywania żmudnej pracy przy drukowaniu metryczek, a tym samym zmniejszenie ilości błędów przy wprowadzaniu informacji. Dyski magnetyczne do minimum skróciły poszukiwanie informacji w pamięci zewnętrznej komputera i do połowy skróciły czas na korektę, zmianę i aktualizację informacji w bazach danych.

Do technicznych nowości drugiej połowy lat sześćdziesiątych zalicza się pojawienie na rynku drukarek alfanumerycznych, łańcuchowych, ze zmiennymi zestawami znaków, odpowiadających wymaganiom bibliotek w zakresie drukowania kart katalogowych i katalogów zbiorczych z uwzględnieniem dużych i małych liter, znaków diakrytycznych, drukowanych jednocześnie literami różnych alfabetów /łacińskim, cyrylicą itd.^{x/}.

Całkowite rozwiązanie problemu wyprowadzania informacji nastąpiło wraz z pojawieniem się początkowo elektromechanicznych /Photon ZIP 900 - firmy Photon Inc. USA/, a od 1966 r. elektronicznych /Digiset 50 T1 - firmy R.HELL, RFN/ szybkich urządzeń do fotoskładu. Pierwsze takie urządzenia składały z szybkością 150-300 znaków na sekundę i miały ograniczoną liczbę znaków -

^{x/} Takie drukarki od połowy lat sześćdziesiątych zaczęła produkować firma IBM - model IBM 1403 i inne.

do 250. Elektroniczne urządzenia do fotoskładu pracowały już dwa razy szybciej i mogły składać tekst jednocześnie kilkoma rodzajami czcionek po 100 i więcej znaków^{x/}.

W drugim etapie automatyzacji bibliotek, technicznie nie rozwiązany był tylko problem wprowadzania tekstów w różnych europejskich językach. Monitory, automaty /z maszynami typu dźwigniowego/ miały ograniczony zestaw znaków. Pewnym rozwiązaniem problemu drukowania tekstów w różnych językach okazało się zastosowanie maszyn do pisania z głowicą kulistą, firmy IBM Supertypewriter i inne, w których można było zmieniać ręcznie głowice piszące w trakcie pracy z tekstami w różnych językach.

Bardziej dojrzałe podejście do automatyzacji procesów bibliotecznych, w drugiej połowie lat sześćdziesiątych, wiązało się z problemem unifikacji formatów wprowadzania informacji do komputera, a w pierwszej kolejności z zadaniem opracowania formatu wymiany, kiedy już automatyzacja zaczęła wychodzić poza ramy pojedynczych bibliotek.

Pierwsze doświadczenia w zakresie automatyzacji procesów bibliotecznych wykazały, że najbardziej pracochłonny i kosztowny jest proces wprowadzania informacji /według danych firmy IBM koszty przygotowania danych przewyższają 50% ogólnych kosztów prac związanych z komputeryzacją/.

Postawiono zadanie skrócenia czasu wprowadzania danych; w dużych bibliotekach i ośrodkach informacji zorganizowano centralne przenoszenia danych na nośniki maszynowe /taśmy perforowane, taśmy magnetyczne, karty perforowane itd./.

Od marca 1969 roku Biblioteka Kongresu USA przystąpiła do rozpowszechniania danych katalogowych na taśmach magnetycznych, dotyczących książek wydanych w języku angielskim. Następnie tego typu zadania podjęły British Library, Deutsche Bibliothek we Frankfurcie /M. i inne. Pojawiła się nowa forma wymiany bieżącej informacji bibliograficznej w oparciu o zasady komercyjne. Doświadczenia z zastosowania komputerów w automatyzacji procesów bi-

^{x/} Obecnie elektroniczne urządzenia do fotoskładu, składają tekst, wykorzystując jednocześnie do ponad dwustu kompletów czcionek, tj. powyżej 20.000 znaków.

bliotecznych na przestrzeni wielu lat dowiodły, że autonomiczne, zautomatyzowane systemy w ramach jednej, choćby wielkiej biblioteki, okazały się nie najlepszą formą wykorzystania takich drogich środków technicznych jak komputery, urządzenia do fotoskładu i inne środki techniczne.

W końcu lat sześćdziesiątych w szeregu krajów - w USA, Anglii, Szwecji i Kanadzie powstawały plany i opracowywano projekty międzybibliotecznych zautomatyzowanych systemów różnego rodzaju. Ten kierunek automatyzacji stał się dominujący.

Ważnym wydarzeniem w drugim etapie rozwoju automatyzacji bibliotek okazało się opracowanie i wdrożenie standartowego numeru książki - SBN, początkowo w poszczególnych krajach /Anglia 1967r./, a następnie i w innych, w wyniku czego SBN przyjął formę międzynarodowego standartowego numeru książki - ISBN. Wtedy też postawiono wniosek o rozszerzenie tej idei także w odniesieniu do wydawnictw ciągłych - ISSN.

Wraz z uzyskanym doświadczeniem, wynikłym z automatyzacji procesów informacyjnych, zmienił się pogląd na organizację zbiorów w bankach danych. Początkowo kartoteki organizowane były według zasady funkcjonalności i odzwierciedlały lub w pełni kopiowały strukturę kartotek i katalogów w odpowiednich działach biblioteki. Kartoteki akcesji, katalogi, kartoteki wypożyczeń i zwrotów dublowały w różnym stopniu pełne opisy książek i innych rodzajów wydawnictw.

Wśród bardziej dopracowanych projektów automatyzacji bibliotek, w celu ekonomicznego wykorzystania pamięci zewnętrznej komputera powstała idea integracji zbiorów danych z wykorzystaniem szeregu pomocniczych kartotek informacyjnych lub tworzeniem zbiorów specyficznych danych, właściwych dla konkretnego podsystemu /na przykład dane o gromadzeniu, nie wchodzące w standartowy opis na karcie katalogowej/. Idea integracji zbiorów rozwinęła się szczególnie w następnym etapie automatyzacji bibliotek.

Trzeci etap rozwoju automatyzacji bibliotek wiąże się z pojawieniem się komputerów czwartej generacji. Umownie, do tej generacji można zaliczyć komputery typu IBM 370 i Simens 7000 - modele pracujące z pamięcią wirtualną, umożliwiające wykorzystanie

pamięci na urządzeniach zewnętrznych /na dyskach magnetycznych/ jako pamięci operacyjnej. Na rynku pojawiły się monitory ekranowe z pamięcią wewnętrzną 3-6 kilobajtów i mikroprocesorem umożliwiającym oszczędność czasu pracy komputera i autonomiczne /offline/ wykonywanie szeregu prostych zadań /poprawianie błędów, usuwanie i uzupełnienie informacji, sprawdzanie odpowiedzi komputera na pytanie operatora itp./.

Szereg monitorów np. firmy IBM, HEWLETT PACKARD, miało już zwiększony zestaw znaków z literami drukowanymi i kursywą, do czterech i więcej zestawów w kilku językach. Na początku lat siedemdziesiątych pojemność dysków magnetycznych wzrosła 10 do 20-krotnie i w wolnej sprzedaży pojawiły się dyski o pojemności 100, 300, 420, 600, 800 i 2500 megabajtów w jednym pakiecie. W tym okresie można było obserwować znaczne obniżenie cen komputerów z jednoczesnym zwiększeniem ich przepustowości i rozszerzeniem możliwości przetwarzania danych. Rozpowszechniona została szeroko sprzedaż użytkowych pakietów programów.

Ważnym wydarzeniem było niezwykle rozpowszechnienie się minikomputerów. Według niektórych ocen minikomputery stanowią obecnie około 80% komputerowego parku maszynowego. Szerokiemu rozpowszechnieniu minikomputerów sprzyja ich dosyć niska cena - 10 i 20-krotnie niższa od ceny średnich i dużych komputerów. Od 1972 roku w USA szereg firm zaczęło sprzedawać tzw. "systemy upakowane", w oparciu o wykorzystanie minikomputerów. Biblioteka wprowadzająca taki system otrzymuje minikomputer z zestawem urządzeń zewnętrznych razem z użytkowymi pakietami programów i materiałami instruktażowymi, dotyczącymi wprowadzania systemu do eksploatacji. W ten sposób wyeliminowane zostają wysokie koszty na projektowanie systemu, a poza tym wprowadzanie może następować etapowo, na poszczególnych odcinkach pracy biblioteki. Tak np. firma Computer Library System Inc. /CLSI/ w USA oferuje minikomputer PDP 11 /firmy Digital Equipment Co./, z monitorami, dyskami magnetycznymi na 10-30 megabajtów i z pakietami programów, obsługujących procesy gromadzenia, wypożyczania i inne. W ciągu pięciu lat firma sprzedała bibliotekom 69 systemów. Sieć zautomatyzowanych systemów bibliotecznych BIBNET /USA/ funkcjonuje od 1974 roku w oparciu o wykorzystanie minikomputerów. Biblioteka Narodowa we Francji

realizuje katalogowanie książek na minikomputerze MITRA-15, a dane katalogowe przekazywane są kanałem telefonicznym do Grenoble, na komputer IRIS-50 do Biura Automatykacji Bibliotek.

W porównaniu ze średnimi i dużymi komputerami, minikomputery mają szereg zalet, zasługujących na uwagę bibliotek:

- znacznie, bo kilkakrotnie, są tańsze, zaś pod względem szybkości i możliwości przetworzenia informacji nie ustępują wielu średnim komputerom;
- nie wymagają specjalnie przystosowanego pomieszczenia z klimatyzacją, mieszczą się na powierzchni 15-20 m²;
- nie wymagają specjalnego personelu do obsługi;
- zużytkowują znacznie mniej energii elektrycznej niż średnie i duże komputery;
- instaluje się je w sposób zdecentralizowany na poszczególnych odcinkach pracy biblioteki - w działach gromadzenia, opracowywania i katalogowania wydawnictw, w dziale wypożyczeń abonamentowych itd.

Biorąc pod uwagę te cechy minikomputerów, można wyciągnąć wniosek, że w najbliższej przyszłości minikomputery będą znajdować coraz większe zastosowanie w małych i średnich bibliotekach, a w dużych bibliotekach w charakterze satelitów dużego komputera, realizując gromadzenie i wydawanie danych dla sieci monitorów i innych urządzeń zewnętrznych.

Z liczby nowości technicznych, istotnych dla automatyzacji procesów bibliotecznych, w ciągu ostatnich lat należy odnotować pojawienie się takich urządzeń, jak "pióro świetlne" - automatyczne urządzenie do wprowadzania do komputera sygnatur książek, numerów kart czytelniczych itd. Ponad 200 angielskich bibliotek używa takich urządzeń firmy Plessey Inc. W RFN i USA kilkanaście firm produkuje urządzenia tego typu. Podłącza się je bezpośrednio do komputera, a przy ich dużej liczbie w bibliotece - przez minikomputery.

Głównym kierunkiem rozwoju automatyzacji bibliotek w trzecim etapie stało się utworzenie resortowych, regionalnych i krajowych sieci informacji i wymiana informacji w trybie pakietowym /offline/ oraz w trybie bezpośredniego dostępu /online/ do banków danych za pomocą kanałów łączności.

Dużą zautomatyzowaną siecią bibliotek stała się sieć Centrum Bibliotecznego uczelni stanu Ohio, USA. /OCLC - Ohio College Library Center^{x/}.

Paralelnie z OCLC powstały w USA konkurencyjne sieci bibliotek, np. Uniwersytetu w Stanford - system BALLOTS II, BIBNET, MARCIVE i inne. Analogiczne, zautomatyzowane sieci biblioteczne pojawiły się także w innych krajach - TELECAT, COOP w Kanadzie, LIBRIS w Szwecji, DORIS i IBIS w RFN itd.

Charakterystycznym zjawiskiem trzeciego etapu automatyzacji bibliotek i ośrodków informacji było pojawienie się na rynku baz danych bibliograficznych i katalogowych, opisów artykułów, książek i innych wydawnictw w postaci czytelnej dla maszyny. Bieżące i retrospektywne bazy danych przekazywane są kanałami łączności /online/ lub przesyłane są na taśmach magnetycznych. W bankach danych różnych krajów przechowuje się ponad 50 mln. opisów.

Jeśli na początku biblioteki i ośrodki informacji starały się tworzyć własne bazy danych, to obecnie starają się one wykorzystywać obce banki danych poprzez kanały łączności. Tak np. Biblioteka Uniwersytetu w Wisconsin jest abonentem 70 banków danych, organów informacji i bibliotek USA. Pracownicy i czytelnicy tej biblioteki mają dostęp do 22 mln. opisów bibliograficznych. Co-rocennie, tylko do banków danych krajów europejskich przybywa około 3 mln. opisów. W ten sposób, można powiedzieć, że powstała nowa gałąź przemysłu - przemysł informacyjny, którego produktem są bazy danych /koszt 3 mln. opisów wynosi ok. 15-22,5 mln. dolarów/.

W połowie lat sześćdziesiątych biblioteka firmy lotniczej "LOCKHEAD", rezygnując z katalogu kartkowego, pierwsze przełożyła ponad 1 mln kart katalogowych na mikrofilm, za pomocą komputera i urządzeń wyprowadzania na mikrofilm i mikrofiszę - COM. Obecnie w USA około 20 bibliotek przenosi katalogi kartkowe książek i czasopism za pomocą komputera i urządzeń COM. Mikrokatalogi i mikro-kartoteki na mikrofilmach i mikrofiszach są zminiaturyzowaną formą katalogów i kartotek bibliotecznych i przystosowane są do

^{x/} Szczegółowe omówienie działalności OCLC - patrz artykuł M. Grabowskiej pt. Zautomatyzowany katalog bibliotek amerykańskich - OCLC s. 81 niniejszego numeru "Zagadnień Informacji Naukowej".

powielenia. Te właściwości mikrokatalogów niewątpliwie zapewniają im szerokie rozpowszechnienie w najbliższej przyszłości.

Katalogi kartkowe w wielu bibliotekach obecnie zamieniane są na "elektroniczne" katalogi - banki danych bibliotek. I tak np. dwie biblioteki, wchodzące do systemu bibliotecznego stanu Waszyngton w końcu 1975 r. zaprzestały prowadzenia katalogu kartkowego, zamieniając go na katalogi elektroniczne. Zamiana katalogu kartkowego na mikrokatalog na mikrofilmach w Centralnej Bibliotece Wyższej Szkoły w Zürichu dowiodła, że mikrokatalog zajmuje o 97% mniej powierzchni niż katalog kartkowy, a analogiczne doświadczenie w bibliotekach uniwersyteckich w Bielefeld i Regensburgu /RFN/ spowodowało, po zamianie katalogu drukowanego na mikrokatalogi na mikrofilmach, zmniejszenie kosztów od 5,14% do 35% - przy wydruku odpowiednio 15 i 3 egzemplarzy. Zamiana formy kartotekowej na mikrokatalogi i katalogi elektroniczne na razie sprowadza się do sporadycznych faktów, ale w przyszłości należy spodziewać się większego przełomu w tym kierunku.

Problemy automatyzacji bibliotek radzieckich

Przedstawiona analiza zagranicznych doświadczeń w zakresie automatyzacji w bibliotekach różnych krajów ukazuje światowy poziom automatyzacji bibliotek, osiągnięty w wielu krajach świata, pozwala zaobserwować tendencje rozwoju automatyzacji w bibliotekach i określić stopień rozwoju automatyzacji w bibliotekach ZSRR i innych krajów socjalistycznych oraz wyciągnąć wnioski i propozycje dla dalszego rozwoju bibliotek radzieckich.

Problemy automatyzacji i mechanizacji bibliotek radzieckich w dobie rewolucji naukowo-technicznej są przedmiotem troski państwa i stanowią jeden z ważniejszych kierunków w bibliotekarstwie na obecnym etapie. W Uchwale KC KPZR "O wzmocnieniu roli bibliotek w komunistycznym wychowaniu pracujących i o postępie naukowo-technicznym" z roku 1974, wiele miejsca poświęcono zagadnieniom materialno-technicznej bazy bibliotek, zapewnienia im nowych pomieszczeń, wyposażenia w środki mechanizacji i sprzęt reprograficzny.

Przy Państwowej Międzyresortowej Komisji Bibliotecznej w Ministerstwie Kultury ZSRR, powołana została grupa robocza do spraw mechanizacji i automatyzacji bibliotek. W ZSRR tworzony jest jednolity państwowy, zautomatyzowany system informacji naukowej i technicznej. System ten będzie miał złożoną strukturę organizacyjną; włączone zostaną wszechzwiązkowe, regionalne i branżowe zautomatyzowane ośrodki informacji i biblioteki. Opracowanie i wdrożenie systemu ma następować etapowo. W pierwszej kolejności zaplanowano utworzenie sieci zautomatyzowanych ośrodków informacji naukowej i technicznej, do której wejdzie 21 ośrodków naukowo-technicznych i szereg większych bibliotek w kraju. Zadaniem ich będzie utworzenie współdziałających zautomatyzowanych banków danych, współpracujących z międzynarodowymi ośrodkami i większymi zagranicznymi bibliotekami i sieciami bibliotecznymi.

Do liczby organizacji, włączonych do tej sieci należą: Państwowa Biblioteka ZSRR im. W.I. Lenina jako organizacja wiodąca w zakresie obsługi bibliotecznej, GPNTB /Gosudarstvennaja Publičnaja Naučno-Techničeskaja Biblioteka/ - odpowiedzialna za opracowywanie zautomatyzowanych systemów, przeznaczonych dla specjalnych rodzajów dokumentów i określanie miejsc ich przechowywania, WKP /Vsesojuznaja Knižnaja Palata/ - z zadaniem opracowania i wdrożenia zautomatyzowanego krajowego systemu bibliografii i centralnego katalogu.

W każdej z organizacji, wchodzących do sieci, a także w szeregu dużych bibliotekach /w BAN - Bibliotece Akademii Nauk w Leningradzie, w BEN - Bibliotece Nauk Przyrodniczych Akademii Nauk w Moskwie i in./ prowadzone są prace w zakresie projektowania lokalnych, zintegrowanych, zautomatyzowanych systemów informacyjnych, które na poziomie formatów wymiany połączą się w jedną sieć informacji.

W dużych bibliotekach jak GPNTB, BAN i WKP działają zautomatyzowane podsystemy opracowywania zbierczych, drukowanych katalogów literatury zagranicznej, przysyłanej do bibliotek krajowych; opracowywania bieżącej literatury i inne jak np. w WKP - podsystemy przygotowywania drukowanych kart katalogowych i wydawnictw bibliograficznych /letopisów/.

Około 170 bibliotek naukowo-technicznych w ZSRR wykorzystuje obecnie w swojej pracy komputery.

W resorcie Kultury RSRR w ramach republikańskiego zjednoczenia przemysłowego "Roskulttechnika", tworzony jest instytut technologiczny z produkcją doświadczalną, w którym są opracowywane wzory nowoczesnej techniki i wyposażenia dla bibliotek. Ważniejszym zadaniem bibliotek radzieckich, wysuniętym w Uchwale KC KPZR o bibliotekarstwie, jest centralizacja bibliotek. Oczywiście, że nieracjonalne jest wprowadzanie mechanizacji i automatyzacji procesów bibliotecznych w każdej bibliotece /szczególnie w małych i średnich bibliotekach/ przy tak olbrzymiej sieci, składającej się z 360 tysięcy bibliotek o zbiorach 4 mln. woluminów. Dlatego w Uchwale KC KPZR postawiono zadanie koordynacji wysiłków bibliotek w kierunku utworzenia 1500 systemów zcentralizowanych. Obecnie utworzono już 1200 systemów zcentralizowanych. Każdy system w pierwszym etapie funkcjonuje w oparciu o tradycyjne metody i środki mechanizacji, wypełniając centralnie zadania w zakresie gromadzenia, katalogowania /włączając opracowywanie katalogów zbiorczych/, wypożyczalni międzybibliotecznej, prac informacyjnych itp.

Centralizacja pracy bibliotek radzieckich jest niezbędnym warunkiem następnego etapu - utworzenia współdziałających zautomatyzowanych sieci bibliotecznych w jednolitym systemie bibliotek i ośrodków informacji w kraju.

Ook wiele sukcesów w dziedzinie mechanizacji i automatyzacji bibliotek, w prasie radzieckiej odnotowane były też niepowodzenia^{x/}. Jednym z poważnych braków w opracowaniu systemów zautomatyzowanych w dużych bibliotekach - GPNTB i Państwowej Bibliotece im. W.I. Lenina było niskie tempo pracy.

Powyżej pokazano, że cykl modernizacji komputerów trwa 7-10 lat, a ściśle od niego uzależniony cykl modernizacji zautomatyzowanych systemów bibliotecznych trwa 5-7 lat. W trakcie opracowywania systemów w tych bibliotekach wynikła konieczność zmiany kom-

^{x/} Nowuju techniku - v naši biblioteki. "Bibliotekar" 1978 nr 6 s. 2-4; KNOJAZEVA M.F. Naučno-techničeskie i spicial'nye biblioteki v Gosudarstvennoj sisteme naučno-techničeskoj informacii. "Naučno-techničeskaja informacija" Ser. 1, 1977 nr 11-12 s.67.

puterów drugiej generacji na komputery trzeciej generacji.
/W GPNTB: "Mińsk 22" i "Mińsk 32" na JS-1030, JS-1060, w Bibliotece im. Lenina: "M-2000" na "ASWT M-4030"/.

Krajowe i zagraniczne doświadczenia wykazały, że automatyzacja w bibliotekach przynosi pomyślne rezultaty, przy spełnieniu następujących warunków:

- zaangażowanie wysoko kwalifikowanych pracowników bibliotecznych, z których przynajmniej część zna możliwości zastosowania automatyzacji procesów bibliotecznych, techników systemowych i programistów, znających zadania automatyzacji bibliotek oraz doświadczenia krajowe i zagraniczne w opracowywaniu i wdrażaniu systemów zautomatyzowanych w bibliotekach i organach informacji;
- czas opracowania - od rozpoczęcia do wprowadzenia do eksploatacji systemu i podsystemów nie należy przekroczyć ustalonego cyklu modernizacji zautomatyzowanych systemów bibliotecznych i normalnie czas ten powinien wynosić 3-5 lat;
- w dużych bibliotekach, ze zbiorami milionowymi, gdzie system składa się z wielu pracochłonnych podsystemów, ich opracowanie i wdrożenie powinno być przeprowadzane etapowo, według grafików sieciowych, przy czym każdy następny etap opracowywany jest z uwzględnieniem ostatnich światowych osiągnięć w praktyce automatyzacji bibliotek, nowej techniki bibliotecznej, nawet jeżeli nie odpowiadają one początkowej koncepcji automatyzacji biblioteki. Wcześniej wdrożone podsystemy, w miarę możliwości są aktualizowane i przełożone na nową technologię;
- prace nad systemem zautomatyzowanym w bibliotekach powinny być prowadzone w oparciu o właściwą organizację pracy, dobre planowanie zadań, prawidłowe dysponowanie kadrą, ścisłą współpracę specjalistów z różnych dziedzin /bibliotekarzy, techników, programistów, lingwistów itd./ ze stałym wzajemnym doszkadzaniem i wymianą informacji w zakresie swojej specjalności;
- opracowanie zautomatyzowanego systemu powinno być realizowane w oparciu o elastyczne programowanie, z szerokim zastosowaniem zasad modułowych, umożliwiających: a/ tworzenie nowych funkcjonalnych obszarów wykorzystania baz danych z minimalnymi nakładami na oprogramowanie uzupełniające, b/ dokonywanie zmian w programach i strukturze danych i rekordów niezależnie jeden od

drugiego;

- maksymalne wykorzystywanie gotowych nowoczesnych rozwiązań technicznych i pakietów programów;
- opracowanie i eksploatacja systemu opiera się na kooperacji i koordynacji wysiłków kilku bibliotek i organizacji.

Zapoznanie się z doświadczeniami automatyzacji bibliotek ra-
dzieckich i innych krajów socjalistycznych wykazuje, że działają-
ce systemy odpowiadają pierwszemu i drugiemu etapowi automatyzacji,
o których była mowa powyżej. Trzeciemu etapowi odpowiadają opra-
cowania w ramach jednolitego państwowego zautomatyzowanego systemu
informacji naukowej i technicznej w ZSRR.

W celu przyspieszenia przejścia od systemów lokalnych do u-
tworzenia integralnych systemów bibliotecznych w skali krajowej i
międzynarodowej, pracujących początkowo w trybie wsadowym, a nast-
ępnie w trybie bezpośredniego dostępu poprzez kanały łączności,
niezbędna jest koordynacja wysiłków w zakresie utworzenia jednoli-
tych systemów, w oparciu o ujednoczone zestawy środków technicz-
nych i elastyczne metody programowania, umożliwiające utworzenie
pakietu modułów, nadających się do rozwiązywania podstawowych za-
dań. Przy czym do zestawu środków technicznych powinny wchodzić
komputery o różnej mocy, od minikomputerów do dużych komputerów,
o różnym trybie wykorzystania mikro- i minikomputerów w charakte-
rze samodzielnych komputerów w małych i średnich bibliotekach i w
oddziałach dużych bibliotek lub w charakterze satelitów średnich
i dużych komputerów.

Obecnie, kiedy wiele dużych bibliotek krajów socjalistycz-
nych znajduje się w różnych stadiach opracowywania i wdrażania
swoich lokalnych, integralnych systemów zautomatyzowanych, ściśle
związanych z konkretną strukturą biblioteki, konkretnymi zadania-
mi i techniką, nierealne jest stawianie problemu włączenia takich
bibliotek w kooperacyjne opracowywanie systemów bibliotecznych na
bazie ostatnich osiągnięć w tej dziedzinie. Taka praca może być
podjęta tylko przez specjalny instytut badawczy, zajmujący się
automatyzacją bibliotek. Powołanie takiego instytutu w ramach

RWPG jest sprawą ze wszech miar aktualną, ale trzeba sporo czasu na realizację podobnego przedsięwzięcia.

Naszym zdaniem najbardziej realne wydaje się utworzenie jednego lub kilku oddziałów w ramach Międzynarodowego Centrum Informacji Naukowej i Technicznej /MCINT/ z filiami w pozostałych krajach socjalistycznych. Takie postawienie sprawy jest konieczne w związku z tym, że w MCINT podstawowa uwaga jest kierowana na rozwiązywanie problemów informacji naukowo-technicznej, a problem automatyzacji bibliotek znajduje się w fazie początkowej. W pierwszym rzędzie można byłoby utworzyć pod patronatem ministerstw kultury ZSRR i NRD wspólną grupę roboczą, w skład której weszliby specjaliści w zakresie automatyzacji i mechanizacji bibliotek tych krajów.

Wspólna grupa robocza do czasu powołania większej organizacji, podjęłaby się etapowego opracowania "systemów upakowanych", na minikomputery, produkowane w krajach RWPG /Saratow, M-400, MERA 300, JS-8404, minikomputer ISKRA 226 i inne/ dla poszczególnych zadań czy podsystemów bibliotek jak gromadzenie, opracowywanie, przygotowywanie katalogów do druku i wydawnictw bibliograficznych, wypożyczenia, prenumerata i akcesja czasopism itp. Do zadań grupy roboczej wchodziłoby także zestawienie wykazu środków technicznych, których produkcję należałoby podjąć w kilku krajach socjalistycznych.

Przyspieszeniu procesu opracowania i wdrażania środków technicznych i nowych technik bibliotecznycch w bibliotekach krajów socjalistycznych będzie sprzyjało utworzenie ośrodków dokumentacji w zakresie automatyzacji bibliotek przy bibliotekach narodowych lub bibliotekach akademii nauk. Do zadań ośrodków należałoby:

- 1/ utworzenie zbioru dokumentów na mikrofilmach i mikrofiszach - opublikowanych, jak artykuły, książki, normy itp. i nieopublikowanych jak raporty kopie projektów itd., dotyczących automatyzacji bibliotek i organów inte:

- 2/ wymiana tych materiałów na mikrofilmach pomiędzy ośrodkami krajowymi, z innymi bibliotekami i ośrodkami informacji;

- 3/ utworzenie zautomatyzowanego systemu wyszukiwawczego dla zciorów ośrodku.

Celom tym będą sprzyjać:

- organizowanie systematycznych, corocznych konferencji i sympozjów dla wymiany doświadczeń specjalistów w zakresie automatyzacji bibliotek krajów socjalistycznych, z opublikowaniem tekstów referatów w formie książkowej i na mikrofilmach;
- wydawanie czasopisma w zakresie automatyzacji i mechanizacji bibliotek w krajach socjalistycznych, przygotowanie i edycja monografii, zbiorów artykułów o aktualnych problemach automatyzacji bibliotek, przygotowywanie i wydawanie podręczników i innych pomocy naukowych w zakresie automatyzacji i mechanizacji bibliotek, dla szkół bibliotekarskich;
- organizacja staży dla wybitnych specjalistów w zakresie automatyzacji bibliotek, celem poznania doświadczeń innych krajów.

Tłumaczyła Barbara Krygier

RECENZJE I OMÓWIENIA

PRZYDATNOŚĆ SPECYFIKACJI RELACJI KOJARZENIOWYCH W PROCESIE WYSZUKIWANIA INFORMACJI Z ZAKRESU TECHNOLOGII ŻYWNOSCI^{x/}

Problem efektywności działania systemów informacyjno-wyszukiwawczych /SIW/ należy do najistotniejszych zagadnień nauki o informacji i praktyki informacyjnej. Przeprowadzone badania wykazały, że efektywność działania każdego SIW zależy w głównej mierze od jakości stosowanego w danym systemie języka informacyjno-wyszukiwawczego /JIW/. Miarą efektywności JIW jest wysokość współczynników kompletności i trafności zbiorów dokumentów wyszukanych w danym systemie przy użyciu tego języka.

Efektywność istniejących języków informacyjnych wykorzystywanych w systemach informacyjno-wyszukiwawczych dla dziedzin nauki i techniki nie zadowala najczęściej użytkowników tych języków. Z danych przedstawionych w literaturze wynika, że w SIW tego typu osiągnięta średnia wielkość współczynnika kompletności waha się najczęściej w granicach 60-70%, przy średniej wielko-

^{x/} Barbara WERESZCZYŃSKA-CISŁO: Przydatność specyfikacji relacji kojarzeniowych w procesie wyszukiwania informacji z zakresu wybranej gałęzi technologii żywności. Warszawa 1984, 430 s., maszyn. powiel.

Praca doktorska wykonana pod kierunkiem prof.dr hab. Witolda Marciszewskiego, obroniona na Wydziale Neofilologii Uniwersytetu Warszawskiego w dn. 15 XI 1984 r. Recenzenci: doc. dr hab. Bożenna Bojar, Uniwersytet Warszawski, prof.dr hab.inż. Juliusz L. Kulikowski, Polska Akademia Nauk.

ci współczynnika trafności w zakresie 40-50%, przy tym uznaje się, że optymalna, możliwa do osiągnięcia jednocześnie, wielkość obu tych współczynników leży w zakresie 50-60%. Stosowanie różnych znanych sposobów podwyższenia współczynnika kompletności albo współczynnika trafności, które stanowią nierozłączne wskaźniki efektywności języka informacyjnego w danym SIW, jest na ogół nie w pełni skuteczne. Przyczyna takiego stanu rzeczy tkwi w tym, że stosowanie większości środków poprawiających kompletność, do których należy wykorzystywanie w JIW nie specyfikowanych relacji kojarzeniowych, wpływa ujemnie na trafność i odwrotnie. W związku z tym trwają nadal poszukiwania takich nowych sposobów poprawy efektywności języków informacyjno-wyszukiwawczych, które powodując podwyższenie jednego z tych wskaźników nie wpływałyby ujemnie na drugi. Poszukuje się również takich środków, które zgodnie z przewidywaniami niektórych specjalistów z tej dziedziny będą powodowały jednoczesne podwyższanie współczynnika kompletności i współczynnika trafności.

Analiza dostępnych publikacji dotyczących badań sposobów podwyższenia efektywności języków informacyjno-wyszukiwawczych wykazała, że wpływ różnicowania oznaczonych w teaurusie relacji kojarzeniowych /zwanych również skojarzeniowymi, asocjacyjnymi lub relacjami pokrewieństwa/ na efektywność wyszukiwania za pomocą takiego teaurusu dokumentów o tematyce naukowo-technicznej nie został dotychczas określony. Stwierdzenie tego faktu uzasadniło celowość podjęcia badań przydatności specyfikacji relacji kojarzeniowych w teaurusie technologii żywności. Uznano bowiem za prawdopodobne, że zróżnicowanie tych relacji wpłynie korzystnie na efektywność języka informacyjnego, zbudowanego dla systemu informacyjno-wyszukiwawczego dysponującego dokumentami dotyczącymi zagadnień technologii żywności, które cechuje szczególnie wysoka wieloaspektowość. Uznano również, że zróżnicowanie wymienionych relacji może stanowić przewidywane rozwiązanie problemu podwyższania współczynnika kompletności nie powodującego obniżenia współczynnika trafności. W związku z tym założono, że specyfikacja relacji kojarzeniowych w teaurusie technologii żywności wpłynie korzystnie na efektywność odpowiedniego języka deskryptorowego, a przede wszystkim na kompletność wyszukiwania dokumentów wskutek:

- ułatwienia wprowadzania do instrukcji wyszukiwawczych wszystkich niezbędnych, dodatkowych deskryptorów związanych z deskryptorami podstawowymi specyfikowanymi relacjami kojarzeniowymi;
- ułatwienia właściwego wyboru jednostek leksykalnych języka deskryptorowego przeznaczonych do indeksowania dokumentów, wpływającego korzystnie na kompletność, a także na trafność zbiorów dokumentów wyszukiwanych w SIW.

Uznano również, że specyfikacja ta umożliwi określenie wyróżnionych relacji kojarzeniowych i sprecyzowanie znaczeń powiązanych nimi terminów. Przyjęto także założenie, że eksperymentalny tezaurus ze specyfikowanymi relacjami kojarzeniowymi będzie ogólnie przydatnym, systematycznym i standaryzowanym opisem części terminologii technologii żywności. Za cel pracy uznano sprawdzenie słuszności podstawowych założeń w oparciu o materiał badawczy, stanowiący reprezentatywną próbę dokumentów dotyczących technologii owoców i warzyw. Przyjęto, że ocena przydatności specyfikacji relacji kojarzeniowych w wyszukiwaniu informacji z zakresu technologii żywności zostanie dokonana na podstawie wyników eksperymentów wyszukiwawczych przeprowadzonych z wykorzystaniem eksperymentalnego tezaurusu, w którym będzie wprowadzona taka specyfikacja.

Powstała w wyniku realizacji określonego powyżej celu praca składa się z pięciu rozdziałów oraz aneksu.

Pierwszy rozdział pracy zatytułowany "Stan zagadnienia" obejmuje omówienie relacji kojarzeniowych w aspekcie miejsc i sposobów ich oznaczanie oraz wykorzystywania tych relacji w istniejących językach informacyjno-wyszukiwawczych. Przedstawiono w nim również scharakteryzowany wyżej cel pracy i hipotezę badawczą oraz przyjęte założenia ogólne.

Drugi rozdział pracy zatytułowany "Metoda badań" zawiera charakterystykę materiału badawczego i metod badań, określenia podstawowych używanych w pracy terminów oraz określenia i charakterystyki formalne zbudowanych eksperymentalnych tezaurusów i odpowiedniego języka deskryptorowego, tzn. tezaurusu A-RK z nie specyfikowanymi relacjami kojarzeniowymi oraz tezaurusu B-RK z wprowadzoną specyfikacją tych relacji i odpowiedniego języka deskryptorowego, któremu nadano miano języka RK. Obejmuje on również rozważania teoretyczne mające na celu zdefiniowanie charak-

teru i sposobu wyróżniania stosunków kojarzeniowych oraz określenie użyteczności wyszukiwawczej tych związków z SIW. Przedstawiono w nim także szczegółowe założenia dotyczące przydatności specyfikacji relacji kojarzeniowych oznaczonych w teaurusie, sformułowane na podstawie charakterystyki procesu opracowywania pytań informacyjnych wpływających do SIW, opartej na własnej interpretacji z wykorzystaniem jednej z teorii pytań stworzonej przez K. Ajdukiewiczę i rozwiniętej przez W. Marciszewskiego. Końcowa część drugiego rozdziału zawiera charakterystykę procesu wyróżniania relacji między słowami kluczowymi dokumentu, zalgorytmizowany opis metody wyróżniania i selekcji relacji kojarzeniowych, opis metod kontroli wyboru tych relacji, obejmujących wykorzystanie wyników określonego eksperymentu kojarzeniowego oraz opisy metod oceny rezultatów eksperymentów wyszukiwawczych.

We wstępie uzasadniono szczegółowe przedstawienie w tekście większości opracowanych metod badawczych wykorzystanych w pracy. W oparciu o te metody zostały dokonane wybór i wstępne opracowanie materiału badawczego, a następnie podstawowa część badań. Uzasadniono tu również konieczność budowy nieodzownego narzędzia badawczego w postaci teaurusu technologii owoców i warzyw z oznaczonymi nie specyfikowanymi relacjami kojarzeniowymi, wynikającą z braku teaurusu technologii żywności. W związku z tym opracowanie eksperymentalnego języka deskryptorowego dla wybranej gałęzi technologii żywności /języka RK/ uznano za jedno z zadań badawczych, a budowę jego teaurusu /teaurusu A-RK/ i odpowiedniej instrukcji indeksowania zaliczono do zadań wchodzących w zakres wstępnego opracowania materiału badawczego.

W pierwszej części rozdziału scharakteryzowano m.in. podstawowy materiał badawczy obejmujący zbiór 500 analiz dokumentacyjnych artykułów w języku polskim i obcojęzycznych oraz zestawień tematycznych, a także zbiór 120 pytań informacyjnych. Podano również uzasadnienie wyboru metody zespołowego wstępnego opracowania materiału badawczego, umożliwiającej porównywanie wyników dwu jednocześnie podjętych prac doktorskich - omawianej tu pracy oraz pracy W. Ogórkiewicz pt. "Wpływ wskaźników roli na efektywność wyszukiwania informacji z zakresu wybranej gałęzi technologii żywności". W wyniku tej decyzji w obu pracach wykorzystano ten sam,

wspólnie wstępnie opracowany materiał badawczy przedstawiony w aneksie do pracy^{*/}.

We wstępnej części omówienia wyróżnionych w pracy relacji, podano przyjęty przez autorkę podział stosunków kojarzeniowych /asocjacyjnych/ zachodzących w tekstach dokumentów na relacje językowe paradygmatyczne, czyli systemowe oraz na reprezentujące sytuacyjne związki z rzeczywistości pozajęzykowej relacje kojarzeniowe pozajęzykowe obejmujące relacje kojarzeniowe mereologiczne /relacje całość-część/ i relacje kojarzeniowe niemereologiczne. Następnie przedstawiono opartą na literaturze przedmiotu i własnych badaniach kontekstową charakterystykę relacji kojarzeniowych pozajęzykowych i odpowiednich relacji językowych paradygmatycznych, reprezentujących stałe związki w rzeczywistości pozajęzykowej. Określono te i pozostałe relacje, które z nimi współwystępują w tekstach dokumentów, a także stosunki w rzeczywistości pozajęzykowej i wykazano zachodzące między nimi różnice lub związki. W charakterystyce relacji uwzględniono ich własności logiczne. Omówiono również sposoby odwzorowywania w języku deskryptorowym lub w teaurusie stosunków należących do poszczególnych typów albo podtypów relacji zachodzących w tekstach dokumentów. W związku z tym relacje kojarzeniowe oznaczane w teaurusie i wykorzystywane w języku deskryptorowym określono jako stosunki reprezentujące relacje kojarzeniowe pozajęzykowe i odpowiednie relacje paradygmatyczne zachodzące w tekstach języka naturalnego. Kontekst odwzorowań w tekście dokumentu związków pozajęzykowych, a także kontekst odwzorowań stosunków tekstu dokumentu w teaurusie i wykazach leksyki pomocniczej JIW oraz w języku deskryptorowym, zilustrowano wykresami.

Trzeci rozdział pracy zatytułowany "Rezultaty badań" zawiera wyniki właściwych badań eksperymentalnych, przeprowadzonych za pomocą metod scharakteryzowanych w rozdziale drugim, z wykorzystaniem wstępnie opracowanego materiału badawczego przedstawionego w aneksie. Wstępnie opracowany materiał obejmował: alfabetyczno-sy-

^{*/}Omówienie wstępnego wspólnego opracowania materiału badawczego zob. s.39 niniejszego numeru "Zagadnień Informacji Naukowej".

stematyczny tezaurus A-RK z oznaczonymi nie specyfikowanymi relacjami kojarzeniowymi, zawierający 5518 terminów; instrukcję indeksowania w języku RK; 500 zaindeksowanych analiz dokumentacyjnych przydzielonych do trzech szerokich kategorii tematycznych oraz 75 wyselekcjonowanych pytań informacyjnych.

W pierwszej części rozdziału scharakteryzowano zestaw wybranych i poddanych selekcji relacji kojarzeniowych specyfikowanych następnie w tezaurusie. W wyniku oznaczenia w charakterystykach wyszukiwawczych badanych dokumentów 29760 wystąpień relacji kojarzeniowych, uznanych za istotne dla wybranej dziedziny, wyróżniono 186 podtypów tych relacji tworzących 32 grupy stosunków. Analiza tych grup doprowadziła do zredukowania ogólnej liczby podtypów stosunków do 122, metodą łączenia podtypów, lub zastępowania kilku z nich jednym podtypem szerszym. Relacje te obejmują 5 podtypów stosunków mereologicznych /m.in. podtypy "obiekt-składnik" i "obiekt-dodatek"/ oraz 117 podtypów stosunków niemereologicznych, które są znacznie zróżnicowane pod względem jakości i stopnia szczególności. Stanowi to odbicie dużego zróżnicowania treści i szczególności badanych dokumentów. Opis relacji kojarzeniowych uzupełniono ich charakterystyką ilościową w postaci listy frekwencyjnej wystąpień w charakterystykach wyszukiwawczych dokumentów poszczególnych stosunków należących do każdego z wyróżnionych podtypów relacji kojarzeniowych. Szczegółowa charakterystyka relacji kojarzeniowych i zakładanej przydatności ich specyfikacji oraz metod wyboru i selekcji tych relacji, a następnie specyfikacji wyróżnionych stosunków w tezaurusie będzie tematem oddzielnej publikacji.

Drugą część rozdziału trzeciego stanowi opis zbudowanego tezaurusu B-RK, w którym wprowadzono specyfikację 122 wyróżnionych podtypów relacji kojarzeniowych w oparciu o charakterystyki wyszukiwawcze dokumentów zawierające oznaczenia poszczególnych stosunków należących do tych podtypów. Umieszczono w niej również przykładowy fragment alfabetyczno-hierarchicznej części tego tezaurusu.

W trzeciej części rozdziału przedstawiono rezultaty eksperymentów wyszukiwawczych, przeprowadzonych przy użyciu tezaurusu A-RK z nie specyfikowanymi relacjami kojarzeniowymi, a następnie

przy użyciu tezaursu B-RK z wprowadzoną specyfikacją tych relacji. W eksperymentach wykorzystano 75 pytań informacyjnych, 75 podzbiorów dokumentów relewantnych do poszczególnych pytań, wyróżnionych w zbiorze 500 przeszukiwanych dokumentów przez specjalistę z zakresu technologii owoców i warzyw, a także odpowiednie metody opisane w drugim rozdziale pracy. Rezultaty wyszukiwań obejmujące współczynniki kompletności i trafności każdego z 2 zbiorów odpowiedzi na dane pytanie, a także różnice tych współczynników zestawiono w tabeli. Przeprowadzona ocena porównawcza uzyskanych wyników wykazała, że wykorzystując tezaurs B-RK uzyskano średni wzrost współczynnika kompletności o 9,34% oraz średni przyrost współczynnika trafności wynoszący 2,18% /pozostałe warunki były identyczne w obu wyszukiwaniach/. Analiza wpływu wykorzystywania specyfikowanych relacji kojarzeniowych na rezultaty wyszukiwań dokumentów w wypadku pytań informacyjnych zróżnicowanych typów wykazała, że specyfikacja tych stosunków jest szczególnie przydatna przy opracowywaniu pytań dotyczących niewielkich zbiorów dokumentów, a więc najczęściej pytań szczegółowych.

Czwarty rozdział pracy stanowi połączenie podsumowania eksperymentalnych wyników pracy i wniosku sformułowanego na jego podstawie. Zawiera on ocenę przydatności specyfikacji relacji kojarzeniowych w procesie wyszukiwania informacji z zakresu technologii żywności, opartą na rezultatach przeprowadzonych badań eksperymentalnych oraz wniosków dotyczący stopnia jej przydatności w profesjonalnym SIW.

Piąty i ostatni rozdział pracy zatytułowany "Wnioski" zawiera szczegółowe wnioski teoretyczne i praktyczne sformułowane na podstawie przeprowadzonych badań oraz literatury przedmiotu. Szczegółowe omówienie rezultatów eksperymentalnej części pracy i wniosków sformułowanych na ich podstawie będzie przedmiotem oddzielnej publikacji.

Celem podjęcia przedstawionej pracy było uzasadnienie przyjętego założenia, że negatywny wpływ wykorzystywania w wyszukiwaniu dokumentów relacji kojarzeniowych na trafność tego wyszukiwania można wyeliminować lub zminimalizować, stosując odpowiednie nowe środki, ułatwiające właściwy wybór deskryptorów kojarzeniowych dopisywanych w instrukcjach wyszukiwawczych. Wydaje się, iż

wyniki eksperymentalnej części pracy pozwalają na uznanie tego założenia za słuszne oraz upoważniają do traktowania specyfikacji relacji kojarzeniowych jako środka poprawiającego znacząco kompletność wyszukiwania, a zarazem niwelującego spadek trafności wyszukiwania dokumentów.

Barbara Wereszczyńska-Cisło

WPLYW WSKAŹNIKÓW ROLI NA EFEKTYWNOŚĆ WYSZUKIWANIA INFORMACJI Z ZAKRESU TECHNOLOGII ŻYWNOSCI^{x/}

Praca stanowi próbę skonstruowania szczególnego systemu wskaźników roli jako elementów języka informacyjno-wyszukiawczego /JIW/, wykorzystywanego w systemie informacyjnym dla wybranej dziedziny oraz oceny tego środka gramatycznego JIW jako czynnika poprawy efektywności systemów informacyjno-wyszukiawczych /SIW/.

Przedstawiona ocena wskaźników roli, zaprojektowanych w oparciu o ich szeroką charakterystykę, została potraktowana jako przyczynek do prac zmierzających do określenia przydatności stosowania wskaźników roli w pewnych systemach informacyjno-wyszukiawczych. Powszechnie wiadomo, że głównym czynnikiem efektywności SIW jest jakość stosowanego języka informacyjno-wyszukiawczego. Podstawowymi kryteriami oceny jakości języka informacyjnego są współczynniki trafności i kompletności wyszukiwania dokumentów w danym SIW. Jak wynika z analizy literatury przedmiotu, rezultaty badań efektywności JIW wykazały, że jest ona często niezadowala-

^{x/} Wiesława OGÓRKIEWICZ: Wpływ wskaźników roli na efektywność wyszukiwania informacji z zakresu wybranej gałęzi technologii żywności. Warszawa 1984, 300 s. maszyn. powiel.

Praca doktorska wykonana pod kierunkiem prof. dr hab. Witolda Marciszewskiego, obroniona na Wydziale Neofilologii Uniwersytetu Warszawskiego w dn. 15 XI 1984 r. Recenzenci: doc. dr hab. Bożenna Bojar, Uniwersytet Warszawski, prof. dr hab. inż. Juliusz L. Kulikowski, Polska Akademia Nauk.

jęca. Wyraża się to zazwyczaj w zbyt niskich wartościach współczynników trafności lub kompletności wyszukiwania. Jednym ze sposobów podwyższenia współczynnika trafności wyszukiwania jest stosowanie wskaźników roli. Uważa się jednak dość powszechnie, że ich wykorzystywanie jest mało przydatne ze względu na dużą pracochłonność ich stosowania, niewielką efektywność oraz ujemny wpływ na kompletność wyszukiwania. Celem pracy było m.in. wykazanie słuszności założenia autorki, że poprawne skonstruowanie i właściwe wykorzystywanie systemu wskaźników roli prowadzi do znacznej poprawy trafności wyszukiwania, a jednocześnie nie wpływa w sposób znaczący niekorzystnie na kompletność wyszukiwania dokumentów.

Praca zawiera 4 rozdziały oraz aneks.

W rozdziale 1 zatytułowanym "Stan zagadnienia" podano krótką charakterystykę wskaźników roli jako elementów leksyki pomocniczej JIW z punktu widzenia ich wykorzystywania w różnych systemach informacyjno-wyszukiwawczych. Przedstawiono w nim również przyjęte założenia i cel pracy, którym było sprawdzenie postawionej tezy. Podejmując pracę uznano za celowe przedstawienie możliwie szerokiej teoretycznej interpretacji wskaźników roli. Przyjęto, że w oparciu o tę charakterystykę, zostanie zbudowany eksperymentalny system wskaźników roli dla JIW przeznaczonego do stosowania w doświadczalnym SIW dla wybranej gałęzi technologii żywności, tj. technologii owoców i warzyw.

Drugi rozdział pracy zatytułowany "Metoda badań" zawiera charakterystykę materiału badawczego i metod badawczych, określenia i definicje podstawowych używanych w pracy terminów oraz zbudowanych w ramach pracy deskryptorowych języków informacyjno-wyszukiwawczych i tezaurusu. Rozdział ten obejmuje również teoretyczne rozważania dotyczące istoty wskaźników roli i procesu ich wyróżniania, a także założenia dotyczące przydatności stosowania wskaźników roli w SIW.

Na wstępie uzasadniono konieczność zbudowania eksperymentalnego tezaurusu technologii owoców i warzyw. Tezaurus ten stanowił narzędzie badawcze umożliwiające tworzenie charakterystyk dokumentów w JIW i oznaczanie w nich wskaźników roli, a następnie przeprowadzenie eksperymentów wyszukiwawczych, które miały dowieść słuszności postawionej tezy. W pierwszej części tego rozdziału u-

zasadniono wybór metody zespołowego wstępnego opracowania materiału badawczego. W związku z równoczesnym podjęciem dwóch prac badawczych, tej pracy oraz pracy B. Wereszczyńskiej-Cisło pt. "Przydatność specyfikacji relacji kojarzeniowych w procesie wyszukiwania informacji z zakresu wybranej gałęzi technologii żywności" i zgodnie z przyjętym założeniem uzasadnionym dążeniem do umożliwienia porównywania wyników badań, wspólnie opracowany wstępnie materiał badawczy przedstawiony w aneksie do pracy, został wykorzystany w obu pracach^{1/2}.

W drugiej części tego rozdziału scharakteryzowano podstawowe terminy użyte w opisie metody wstępnego opracowania materiału badawczego i w dalszej części pracy. M.in. podano określenia przedmiotu dokumentu i słowa kluczowego dokumentu. Następnie przedstawiono teoretyczną interpretację różnicowania słów kluczowych, ułatwiającego określanie zawartości informacyjnej dokumentu. Podano określenia i definicje zróżnicowanych przedmiotów dokumentu. Wyróżniono przedmiot główny, przedmiot aspektowy i przedmiot drugorzędny dokumentu, a następnie w oparciu o te określenia i definicje określono i scharakteryzowano treść charakterystyczną dokumentu, pole aspektu informacji i zawartość /informacyjną/ dokumentu. W procesie formalizacji opisu tych pojęć wykorzystano elementy teorii zbiorów. Na podstawie tych opisów sformułowano definicję słowa kluczowego oraz przedstawiono określenia charakterystyk słownych dokumentu, różniących się stopniem rozbudowania. Uznano, że analiza struktury charakterystyk słownych dokumentów ułatwia wyrażenie tych charakterystyk w języku informacyjno-wyszukiawczym.

Z kolei scharakteryzowano zbudowane i wykorzystane w pracy deskryptorowe języki informacyjno-wyszukiawcze i tezaurus. Podano określenia obu zbudowanych w ramach pracy języków deskryptorowych - języka bez wskaźników roli, któremu nadano symbol WA i języka o symbolu WR, w którym uwzględniono wskaźniki roli oraz określenie tezaurusu. Przedstawiono również określenia dołączonych do tezaurusu wykazów leksyki pomocniczej i wykazów reguł gramatycznych obu wymienionych języków. Określenia te uzupełniono charakterystykami formalnymi wyrażonymi w języku naturalnym. Następnie

^{1/2}Omówienie wyników wspólnego opracowania materiału badawczego zob. s. 39 niniejszego numeru "Zagadnień Informacji Naukowej".

scharakteryzowano przyjętą metodę wyszukiwania dokumentów przy użyciu tezauryśa bez stosowania wskaźników roli oraz podano jej formalny opis, a także opis metody oceny wyników wyszukiwania dokumentów przy użyciu tezauryśa.

W trzeciej części rozdziału drugiego omówiono istotę wskaźników roli. Na podstawie analizy literatury przedmiotu i własnych spostrzeżeń dokonanych w trakcie opracowywania dokumentów przedstawiono szerszą niż spotykane dotychczas interpretację wskaźników roli. Scharakteryzowano wskaźniki roli jako termin określający sytuacyjną funkcję pełnioną przez dany obiekt w określonym kontekście językowym lub w określonej sytuacji rzeczywistości pozajęzykowej. Na podstawie przeprowadzonych rozważań wyróżniono trzy grupy wskaźników roli, które zdaniem autorki mogą być stosowane w procesie charakteryzowania dokumentów o tematyce naukowo-technicznej. Wyróżnione grupy wskaźników roli to:

- pozajęzykowe-tematyczne wskaźniki roli określające charakterystyczne dla badanej dziedziny szerokie kategorie tematyczne dokumentów;
- językowe-tekstowe wskaźniki roli określające kontekstowe funkcje pełnione przez nazwy będące słowami kluczowymi dokumentów;
- pozajęzykowe-tekstowe wskaźniki roli określające sytuacyjne funkcje desygnatów terminów będących słowami kluczowymi dokumentów.

Zaproponowano również opartą na teorii zbiorów interpretację zbioru wskaźników roli dla dowolnego języka deskryptorowego, w którym wyróżniono trzy omówione podzbiory wskaźników roli. Charakterystyka deskryptorowa dokumentu uwzględniająca wszystkie wymienione wyżej typy wskaźników roli obejmuje zbiór następujących elementów:

$$M = \left\{ c_1, c_2, \dots, c_k; f_1, f_2, \dots, f_j; r_{L_1}, r_{L_2}, \dots, r_{L_t}; r_{T_1}, r_{T_2}, \dots, r_{T_w}; r_{P_1}, r_{P_2}, \dots, r_{P_k} \right\}$$

gdzie:

- c_i - deskryptor określający treść merytoryczną dokumentu,
- f_i - deskryptor opisujący cechę formalną tekstu dokumentu,
- r_{L_i} - językowy-tekstowy wskaźnik roli,

r_{T_i} - pozajęzykowy-tematyczny wskaźnik roli,

r_{P_i} - pozajęzykowy-tekstowy wskaźnik roli.

Następnie w oparciu o własną interpretację jednej z teorii pytań, stworzonej przez K. Ajdukiewicza i rozwiniętej przez M. Marciszewskiego, przedstawiono aspekty teoretyczne procesu opracowywania pytań informacyjnych w SIW, z uwzględnieniem funkcji, jakie pełnią w tym procesie wskaźniki roli. Omówiono zakładaną przydatność stosowania wskaźników roli poszczególnych typów i przedstawiono teoretyczne przykłady wyszukiwań prowadzonych z uwzględnieniem wskaźników roli w charakterystykach i instrukcjach wyszukiwawczych.

W czwartej części tego rozdziału scharakteryzowano proces wyróżniania wskaźników roli i przedstawiono instrukcję ich wyboru i selekcji, jak również metodę kontroli prawidłowości wyboru i selekcji tych wskaźników, polegającą m.in. na przeprowadzeniu eksperymentu kojarzeniowego.

Część piąta tego rozdziału stanowi opis metody tworzenia charakterystyk wyszukiwawczych dokumentów i instrukcji wyszukiwawczych w językach WR1 i WR2, czyli w języku WR wykorzystującym wskaźniki roli.

W części szóstej przedstawiono metodę wyszukiwania dokumentów przy użyciu tezaury i zestawu wskaźników roli. Podano sformalizowany opis strategii wyszukiwania w oparciu o instrukcję wyszukiwawczą wyrażoną w języku WR2; stosowanie przyjętych podstawowych zasad strategii wyszukiwania zilustrowano przykładami wyszukiwań.

W ostatniej części rozdziału scharakteryzowano przyjętą metodę oceny efektywności wyszukiwania dokumentów przy użyciu tezaury i opracowanego zestawu wskaźników roli. Polega ona na ustaleniu różnicy wartości współczynników trafności i współczynników kompletności 2 podzbiorów dokumentów wyszukanych przy użyciu instrukcji wyszukiwawczej ze wskaźnikami roli oraz przy użyciu instrukcji bez wskaźników roli, a następnie ustaleniu średnich różnic wartości tych współczynników dla wszystkich par podzbiorów dokumentów.

Trzeci rozdział pracy zatytułowany "Wyniki badań" zawiera rezultaty badań przeprowadzonych w oparciu o metody scharakteryzowane w rozdziale drugim i wstępnie opracowany materiał badawczy przedstawiony w aneksie do pracy. W pierwszej części tego rozdziału przedstawiono poszczególne typy wskaźników roli wybranych na podstawie analizy charakterystyk wyszukiwawczych 500 dokumentów, uzasadniono przyjęty podział wskaźników roli oraz scharakteryzowano możliwe sposoby ich rozbudowywania i wykorzystywania. Podano listę 42 wybranych wskaźników roli oraz listę opracowanych 6 identyfikatorów. Przedstawiono następnie zestawienie wskaźników roli według liczby ich wystąpień w charakterystykach wyszukiwawczych sformułowanych w języku WR1 z uwzględnieniem wskaźników złożonych - budowanych ze wskaźników roli i identyfikatorów oraz określono reguły tworzenia złożonych wskaźników roli. Szczegółowa charakterystyka wskaźników roli oraz opis budowy systemu wskaźników roli zostanie przedstawiona w oddzielnej publikacji.

W trzeciej części tego rozdziału przedstawiono rezultaty eksperymentów wyszukiwawczych oraz omówienie uzyskanych wyników. Wyniki wyszukiwań obejmujące współczynniki trafności oraz kompletności każdego z dwóch zbiorów odpowiedzi na dane pytanie oraz różnice tych współczynników przedstawiono w tabeli. Analiza uzyskanych rezultatów wykazała, że wykorzystanie opracowanego zestawu wskaźników roli w procesie wyszukiwania spowodowało średni wzrost współczynnika trafności o 16,54% /z 81,48% do 98,02%/ i średni przyrost współczynnika kompletności o 4,06% /z 69,74% do 73,80%/. Szczegółowe omówienie wyników eksperymentów wyszukiwawczych oraz sformułowanych wniosków będzie przedmiotem oddzielnej publikacji.

Rozdział czwarty zawiera teoretyczne i praktyczne wnioski dotyczące wpływu stosowania wskaźników roli na efektywność wyszukiwania informacji z zakresu wybranej gałęzi technologii żywności. Wnioski te sformułowano na podstawie uzyskanych rezultatów badań. Wyniki eksperymentalnej części pracy upoważniły autorkę do stwierdzenia, że opracowany zestaw wskaźników roli może stanowić środek poprawiający znacznie trafność wyszukiwania i nie obniżający przy tym kompletności wyszukiwania dokumentów w zbudowanym SIW.

Wiesława Ogórkiewicz

Wzrastająca systematycznie liczba publikacji poświęconych różnorodnym problemom teoretycznym i pragmatycznym nauki i informacji oraz działalności informacyjnej tylko w niewielkim stopniu przyczynia się do wyjaśnienia i uporządkowania znaczeń podstawowych w tej dziedzinie terminów: informacja i system informacji. Potwierdzenia tej opinii może dostarczyć choćby wrywkowy przegląd przykładowych definicji tych terminów zamieszczanych w słownikach terminologicznych, encyklopediach, podręcznikach i opracowaniach monograficznych. Jako charakterystyczne sformułowania definicji w tym zakresie należałoby wskazać pewną skrajność występującą w ujęciach, które można uznać za: intuicyjne i ogólnikowe /wiadomość, uświadomienie sobie czegoś/, ilościowe - odwołujące się do ilościowej teorii informacji Shannona, technologiczne - wiążące informację z jej nośnikiem i od nośnika uzależniająca jej definicję. Zagadnieniem zupełnie odrębnym byłaby ocena formalnej poprawności sposobów definiowania poszczególnych terminów z punktu widzenia wymagań logiki.

Analogiczne problemy charakteryzują ujęcia terminu "system informacji", co stanowi pochodną chaosu definicyjnego w odniesieniu do samej "informacji". Świadomość tej sytuacji wraz z jej przyczynami wielokrotnie wskazywanymi przez różnych autorów, takimi jak na przykład nieustabilizowany i międzydyscyplinowy charakter informacji jako dziedziny nauki powodują przyjmowanie z zainteresowaniem każdej propozycji możliwie konsekwentnego wprowadzenia ładu definicyjnego i terminologicznego. Do propozycji tego typu należy bez wątpienia charakteryzowana w niniejszym omówieniu praca Z. Pawłaka "Systemy informacji. Podstawy teoretyczne"^{x/}. Zakres i przedmiot tej pracy określił autor przez wskazanie problemów rozważanych w pracy jako wybranych spośród innych, właściwych dla każdego systemu informacji. Do problemów typowych zaliczył: rodzaj informacji zawartych w systemie, rodzaj pytań,

^{x/}PAWŁAK Z. Systemy informacji. Podstawy teoretyczne. Warszawa: Wydawnictwa Naukowo-Techniczne, 1984, 188 s.

na które system umożliwia odpowiedzi, organizację systemu, aktualność informacji zawartej w systemie informacji, efektywność systemu, ochronę informacji. Problemami rozważanymi w pracy przez autora są: rodzaje informacji przetwarzanej w systemie, środki językowe systemu informacji oraz aspekty organizacyjne systemów informacji. W pracy składającej się z 10 rozdziałów problemom tym poświęcono pierwszych siedem rozdziałów. Trzy pozostałe rozdziały zawierają - według deklaracji autora we wstępie - omówienie wybranych acz podstawowych zagadnień teoretycznych, związanych z wykorzystaniem komputerów do automatyzacji rozumowania indukcyjnego i rozwojem sztucznej inteligencji. Główną część pracy uzupełniają dwa aneksy zawierające:

1/ wykaz stosowanych podstawowych terminów matematycznych wraz z ich definicjami i określeniami niezbędnymi do zrozumienia wywodów pracy, a równocześnie - jak zastrzega autor - nie wykraczających poza poziom matematyki szkoły średniej;

2/ uwagi pragmatyczne związane z możliwością zastosowania opracowanej wcześniej przez autora nowej metody organizacji zbiorów informacji i wyszukiwania informacji w systemie - tzw. metody składowych atomowych.

Faktyczną podstawę i centrum rozważań w ramach wydzielonych przez autora dwu grup zagadnień stanowi zaproponowana w rozdziale pierwszym pracy definicja terminu "system informacji" oraz terminów z nim związanych i istotnych w charakterystyce najważniejszych cech tego systemu. Do sformułowania definicji systemu informacji /S/ wykorzystane zostały pojęcia matematyczne: zbioru obiektów /X/, zbioru atrybutów /A/, dziedziny atrybutu V oraz funkcji całkowitej /q/, przyporządkowującej obiektom należącym do danego zbioru wartości określonych atrybutów. Definicję tę reprezentuje wzór:

$$S = X, A, V, q$$

W kontekście takiego rozumienia systemu informacji termin "informacja" /w systemie S/ został zdefiniowany jako każda funkcja q o argumentach w zbiorze atrybutów A oraz o wartościach należących do dziedziny atrybutów V, taką że $q/a/ \in V_a$. Zastosowane w przytoczonych definicjach terminy "obiekt" i "atrybut" zostały potraktowane bardzo ogólnie.

W świetle przytoczonych przykładów mogą one denotować elementy rzeczywistości /osoby, przedmioty/, jak też i teksty dokumentów. Analogicznie - atrybutami mogą być pewne cechy elementów rzeczywistości pozajęzykowej /np. kolor oczu, wzrost/ lub cechy dokumentów - np. rok wydania. Zbiór wszystkich atrybutów obiektu należącego do danego systemu informacji o tym obiekcie tworzy informację o tym obiekcie lub też dane o obiekcie. Potraktowania jako terminów synonimicznych "danych" i "informacji" jest istotnym stwierdzeniem z punktu widzenia wspomnianych problemów terminologicznych informacji. Sformułowanie tego stwierdzenia w pracy było możliwe dzięki wyraźnemu rozgraniczeniu i wskazaniu przez autora dwu poziomów charakterystyki systemu informacji wraz z jego obiektami:

- poziomu abstrakcji,
- poziomu opisu językowego.

W abstrakcyjnej charakterystyce obiektów należących do systemu zastosowano pojęcie "deskryptora" rozumianego jako atrybut wraz z jego wartością /np. nazwisko - Kowalski/. Zbiór deskryptorów składających się na informację o danym obiekcie tworzy tzw. deskrypcję obiektu. Tym abstrakcyjnym kategoriom w płaszczyźnie językowej odpowiada pewien opis. Jak zaznaczono w komentarzu autorskim w praktyce te dwie płaszczyzny charakterystyki systemu są traktowane łącznie. Konwencja ta jest również konsekwentnie stosowana w omawianej pracy. Należałoby tu jedynie zauważyć, że termin deskryptor został użyty w znaczeniu innym niż przyjęty w literaturze z zakresu języków informacyjnych - jako nazwa abstrakcyjnej jednostki charakterystyki obiektu nie zaś jako nazwa elementarnej jednostki leksykalnej określonego języka informacyjnego /języka deskryptorowego/. W związku z łącznym traktowaniem w pracy poziomu abstrakcyjnej charakterystyki systemu informacji i poziomu opisu językowego terminom deskryptor i deskrypcja odpowiadają nazwy elementów języka informacyjnego. Podstawową jednostką języka informacyjnego na poziomie tekstów tego języka jest tzw. term /wyrażenie poprawne/, umożliwiający formułowanie pytań o opisy obiektów systemu. Termy są zbudowane z alfabety, do którego zostały zaliczone:

- nazwy atrybutów i ich wartości /deskryptory/.
- stałe logiczne /prawda, fałsz/.

- symbole operacji logicznych /negacji, koniunkcji, alternatywy, implikacji/.

Język informacyjny stosowany w danym systemie informacji został scharakteryzowany przez:

- semantykę stanowiącą funkcję przyporządkowującą termom języka określone podzbiory obiektów systemu informacji,
- składnię, ze szczególnym uwzględnieniem w jej ramach reguł transformacji termów przy zachowaniu ich znaczeń, tzw. reguł sprowadzania termów do postaci normalnej w pytaniach.

Problemy reguł gramatyki języka na poziomie wyrazu nie są rozpatrywane. Nie rozwinięto także zagadnienia zastosowania składni języka informacyjnego do formułowania opisów obiektów w systemie /deskrypcji/. Można to tłumaczyć przyjętym poziomem ogólności opisu systemu informacji.

Przedstawiona w pracy konstrukcja języka informacyjnego w danym systemie informacji zasługuje na omówienie nie tylko ze względu na wspomniane wyżej abstrakcyjne ujmowanie elementów języka. Chodzi tu również o sposób ukierunkowania rozważań nad konstrukcją języka, polegający na wyeksponowaniu funkcji wyszukiwawczej języka, tj. jego termów służących do formułowania pytań do systemu. Rodzaj pytań przewidzianych dla danego systemu informacji decyduje o rodzaju języka informacyjnego, jaki powinien zostać zbudowany dla tego systemu, na przykład:

- mnogościowy - umożliwiający uzyskanie informacji o zbiorach obiektów dysponujących pewną cechą,
- relacyjny - informujący o związkach między obiektami,
- liczbowy - informujący o liczebności elementów zbioru,
- numeryczny - umożliwiający przeprowadzanie obliczeń numerycznych na wartościach atrybutów niektórych obiektów /np. średni wiek, średni dochód/,
- logiczny - umożliwiający dostarczanie odpowiedzi na pytania typu "czy prawda, że..."

Ekspozycja w charakterystyce podstawowych składników języka informacyjnego jego funkcji wyszukiwawczych /term jest pytaniem lub elementem pytania/ i związanych z tymi funkcjami operacji logicznych może przyczynić się do uświadomienia projektantom systemów informacji wagi sprecyzowania tych funkcji na

etapie projektowania języka informacyjnego. Spowodowało to w omawianej pracy dość mocne zawężenie funkcji deskryptywnych języka informacyjnego wobec obiektów systemu, co jak wiadomo stanowi trudny do rozwiązania problem zarówno w zakresie składni jak i semantyki języka na poziomie metajęzykowym, tj. tekstów dokumentów /np. jeśli chodzi o kryteria wyznaczania w systemie różnorodnych atrybutów przypisywanych obiektom/.

Kolejną ważną kategorią w opisie podstawowych składników systemu informacji jest pojęcie "zbioru elementarnego" w systemie, wyodrębnianego na podstawie wprowadzenia tzw. relacji równoważności. Relacja ta dzieli zbiory systemu na rozłączne klasy nazywane zbiorami elementarnymi lub blokami. Zbiory elementarne są opisywane za pomocą środków języka informacyjnego.

Tak scharakteryzowane środki budowy i opisu zawartości informacyjnej każdego systemu informacji stanowią podstawę rozważań nad własnościami systemów informacji oraz nad ich organizacją. Należą tu zagadnienia takie jak:

- formalne określenie warunków łączenia /integracji/ systemów informacji,
- podstawy obliczania dokładności i efektywności języka informacyjnego,
- metody organizacji zbiorów informacji w systemie,
- strategie wyszukiwawcze dopuszczalne w systemie przy różnych modelach organizacji zbiorów informacji.

Zagadnienia te zostały przedstawione w powiązaniu z opisami różnych modeli systemów informacji. Przedstawione w pracy charakterystyki systemów obejmują:

1/ systemy wielostopniowe i hierarchiczne, scharakteryzowane ze względu na dostępne metody wyszukiwawcze przy zmniejszaniu liczby zbiorów elementarnych w systemie /system wielostopniowy/ lub przy grupowaniu wartości atrybutów /system hierarchiczny/;

2/ systemy rozproszone, w których przedmiotem rozproszenia mogą być język informacyjny, obiekty lub pamięć, w której przechowywane są informacje o obiektach;

3/ systemy wielowartościowe, oparte na wykorzystaniu do opisu obiektów atrybutów mogących przybierać równocześnie kilka

wartości /np. kooperant - nazwy kilku instytucji kooperujących z daną jednostką/;

4/ systemy przybliżone, oparte na stosowaniu atrybutów jednowartościowych o wartościach nie zawsze znanych /np. kolor oczu - niebieski lub szary/;

5/ systemy informacji stochastycznej - oparte na atrybutach o wartościach nie znanych, co ma często miejsce w medycynie lub kryminalistyce.

Charakterystyka wymienionych rodzajów systemów informacji została przedstawiona w sposób przejrzysty i konsekwentny, umożliwiając wyeksponowanie podstawowych różnic między tymi systemami. Było to możliwe dzięki wykorzystaniu w definicji każdego z systemów:

- własności struktury języka informacyjnego i siły jego semantyki,
- różnych rozwiązań w zakresie organizacji zbiorów informacji w oparciu o koncepcję zbioru elementarnego,
- założenia iż różne strategie wyszukiwania informacji są oparte na różnych sposobach operowania zbiorami elementarnymi i językiem systemu. Szczególnie podkreślono możliwości wyszukiwania w oparciu o metodę składowych atomowych, opisaną we wcześniejszych pracach autora.

Dzięki powyższemu podejściu wykazano i zilustrowano na płaszczyźnie teoretycznej podstawową, wręcz systemotwórczą funkcję środków językowych w każdym systemie informacji.

Przyjęta na wstępie pracy definicja systemu informacji oraz podstawowe ustalenia związane z organizacją jego zbiorów wraz ze strukturą języka informacyjnego zostały także wykorzystane do przedstawienia pewnych zagadnień charakteryzujących obecne kierunki badań w zakresie sztucznej inteligencji, a w szczególności w zakresie logiki indukcji, związanej z komputeryzacją pewnych procesów informacyjnych, dostarczających w efekcie wyników analogicznych jak procesy myślowe człowieka. Przedstawiona w pracy propozycja pewnych podstaw teoretycznych badań w tym zakresie obejmuje opis tzw. zbiorów przybliżonych, charakteryzowanych przy użyciu określonych parametrów nazywanych "przybliżeniem górnym i dolnym", "brzegiem wewnętrznym i zewnętrznym zbioru". Zbiory

przybliżone i ich własności wiążą się z kolei z podstawowym w dziedzinie informacji, a w tym także i sztucznej inteligencji, problemem klasyfikacji obiektów, tzw. klasyfikacji niepełnych, przybliżeń klasyfikacji częściowych. Bez rozstrzygnięcia tego rodzaju problemów podstawowych w teorii nie wydają się możliwe ani perspektywiczne realizacje eksperymentów nad budową i rozwojem maszyn i programów samouczących się.

Przedstawiony przegląd problemów i ustaleń zawartych w omawianej pracy pozwala stwierdzić, że stanowi ona pozycję znaczącą w literaturze dla podstaw rozwoju informacji naukowej dzięki precyzji przyjętych definicji podstawowych i konsekwencji w ich stosowaniu. Sformułowane w oparciu o podstawowe ustalenia uszczegółowione charakterystyki różnych rodzajów systemów informacji, łącznie z problemami sztucznej inteligencji, uzmysławiają rozległość problematyki podjętej w pracy, jako że każdy z rozdziałów poświęconych problemom szczegółowych mógłby stanowić podstawę do rozwinięcia w odrębne opracowanie monograficzne.

Elżbieta Artowicz

FORMATY OPISU DOKUMENTU

W ciągu ostatnich dwóch lat w Ośrodku Przetwarzania Danych Biblioteki Narodowej w serii Materiały, Analizy, Informacje ukazały się dwie ważne pozycje. Są to: "System SABINA. Opis wydawnictw zwartych" i "System SABINA. Opis wydawnictw ciągłych". Obie opracowane przez Zofię Moszczyńską-Pętkowską^{x/}. W druku jest "System SABINA. Opis wydawnictw muzycznych".

SABINA /System Automatyczny Biblioteki Narodowej/ jest pomysłyany jako system dokumentacyjno-informacyjny, wykorzystujący automatyczne metody przetwarzania, głównie na potrzeby Bibliote-

^{x/} MOSZCZYŃSKA-PĘTKOWSKA Zofia: System SABINA. Opis wydawnictw zwartych, Warszawa: Biblioteka Narodowa 1982, 70 s.
MOSZCZYŃSKA-PĘTKOWSKA Zofia: System SABINA. Opis wydawnictw ciągłych, Warszawa: Biblioteka Narodowa, 1983, 62 s.

ki Narodowej. Prace nad tym systemem trwają od kilku już lat. Pomijamy tu całą stronę techniczną, organizację baz danych itp., skupiając się na samym dokumencie i przygotowaniu go do zapisu na nośniku maszynowym, przekształcenia go w rekord. W tym celu tradycyjny opis bibliograficzny musi być poddany takim przekształceniom, aby był czytelny dla maszyny. Służy do tego tzw. format opisu, w którym zostają zakodowane zarówno dane bibliograficzne dokumentu, jak i odpowiednie oznaczenia cyfrowe i literowe odnoszące się do struktury opisu.

Format opisu dokumentów dla systemu SABINA nazwany został MARC-BN, opiera się on bowiem na znanym i szeroko już rozpowszechnionym formacie MARC-LC /Machine Readable Cataloguing Library of Congress/, opracowanym przez Bibliotekę Kongresu w połowie lat sześćdziesiątych. Był to pierwszy projekt tzw. Pilot MARC dla wydawnictw zwartych. W latach następnych był modyfikowany i przystosowywany do różnych typów wydawnictw. Na formacie tym opierają się m.in. formaty opisu dokumentów dla wielu bibliografii narodowych /w tym także dla polskiej bibliografii narodowej/, a także polski APIN/MARC opracowany przez Bibliotekę i Ośrodek INTE Politechniki Wrocławskiej.

Format MARC-BN nie jest wersją ostateczną. Ciągłe jeszcze dokonuje się jego korekt, choć można uznać, że są to poprawki prawie kosmetyczne, wiążące się jednak z praktyczną stroną wdrażania formatu. W formacie stosuje się następujące oznaczniki:

- cyfrowa etykieta pola,
- dwa jednoznakowe wskaźniki określające specjalne cechy danych zapisanych w polu,
- dwuznakowy identyfikator podpola oznaczający najmniejszy element informacji. Pierwszym znakiem jest %.

Całość formatu dzieli się na 10 bloków informacji /od 0 do 9/:

- 0 informacje zakodowane i dane identyfikacyjne
- 1 hasła główne
- 2 opis bibliograficzny
- 3 uwagi
- 4 związki opisu
- 5 tytuły
- 6 opracowanie rzeczowe
- 7 nazwy autorów i współtwórców
- 8 informacje wydawnicze
- 9 blok rezerwowy /w wydawnictwach ciągłych - opis rocznika/.

Poszczególne strefy podzielone są na pola i podpola. Podpole zawiera dane elementarne, niepodzielne. Pierwsze cyfry poszczególnych bloków, to jednocześnie pierwsze wskaźniki cyfrowe dla poszczególnych pól, np.:

- 6 - blok opracowania rzeczowego
- 600 - pole dla haseł przedmiotowych
- 680 - pole dla UKD
- 681 - pole działu Przewodnika Bibliograficznego.

Budowa i przeznaczenie każdego pola i podpole są szczegółowo omówione w przedstawionych wydawnictwach. Informacje te uzupełnione są wskazówkami dotyczącymi różnych przypadków, z którymi można się zetknąć przy opisie dokumentu. Przygotowany przez Bibliotekę Narodową format opisu dokumentów jest zgodny z normą międzynarodową ISO-2709, a jego struktura jest zgodna ze strukturą formatu MARC. Zatem dokumenty zapisane w formacie MARC-BN mogą być włączone do międzynarodowej wymiany informacji na nośnikach maszynowych.

Opracowane formaty opisu dokumentów są ważnym etapem w rozwoju polskich prac zmierzających do stworzenia zautomatyzowanych baz danych. Zarejestrowanie dokumentu na nośniku maszynowym jest pierwszym stopniem w tworzeniu systemu dokumentacyjnego. Następny etap, to określenie i opracowanie sposobów wykorzystania zarejestrowanych dokumentów, dostęp do nich za pośrednictwem różnych elementów opisu formalnego i rzeczowego. Najbardziej skomplikowanym zadaniem jest kompleksowy dostęp do wielu dokumentów, wybór dokumentów w odpowiedzi na określone zapytania informacyjne. Teoretycznie struktura dokumentu w formacie MARC-BN jest taka, że możliwy jest dostęp do dokumentu za pośrednictwem każdego elementu: autora, tytułu, roku wydania, wydawnictwa, hasła przedmiotowego itp., ponieważ każdy z tych elementów jest w odpowiedni sposób zakodowany. Jakże jednak będą koszty takiego kompleksowego wyszukiwania trudno w tej chwili przewidzieć.

Według przedstawionych formatów opisu dokumentów wprowadzone są do bazy danych dokumenty zarejestrowane w Przewodniku Bibliograficznym /od roku 1980/. Pierwszym widocznym już efektem korzystania z tworzonej bazy danych są próbne automatyczne wydruki indeksów przedmiotowych do bibliografii narodowej.

Praktyczne wdrażanie formatu nie zawsze jest zadaniem pro-

tym, dotyczy to w szczególności opisów dokumentów wielotomowych, serii i podserii wydawniczych. Każdy rodzaj dokumentu, a nawet każdy dokument z osobną, wymaga uwzględnienia nieco innych informacji. Format uwzględnia nawet najbardziej skomplikowane i rzadkie przypadki. Jego upowszechnienie w bibliotekach i ośrodkach informacji, które zechcą przenosić swoje zbiory na nośniki maszynowe jest sprawą przyszłości. Warto jednak zainteresować się przedstawionymi wydawnictwami, bo są to na gruncie polskim najbardziej kompletne opracowania formatu opisu dokumentów. Jest to tym bardziej godne upowszechnienia, że przystąpiono do organizowania kursów katalogowania w systemie MARC w związku z wprowadzeniem nowej normy opisu bibliograficznego i obowiązkiem jej stosowania od 1 stycznia 1984 r.

Prace nad formatem MARC-BN trwały kilka lat. Szkoda byłoby, aby służył on tylko Bibliotece Narodowej, tym bardziej, że format MARC ma wszelkie szanse, aby stać się formatem międzynarodowym.

Aby uświadomić potencjalnym użytkownikom omawianego formatu różnice w sposobie opisu bibliograficznego dokumentu, zamieszczamy jeden stosunkowo prosty przykład:

GULCZYŃSKI Mariusz

Bariera aspiracji / Mariusz Gulczyński. - Warszawa :

Wydaw. Min. Obrony Narodowej, 1982 /Gdynia ; WojsD/.

- 286, [2] s. ; 20 cm

ISBN 83-11-06886-0 : 45 zł

1. Ekonomia polityczna kapitalizmu - zagadnienia 2. Ekonomia polityczna socjalizmu - zagadnienia 3. Gospodarka - XX w. 4. kryzys gospodarczy - Polska

338.12/438/:339.9/100/ "19":330 Egz. 8250 8988/82

Opis ten w formacie MARC-BN wygląda tak, jak na załączonym wzorze /patrz str. 141/.

Niezależnie od tego, jak potoczy się sprawa tworzenia automatyzowanych systemów informacyjno-wyszukiwawczych warto byłoby, aby jak najwięcej bibliotek i ośrodków inte zainteresowało się przedstawionymi formatami opisu dokumentów.

Jadwiga Sadowska

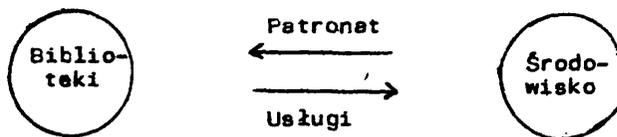
CRE COR

		system	rok	numer
001		%a	b.n.pb	%r 82 %n 0,0,8,9,8,8
status postać poziom rodzaj kompl. forma bud.				
d o k u m e n t u opisu opisu rak.				
002		%a	n	%p a %j b %t z.w %k a %f a %b 1
przezn.konf. indeks bib- forma				
date oprac. kraj czyt. liogr.piém.				
008		%a		%h p,0,1 %d a %f %g %i %j
podz. typ				
recz. daty I r.wyd. II r.wyd. karta kat.ogłosz.				
sposób				
typ				
wsk. wyd. dział PB UKD jez.T jez.O wyd. nakł. objet.				
009		%a		%h %i %c %d %e %f %g %h %i %j
cena m.wyd. wydawca IS kraj wys.nakł. ark.wyd.				
%j %k %l %m %n %o %p %q %r %s %t %u %v %w %x %y %z				
010		% a	83-11-06886-0	
020		% a	8988/82	% n 49
040	p a	% a	pol	
100	p #	% 1	Gulczyński	% 2 Mariusz
200	# 1	% a	Bariera aspiracji	
201		% f	Mariusz Gulczyński	
210		% a	Warszawa	% c Wydaw.Min.Obrony Narodowej % d 1982
		% e	Gdynie	% g Wojs D
215		% a	286, 2 s.	% c 20 cm
230		% x	ISBN 83-11-06886-0	% c 45 zł
600		% a	Ekonomia polityczne kapitalizmu	% f zagadnienie
600		% a	Ekonomia polityczne socjalizmu	% f zagadnienia
600		% a	Gospodarka	% h XX w.
600		% a	Kryzys gospodarczy	% g Polska
680		% a	338.12/438/: 339.9/100/	"19": 330
681		% a	2	% b 4 % b 7
890		% a	8250	

MARKETING W BIBLIOTEKARSTWIE I INFORMACJI^{x/}

Wydawnictwo pod powyższym tytułem ukazało się jako czwarta pozycja serii Aslib Reader Series. Redaktor tomu B. Cronin na wstępie wyjaśnia znaczenie występującego tu terminu "marketing". Pojęcie marketingu pojawiło się w latach pięćdziesiątych w sferze działań obliczonych na zysk, komercyjnych. Około 10 lat później dokonuje się bardzo istotne rozróżnienie marketingu usług od marketingu produktów materialnych. Od kilkunastu lat marketing zaczyna przenikać do różnych sfer działalności nie obliczonej na zysk, oznaczając w tym przypadku zespół systematycznych działań umożliwiających umiejętne i efektywne prowadzenie przez daną instytucję wymiany z różnymi partnerami /"rynkami"/ i klientami. Marketing zaczął przenikać także do bibliotekarstwa i informacji, a świadectwem wzrastającego zainteresowania jest coraz częstsze występowanie tych zagadnień w piśmiennictwie fachowym i tematyce konferencji. W amerykańskim roczniku Annual Review of Information Science and Technology w 1978 r. znalazł się wyodrębniony dział "Marketing informacji".

Podstawowy model marketingu przetransponowany na grunt bibliotekarstwa i informacji naukowej B. Cronin ujmuje graficznie następująco:



Zachodzi tu wymiana: biblioteki świadczą usługi dla środowiska, środowisko sprawuje patronat nad bibliotekę. Zadaniem marketingu jest doskonalenie tej wymiany drogą tworzenia przez "dostawcę" /biblioteki/ możliwości, narzędzi i zasobów odpowiadających potrzebom odbiorców. Naczelną zasadą marketingu jest w tej sytu-

^{x/}The MARKETING of Library and Information Services. Ed. B. Cronin. London: Aslib 1981, 360 s. ASLIB Reader Series. Vol.4

cji prymat korzyści odnoszonych przez odbiorców nad korzyściami dostawcy. Istotny element marketingu - nawiązanie ścisłego kontaktu ze środowiskiem powinien prowadzić m.in. do wykrywania nieujawnionych potrzeb informacyjnych.

Omawiane wydawnictwo miało na celu spopularyzowanie podstaw teorii i praktyki marketingu i wzbudzenie zainteresowania stosowaniem strategii marketingu w kierowaniu biblioteką i służbą informacyjną. W tomie skupiono ważniejsze piśmiennictwo na te tematy rozproszone w różnych wydawnictwach. Przedrukowano w nim 37 opracowań różnych autorów opublikowanych pierwotnie w amerykańskich i brytyjskich czasopismach fachowych z dziedziny bibliotekarstwa i informacji naukowej /dwie trzecie pozycji/ lub w fachowych wydawnictwach zwartych; tylko pięć artykułów pochodzi z wydawnictw ekonomicznych. Redaktor tomu zgrupował te materiały w 6 rozdziałach, zaopatrując każdy rozdział w krótkie wprowadzenie.

1. Zasady i praktyka marketingu

Podstawowa teza marketingu brzmi, że każda instytucja, organizacja czy firma ażeby istnieć musi w swojej długofalowej strategii na pierwszym miejscu stawiać potrzeby klientów. Marketing stał się dyscypliną odgrywającą główną rolę w teorii i praktyce zarządzania. Jak określił jeden z autorów "marketing nie stanowi całości zagadnień zarządzania, lecz jest pewnym sposobem myślenia nieodzownym w zarządzaniu; dzięki temu sposobowi myślenia kierownicy mają sobie uświadomić, iż podstawowym celem istnienia każdej instytucji jest służba klientom adekwatna do ich potrzeb". Na naczelnym miejscu znajduje się zatem klient, a nie same produkty jako takie. Teza ta znajduje pełne odniesienie także do instytucji i organizacji niekomercyjnych. Odmiennie są tu jednak drogi wymiany ze środowiskiem: w firmach komercyjnych droga wymiany jest pojedyncza - firma dostarcza produkt, za który klient płaci firmie; w sferze niekomercyjnej wymiana dokonuje się dwiema odrębnymi jednokierunkowymi drogami, z których jedną płyną środki finansujące instytucję /patronat/, a drugą usługi świadczone przez instytucję klientom. Dualny charakter wymiany

ze środowiskiem powoduje, że marketing jest w przypadku instytucji niekomercyjnej znacznie bardziej złożony, inne są też miary jego efektywności.

2. Zastosowanie zasad marketingu w kierowaniu biblioteką i służbą informacyjną

Przedmiotem artykułów zamieszczonych w tym rozdziale jest specyfika stosowania marketingu w bibliotekach i informacji naukowej. Autorzy ujmują temat z różnych punktów widzenia. Przede wszystkim podkreślają czym różni się marketing usług od marketingu produktów materialnych. W dziedzinie bibliotekarstwa i informacji sedno sprawy leży w tym, by "dostawca usług" jak najpełniej zdał sobie sprawę ze swojej roli w procesie komunikacji. Marketing ma przyczynić się do jakościowego a nie ilościowego rozwoju form usług. Chodzi bowiem nie tylko o formalne dostarczanie książek czy opracowań informacyjnych, lecz o umiejętność odpowiedniego odzewu na potrzeby klientów oraz o ujawnianie ich potrzeb. Z kolei powstaje pytanie, czy możliwe jest empiryczne ustalenie potrzeb informacyjnych środowiska; problem ten oraz inne związane z miejscem klasycznych metod marketingu w bibliotekach i informacji naukowej są przedmiotem studiów i badań w różnych ośrodkach w Stanach Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i innych krajach. Proponuje się wprowadzić zagadnienie marketingu do programu kształcenia bibliotekarskiego; w jednej szóstej wyższych szkół bibliotekarskich w Stanach Zjednoczonych w 1979 r. był już wykładany przedmiot "działalność prasowo-propagandowa bibliotek" /library public relations/. Działania określone "public relations" są w przypadku bibliotek głównym narzędziem marketingu.

3. Praktyczne problemy marketingu

Opracowania zamieszczone w tym rozdziale dotyczą marketingu w praktycznym działaniu. Autorzy dzielą się swoimi bardzo różnorodnymi doświadczeniami i obserwacjami z terenu bibliotek szkół wyższych, specjalnych i publicznych. Jeden z autorów pod określeniem "perspektywa marketingu" formułuje pięć następujących głównych pytań, jakie powinien postawić sobie każdy podejmujący działania marketingowe:

- 1/ kim są adresaci moich działań?;
- 2/ jakie są ich zainteresowania?;
- 3/ co mogą uczynić lub stworzyć by służyć ich zaintereso-
waniom?;

4/ w jakich warunkach mogą zaoferować usługi?;

5/ jaka jest moja droga komunikowania się z klientelą i w
jaki sposób oni mogą przekazywać mi swoje potrzeby?

W innym artykule wymieniono powody, dla których pracownik
informacji powinien zabiegać o "rynek" i propagować swoje usługi:

1/ wygranie z konkurencją;

2/ stworzenie zapotrzebowania /popytu/;

3/ wykeponowanie walorów danego serwisu;

4/ umożliwienie akceptacji nowego serwisu lub techniki;

5/ uzyskanie współdziałania ze strony użytkownika.

W komentarzach redaktora temu dotyczących praktyki marke-
tingu znalazły się uwagi o pewnym zamieszaniu terminologicznym
i nie zawsze właściwej i jednolitej interpretacji niektórych po-
jęć marketingu, jak sprzedaż, propaganda czy działania promocyj-
ne. Wiązą się z tym pojawiające się w piśmiennictwie polemiki na
temat miejsca i roli marketingu w bibliotekach. Tym niemniej o-
gólnie biorąc wartość i waga idei marketingu w działalności bi-
bliotek została już dość powszechnie uznana.

4. Badania w zakresie marketingu

W 1975 r. określono marketing usług informacyjnych jako bę-
dący w stadium stosunkowo "niedojrzałego rozwoju". Od tego czasu
poczyniono pewne próby badań mających przyczynić się do wypracowa-
wania metod marketingu odpowiednich w bibliotekarstwie i informa-
cji. Podstawowe i szerokie badania wykraczają oczywiście poza
możliwości pojedynczej biblioteki czy nawet systemu bibliotecz-
nego. Jednakże wyniki badań przeprowadzonych nawet na niewielką
skalę lub wycinkowych mogą w wielu przypadkach zostać uogólnione
i z pożytkiem szerzej rozpowszechnione i wykorzystane. Wobec ten-
dencji wprowadzania przez biblioteki opłat za informację metody
marketingu znajdują zastosowanie przy kształtowaniu cen za te u-
sługi. Jeszcze jednym polem zastosowania metod marketingu może

być polityka pozyskiwania środków finansowych dla bibliotek. Takie wnioski wyprowadzono na podstawie studium w stanie Connecticut, gdzie okazało się, że te biblioteki publiczne, które prowadziły działalność prasowo-propagandową /public relations activities/ otrzymywały większe środki budżetowe niż biblioteki nie prowadzące takiej akcji.

5. Marketing jako proces komunikowania

Pierwszoplanowym narzędziem marketingu są działania promocyjne i propagandowe. W opracowaniach zamieszczonych w tym rozdziale poszukuje się metod i środków najlepiej służących marketingowi w bibliotekach i informacji. Rozważany jest zespół działań składających się na "public relations". Uzasadnienie potrzeby wydatkowania czasu i pieniędzy na te działania wyrażono w tytułach dwóch spośród przedrukowanych tu artykułów: "Działalność prasowo-propagandowa biblioteki warunkiem jej dalszego istnienia" oraz "Istnieć to znaczy być widzianym". Wielokrotnie powraca jednak pytanie czy przez działania promocyjne można rzeczywiście coś osiągnąć. Odpowiedź pozytywną przynoszą doświadczenia bibliotek w Stanach Zjednoczonych i krajach skandynawskich. Natomiast w Zjednoczonym Królestwie idea ta dopiero zaczyna się szerzyć. Coraz więcej autorów brytyjskich podkreśla konieczność podjęcia przez biblioteki aktywnych starań o zdobycie aprobaty i uznania środowiska i publiczności. Wyrażane jest przekonanie, że w zakresie metod promocji biblioteki mają bardzo wiele do nauczenia się od organizacji komercyjnych, zachowując w pełni w swoich działaniach normy etyczne rządzące zawodem bibliotekarskim. Praktyczną działalność, oddziały prasowo-propagandowego przedstawiono szeroko w jednym z artykułów na przykładzie Miejskiej Biblioteki Sztokholmu, która w 1979 r. przeznaczyła na ten cel prawie 1% swego budżetu.

6. Współpraca i koordynacja

Myślą przewodnią opracowań zamieszczonych w rozdziale jest przekonanie, że biblioteki powinny wspólnie na skalę całego kraju zabiegać o uznanie swojego miejsca i roli w społeczeństwie,

a tym samym starać się o dopływ funduszy. Idea ogólnokrajowych kampanii na rzecz bibliotek nie jest nowa. Obecna sytuacja pod tym względem kształtuje się rozmaicie w różnych krajach. W Zjednoczonym Królestwie w latach 1966-1969 odbył się trzykrotnie Narodowy Tydzień Bibliotek. Były to szeroko zakrojone różnorodne akcje propagandowe obejmujące biblioteki w całym kraju, zorganizowane wspólnie przez najważniejsze stowarzyszenia związane z książką za Stowarzyszeniem Bibliotekarzy na czele. Nie przyniosły one jednak oczekiwanych rezultatów. Po przerwie spowodowanej brakiem funduszy miały być wznowione pod nazwą Narodowy Tydzień Książki. W Stanach Zjednoczonych jest zupełnie inaczej. Biuro Informacji Publicznej działające od szeregu lat w Amerykańskim Stowarzyszeniu Bibliotekarzy prowadzi stale i z powodzeniem ogólnokrajową kampanię propagandową. W Australii uznaniem cieszy się działalność Australijskiej Rady Promocyjnej Bibliotek /Australian Library Promotion Council/. Z krajów europejskich Dania może poszczycić się znacznymi osiągnięciami kampanii promocyjnej prowadzonej przez poszczególne biblioteki, ale koordynowanej centralnie przez duńskie Biuro Bibliotek /Bibliotekscentralen/. Na końcu rozdziału zamieszczono znaczny fragment sprawozdania końcowego Konferencji na temat Bibliotek i Informacji odbytej w Białym Domu w Waszyngtonie w 1979 r.; fragment zawiera uzasadnienie, cel i bardzo ambitne zasady i propozycje ogólnokrajowych działań promocyjnych na rzecz bibliotek.

Omawianą książkę zamyka indeks autorów przedrukowanych tekstów i autorów opracowań cytowanych przez redaktora w jego komentarzach; część przedrukowanych w tomie artykułów zawiera bibliografie załącznikowe.

Ewa Stolarska

CZY BIBLIOTEKI SĄ POTRZEBNE?^{x/}

W procesach przekazywania wiedzy tradycyjne publikacje utraciły obecnie swą do niedawna dominującą rolę stając się formą dopełniającą, lecz nie konkurencyjną w stosunku do innych form przekazu. W związku z tym konieczne jest poszukiwanie takich metod pracy bibliotek, aby nadal w nowych warunkach pełniły funkcje, do których zostały powołane. Jak dotąd środowisko bibliotekarskie nie potrafiło określić swojego miejsca i roli w nowej zmienionej sytuacji. Od szeregu lat obserwowany jest kryzys bibliotek, co wyraża się na zewnątrz m.in. stałym zmniejszaniem ich budżetów. Powinno to stać się sygnałem alarmowym mobilizującym środowisko bibliotekarskie do przestawienia się z postawy i działań defensywnych na ofensywne, do podjęcia prób wypracowania efektywnych metod oceny bibliotek celem odpowiedniego przystosowania stylu pracy do aktualnych uwarunkowań i udowodnienia racji bytu bibliotek. Zadanie jest bardzo trudne, tym niemniej podjęcie tego zadania jest dla bibliotekarzy nakazem pierwszoplanowym. Autor omawianej książki /Instytut Techniki Cranfield/ adresuje swoją pracę do ogółu bibliotekarzy; przede wszystkim pragnie jednak zainteresować problemem kadry kierownicze bibliotek oraz osoby zajmujące się badaniami bibliotekoznawczymi.

Treścią omawianej książki jest, jak mówi podtytuł, ocena metod ewaluacji działania bibliotek. Wszelka ewaluacja powinna być dokonywana z punktu widzenia obsługiwanego środowiska z uwzględnieniem użytkowników faktycznych i potencjalnych. Rola bibliotekarza nie kończy się na dostarczeniu dokumentu. Od tego dopiero momentu zaczyna się oddziaływanie na środowisko - interakcja będąca przedmiotem studiów ewaluacyjnych.

Na książkę składa się 8 rozdziałów. Pierwsze cztery stanowią wprowadzenie do problemów ewaluacji /cel, metody i techniki

^{x/} John BLAGDEN: Do we Really Need Libraries? An assessment of approaches to the evaluation of the performance of libraries. Londyn: Clive Bingley 1980, 162 s.

ewaluacji, punkty widzenia przy ocenie pracy bibliotek/. Rozdział piąty zawiera krótka przegląd ważniejszych studiów w zakresie oceny pracy bibliotek. W rozdziałach szóstym i siódmym autor przedstawił bliżej dwa badania przeprowadzone na Wydziale Architektury Greater London Council /GLC/ oraz w Brytyjskim Instytucie Zarządzania /British Institute of Management/. Studium pierwsze dotyczyło wykorzystania /impact/ informacji bibliotecznej o wyrobach przemysłu budowlanego /20 tys. pozycji w kartotece-katalogu biblioteki Wydziału Architektury/ przez architektów, konstruktorów i inżynierów budownictwa w procesach projektowania w ramach GLC. Zastosowano technikę obserwacji, wywiadów i dyskusji na spotkaniach z grupami użytkowników. Drugie studium - Ośrodka Informacji w Brytyjskim Instytucie Zarządzania było znacznie bardziej złożone i miało na celu wstępne rozpoznanie stopnia "penetracji" obsługiwanego środowiska. Brytyjski Instytut Zarządzania zrzesza oprócz członków korporatywnych ok. 50 tys. indywidualnych osób pełniących funkcje kierownicze. W studium posłużono się ankietą rozсланą do 1/5 członków indywidualnych oraz wywiadami /ok. 160/. Autor poddał wszechstronnej, krytycznej analizie metody i zasięg obydwu badań stwierdzając w konkluzji, że ich wyników nie można jednoznacznie zinterpretować. Ostatni krótki rozdział pt.: "Ocena działania - dokąd i skąd zmierzamy?" zawiera ogólne wnioski autora dotyczące stosowanych metod ewaluacji pracy bibliotek. Koncepcja badania "penetracji" środowiska jest jego zdaniem słuszna i metodę tę należy rozwijać i doskonalić. Odnośnie koncepcji badania wpływu na użytkowników autor ma wiele istotnych zastrzeżeń i stwierdza, że trudno narazie uznać tę metodę za sprawzoną i praktyczną realną.

Zamieszczona na końcu książki bibliografia obejmuje około 240 pozycji literatury, do których autor wielokrotnie odwołuje się w tekście. Książka zawiera także indeks autorsko-przedmiotowy.

Ewa Stołarska

K R O N I K A

IX POSIEDZENIE RADY MIĘDZYNARODOWEGO SYSTEMU INFORMACYJNEGO NAUK SPOŁECZNYCH /MSINS/ Warszawa, 25-28 czerwca 1984 r.

W dniach 25-28 czerwca 1984 r. odbyło się w Warszawie kolejne posiedzenie Rady MSINS, którego zwołanie i organizacja przypadły na stronę polską, reprezentowaną przez Ośrodek Informatyki Naukowej PAN. W posiedzeniu uczestniczyli członkowie Rady, tj. kierownicy narodowych ośrodków informacji MSINS z akademii nauk: Bułgarii, Czechosłowacji, Mongolii, NRD, Polski, Węgier, Wietnamu i Związku Radzieckiego, oraz towarzyszący im specjaliści. W czasie posiedzenia Rady do Prezydium PAN dotarła informacja, że Akademia Nauk Republiki Kuby postanowiła przyłączyć się do MSINS.

Relacjonowana impreza odbywała się niedługo po kolejnej, VI Naradzie Wiceprezesów do spraw Nauk Społecznych Akademii Nauk Krajów Socjalistycznych, przeprowadzonej w Sofii w maju 1984 r. Jednym z zagadnień omawianych na naradzie wiceprezesów był stan i perspektywy rozwoju informacji o naukach społecznych, w szczególności zaś - działalność i zadania MSINS obecnie i w latach następnych. Radziecka i Bułgarska akademie nauk przedstawiły w tej sprawie wspólny referat pt. "Stan i perspektywy rozwoju MSINS", który stał się przedmiotem szczegółowej oceny ze strony odpowiedzialnych przedstawicieli poszczególnych delegacji. W toku dyskusji wiceprezes AN ZSRR, P.N. Fiedosiejew wskazał na konieczność lepszego podziału między ośrodkami narodowymi zadań związanych

z opracowywaniem dokumentacyjnym światowej literatury gromadzonej w Systemie /np. ośrodki informacyjne NRD są najbardziej predystynowane do opracowywania literatury publikowanej w Austrii i w RFN; ośrodki bułgarskie mają, analogicznie, najlepsze możliwości gromadzenia literatury bałkańskiej itd./.. Konieczne jest również ogólne usprawnienie procesu gromadzenia danych o literaturze.

Narada wiceprezesów uznała, że niezależnie od potrzeby dalszego doskonalenia Systemu, w latach 1982-1984 osiągnięto w tej dziedzinie znaczny postęp. Rada MSINS i ośrodki narodowe uczyniły wiele na odcinku przygotowywania i wydawania wspólnych publikacji informacyjnych. Znacznie wzrosła wymiana literatury. Wykonano szereg teoretycznych opracowań dotyczących informacji naukowej. Sprzyjało to coraz lepszemu oświetleniu informacyjnej najważniejszych badań prowadzonych w ramach Wieloletniego Programu Współpracy Wielostronnej Krajów Socjalistycznych w Dziedzinie Nauk Społecznych. Według opinii uczestników narady wiceprezesów uczyniono również dość dużo w zakresie automatyzacji MSINS, zgodnie z zaleceniami poprzedniej narady. W szczególności z uznaniem zostało odnotowane opracowanie projektu automatyzacji Systemu oraz wykonanie szeregu opracowań związanych z przygotowaniem środków lingwistycznych i oprogramowania. W ośrodkach narodowych ZSRR, Bułgarii i Czechosłowacji osiągnięto duży postęp w zakresie rzeczywistej automatyzacji procesów informacyjnych. Narada wiceprezesów zamieszczała w swoim protokole stwierdzenie, że "Automatyzację procesów informacyjnych należy traktować jako najważniejsze zadanie MSINS. W latach 1984-1985 należy wykonać cały kompleks zadań w zakresie automatyzacji, utworzyć we wszystkich akademickich punktach abonenckich, których zadaniem będzie eksploatacja wspólnej bazy danych z dziedziny nauk społecznych. W tym celu narodowym ośrodkom informacji należy zapewnić pomoc materialno-techniczną i kadrową niezbędną do rozpoczęcia eksploatacji zautomatyzowanego MSINS. Akademie nauk powinny specjalnie rozważyć ten problem i podjąć odpowiednie decyzje". Narada wiceprezesów zaleciła Radzie MSINS, aby na swym IX posiedzeniu w Polsce w czerwcu 1984 r. rozpatrzyła powyższe zadanie w celu zapewnienia praktycznej ich realizacji.

Oceny i zalecenia narady wiceprezesów określały pole decyzji Rady MSINS.

Na otwarciu IX Posiedzenia Rady MSINS przybył dyrektor generalny PAN, doc. dr hab. Zenon Szoda. W imieniu władz Akademii powitał on uczestników posiedzenia i wyraził zadowolenie, iż odbywa się ono w Warszawie. Podkreślił dużą rolę, jaką odgrywa informacja naukowa w życiu społecznym, w tym i w rozwoju nauki, i zapewnił, że Polska Akademia Nauk traktuje rozwój MSINS jako zadanie pierwszorzędnej wagi.

Rada MSINS uzgodniła następujący porządek swego IX posiedzenia:

- 1/ ocena działalności MSINS w latach 1983-1984,
- 2/ ocena wyników działania Stałej Grupy Roboczej ds. Automatyzacji MSINS związanego z organizacją procesu automatyzacji,
- 3/ ustalenie planu działalności MSINS w roku 1985,
- 4/ problem obsługi informacyjnej badań w dziedzinie nauk społecznych w świetle współczesnej walki ideologicznej,
- 5/ uzgodnienie projektu planu działalności MSINS w latach 1986-1990,
- 6/ uzgodnienie programu wspólnych prac badawczych i planistycznych dotyczących rozwoju Zautomatyzowanego MSINS w latach 1986-1990,
- 7/ omówienie programu III Konferencji Naukowej MSINS,
- 8/ informacja o utworzeniu systemu informacyjnego "Interinform-kultura",
- 9/ uzgodnienie porządku obrad X Posiedzenia Rady MSINS.

1. Sprawozdanie z działalności Systemu w roku 1983 i w pierwszych miesiącach 1984 przedstawił dyrektor Instytutu Informacji Nauk Społecznych AN ZSRR, pełniącego zadania ośrodka centralnego MSINS. W sprawozdaniu przedstawiona została szczegółowa charakterystyka prac wykonanych w wymienionym okresie. Stanowiła ona przede wszystkim rozwinięcie ocen wyrażonych na omówionej wyżej naradzie wiceprezesów akademii nauk, jak też zawierała dane liczbowe o wykonanych pracach badawczych, organizacyjnych i usługowych. Na podstawie sprawozdania i dyskusji nad nim Rada postanowiła uznać, że plan działalności MSINS w roku 1983 został wykonany - z pewnymi zastrzeżeniami dotyczącymi terminowości - po-

myślnie i przyjęć do wiadomości główne wnioski dotyczące przyszłej działalności Systemu. Za najważniejsze zadanie na najbliższe lata Rada uznała automatyzację procesów informacyjnych, w szczególności rozpoczęcie faktycznej eksploatacji wspólnej bazy danych we wszystkich narodowych ośrodkach MSINS. Postanowiono, że poszczególne narodowe ośrodki informacji przygotowują do 1 listopada 1984 r. wnioski dotyczące przydziału środków materialnych i wzmocnienia obsady kadrowej - niezbędnych do automatyzacji systemów informacji o naukach społecznych - i przedstawią je władzom macierzystych akademii nauk.

Ośrodki narodowe powinny przewidzieć w swoich planach m.in. działania zmierzające do usprawnienia podziału pracy w dziedzinie gromadzenia danych o literaturze światowej i poinformować o nich ośrodek centralny w terminie do 1 grudnia 1984 r.

Za jedno z pilnych zadań Rada uznała przyspieszenie tempa prac wydawniczych związanych z przygotowaniem wspólnych publikacji referujących i bibliograficznych. W latach następnych przedmiotem szczególnej uwagi powinny stać się wydawnictwa przeglądowe poświęcone wybranym zagadnieniom społecznym. Jednym z takich zagadnień jest obecnie - i pozostanie w najbliższych latach - walka ideologiczna między siłami postępu i reakcji, w szczególności walka z najnowszymi koncepcjami ideologii burżuazyjnej, z nowymi próbami rozpowszechnienia postaw rewizjonistycznych i reformistycznych.

Ważną sprawą jest również przyspieszenie prac nad projektem planu działalności MSINS w latach 1986-1990.

2. W punkcie drugim przewodniczący Stałej Grupy Roboczej ds. Automatyzacji MSINS, W.R. Chisamutdinow wygłosił referat: "O wynikach działania Stałej Grupy Roboczej ds. Automatyzacji MSINS związanego z organizacją wdrażenia Zautomatyzowanego MSINS". W okresie po VIII Posiedzeniu Rady MSINS /w roku 1983/ odnotowano pomyślny rozwój ZMSINS. Rozwija się oparta na technice teletransmisji sieć szonenska w Bułgarii i Czechosłowacji. Utworzono ośrodek teletransmisji danych w NRD, jak też pomyślnie przeprowadzono seanse łączności z Budapesztu, Użan Bator i Kawany. Nadal jednak zbyt wolno rozwiązuje się problem wyposażenia technicznego systemów narodowych w NRD, Polsce i na Węgrzech. Nie zawsze

terminowo są przygotowywane dokumenty niezbędne do zapewnienia rozwoju ZMSINS.

Referent przedstawił również do zatwierdzenia przez Radę propozycje przygotowane przez posiedzenie grupy roboczej, które odbyło się w Bratysławie, w końcu marca 1984 r., dotyczące przede wszystkim rozdziałów drugich: "Tworzenie i wdrażanie ZMSINS" planów działalności MSINS w roku 1985 oraz w latach 1986-1990.

Rada pozytywnie oceniła działalność grupy roboczej w okresie sprawozdawczym i zatwierdziła przygotowane przez nią wnioski. Rada uznała, że w dziedzinie automatyzacji MSINS jako najpilniejsze należy traktować następujące przedsięwzięcia:

a/ przyspieszenie prac nad jednolitą technologią wprowadzania danych do zautomatyzowanej bazy MSINS tworzonej w ośrodku centralnym Systemu,

b/ utworzenie punktów abonenckich we wszystkich ośrodkach narodowych MSINS,

c/ zakończenie procesu tworzenia w ośrodku centralnym zautomatyzowanych baz danych dotyczących poszczególnych dyscyplin nauk społecznych, jak też problemów regionalnych i międzydyscyplinarnych, określonych przez Radę MSINS,

d/ przyspieszenie przez grupę roboczą przygotowań do automatyzacji prac związanych z gromadzeniem zbiorów literatury naukowej.

e/ przyspieszenie prac zmierzających do utworzenia w ośrodku centralnym zautomatyzowanego katalogu wydawnictw periodycznych abonowanych przez Instytut Informacji Nauk Społecznych AN ZSRR, z zapewnieniem możliwości przyszłego rozszerzenia tego katalogu o tytuły czasopism abonowanych przez wszystkie kraje członkowskie MSINS,

f/ dokonanie przez grupę roboczą oceny warunków i możliwości utworzenia podsystemu informacji faktograficznej w ramach ZMSINS.

Za jedną z ważniejszych dróg rozwoju ZMSINS Rada uznała organizowanie wspólnych sesji roboczych specjalistów reprezentujących ośrodki narodowe Systemu. Przedmiotem tych sesji powinno być zarówno rozwiązywanie wyłaniających się problemów teoretycznych, jak też nabywanie praktycznych umiejętności w zakresie

tworzenia i eksploatacji zautomatyzowanych baz danych MSINS. W szczególności postanowiono, że na wspólnej sesji roboczej, przewidywanej na październik 1984 r., główna uwaga będzie skoncentrowana na praktycznych zagadnieniach wdrażania ZMSINS.

3. Projekt "Planu działalności MSINS w 1985 r." zreferował zastępca dyrektora Instytutu Informacji Nauk Społecznych AN ZSRR, M.P. Gapoczka, Rada zatwierdziła ten projekt, który stał się w ten sposób dokumentem obowiązującym. W planie przewiduje się m.in.:

a/ opublikowanie sześciu wspólnie przygotowanych tematycznych zbiorów abstraktów z najważniejszych pozycji literatury naukowej opublikowanej w krajach członkowskich MSINS; strona polska jest odpowiedzialna za koordynację wydania zbioru na temat: "Walka wspólnoty socjalistycznej o pokojowe współistnienie państw o odmiennym ustroju społecznym";

b/ opublikowanie siedmiu wspólnych bibliografii tematycznych, dotyczących wybranych zjawisk życia społecznego; polski ośrodek narodowy MSINS ponosi odpowiedzialność za wydanie bibliografii: "Metodologiczne problemy nauk społecznych. 1983-1984";

c/ wykonanie szeregu prac dotyczących automatyzacji MSINS, w szczególności:

- prac badawczych dotyczących: potrzeb użytkowników informacji w krajach członkowskich, organizacyjno-metodycznych zasad tworzenia profili wyszukiwawczych, ustalenia elementów opisu bibliograficznego mającego obowiązywać przy tworzeniu baz danych MSINS,
- adaptacji projektu techniczno-roboczego ZMSINS do warunków poszczególnych krajów członkowskich, zgodnie z "Planem przedsięwzięć organizacyjno-technicznych związanych z uruchamianiem eksploatacji baz danych MSINS przez ośrodki narodowe",
- tworzenia narodowych wersji klasyfikacji /nauki ekonomiczne, filozofia i socjologia, politologia, naukoznawstwo/ i spisów słów kluczowych /dla tychże dyscyplin oraz dla historii i nauk prawnych/,
- przeprowadzenie /przez ośrodki narodowe, które dotychczas tego nie wykonały/ eksperymentów w zakresie teletransmisji danych oraz selektywnego rozpowszechniania informacji na podstawie baz.

danych ZMSINS przekazywanych ośrodkom narodowym na nośniku magnetycznym,

- rozpoczęcia systematycznego opracowywania przez ośrodki narodowe opisów bibliograficznych literatury wydawanej w poszczególnych krajach członkowskich, przeznaczonych do wprowadzenia do wspólnych baz danych ZMSINS;

d/ dalszy rozwój tradycyjnych form obsługi informacyjnej i przetwarzania informacji; prace planowe w tym zakresie koncentrować się będą przede wszystkim na doskonaleniu form i metod koordynacji gromadzenia zbiorów literatury naukowej przez placówki informacyjne krajów członkowskich;

e/ wymianę - w celach szkoleniowych - specjalistów między ośrodkami narodowymi MSINS;

f/ przeprowadzenie niezbędnych imprez naukowych /III Konferencja Teoretyczna MSINS - organizuje strona węgierska/ i organizacyjnych /X Posiedzenie Rady MSINS - organizuje strona węgierska; kolejne zebranie Stałej Grupy Roboczej ds. Automatyzacji MSINS - organizuje AN NRD/;

g/ udział w pracach międzynarodowych organizacji naukowych zajmujących się sprawami informacji o naukach społecznych /ECSSIO, UNESCO, FID, MSINT, "Interinformkultura", Międzynarodowy Instytut Naukowy Problemów Zarządzania/.

4. Dyrektor Ośrodka Informacji Naukowej PAN, dr J. Śach przedstawił referat na temat: "Problem obsługi informacyjnej badań w dziedzinie nauk społecznych w świetle współczesnej walki ideologicznej". Referent podkreślił m.in., że ogólne zadanie w zakresie rozwoju badań społecznych są również czynnikiem decydującym o potrzebie intensywniejszej obsługi informacyjnej tych badań z punktu widzenia potrzeb współczesnej walki ideologicznej. Informacja powinna być nośnikiem krytyki aktualnych form dywersji ideologicznej podejmowanej przez siły imperializmu. Dywersja ta dotyczy zwłaszcza zagadnień gospodarczych, demokracji socjalistycznej, tzw. eksportu rewolucji przez kraje socjalistyczne, ideologicznych aspektów walki o pokój i bezpieczeństwo narodów, konsumpcyjnego stylu życia itd. W pracy ideologicznej trzeba pełniej odzwierciedlać badania w dziedzinie nauk społecznych prowadzone przez uczonych krajów socjalistycznych, dotyczące najnowszych

imperialistycznych koncepcji ideologicznych. W ramach MSINS nagromadzono wiele cennych doświadczeń w dziedzinie wydawania wspólnych publikacji informacyjnych poświęconych problemom ideologicznym. Jednakże działalność ta wymaga systematycznego doskonalenia.

W dyskusji nad referatem wystąpili przedstawiciele wszystkich ośrodków narodowych uczestniczących w posiedzeniu Rady.

5. N.P. Gapoczka zreferował projekt "Planu działalności MSINS w latach 1986-1990". Poinformował on, że projekt przedstawiany Radzie jest wynikiem intensywnych prac przygotowawczych wykonanych przez zespoły ośrodka centralnego, jak też przez specjalistów działających w Stałej Grupie Roboczej ds. Automatyzacji MSINS. Projekt ten został przygotowany zgodnie z zaleceniami V i VI narady wiceprezesów akademii nauk i przy uwzględnieniu głównych założeń Wieloletniego Programu Współpracy Wielostronnej Krajów Socjalistycznych w dziedzinie Nauk Społecznych.

Po dyskusji Rada zatwierdziła założenia planu na lata 1985-1990. Założenia te będą konkretyzowane w kolejnych planach rocznych, przy uwzględnieniu konkretnej sytuacji w poszczególnych latach. Rada uznała za celowe, aby w ramach realizacji planu pięcioletniego opracowana została długookresowa prognoza rozwoju MSINS.

6. Po zapoznaniu się z projektem przedstawionym przez W.R. Chisamutdinowa Rada zatwierdziła "Program wspólnych prac badawczych i planistycznych dotyczących rozwoju ZMSINS w latach 1986-1990", zaplanowanych na październik 1984 r.

7. Rada uzgodniła, że tematem III Konferencji Teoretycznej MSINS, która odbędzie się w 1985 r. w Budapeszcie, będzie "Rola informacji naukowej w realizacji społeczno-ekonomicznej i ideologicznej funkcji nauk społecznych". Postanowiono, że węgierski ośrodek narodowy i ośrodek centralny MSINS skonkretyzują tematy poszczególnych referatów, uzgodnią je z zainteresowanymi ośrodkami narodowymi i po ostatecznym ustaleniu prześlą do wiadomości wszystkich ośrodków narodowych.

8. Kierownik Zakładu Naukowego Analizy i Syntezy Informacji o Kulturze i Sztuce Biblioteki Państwowej ZSRR im. W.I. Lenina - T.I. Łaptiewa wystąpiła z referatem: "O perspektywach współpracy między systemem Interinformkultura a MSINS". T.I. Łaptiewa zwróciła uwagę na rosnące znaczenie kultury w życiu współczesnego

społeczeństwa, podkreśliła coraz większy wpływ kultury na rozwój socjalistycznych stosunków społecznych i wynikającą z tego konieczność wszechstronnego badania kultury jako wieloaspektowego fenomenu społecznego. Jednym z czynników ułatwiających takie badanie może stać się rozwój informacji o kulturze, powiązanej z informacją o pozostałych dziedzinach życia społecznego. Rada MSINS postanowiła, że w planach działalności Systemu problem współpracy z "Interinformkulturą" będzie brany pod uwagę.

9. Ustalono wstępnie następujący porządek X Posiedzenia Rady MSINS, przewidywanego na maj 1985 r.:

- sprawozdanie z działalności MSINS w latach 1984-1985,
- ocena działalności Stałej Grupy Roboczej ds. Automatyzacji MSINS,
- ustalenie planu działalności MSINS w roku 1986,
- ustalenie porządku obrad i miejsca XI Posiedzenia Rady MSINS.

Jan Lenart

ŚRODKI DYDAKTYCZNE W NAUCZANIU INFORMACJI NAUKOWEJ
IV Ogólnopolska Robocza Narada Wykładowców Informacji Naukowej
Jarocin, 3 - 5 września 1984

Wzorem lat ubiegłych w dniach 3-5 września 1984 r. w Jarocinie odbyła się IV Ogólnopolska Robocza Narada Wykładowców Informacji Naukowej. Podobnie jak poprzednio, organizatorem i gospodarzem tego spotkania była Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu wraz z Centrum INTE, a także po raz pierwszy Zakład Technologii Kształcenia Instytutu Pedagogiki UAM w Poznaniu. Uczestników narady gościł Państwowy Ośrodek Kształcenia Bibliotekarzy w Jarocinie, który jest tradycyjnym miejscem tych spotkań.

Idea organizowania narad poświęconych problemom kształcenia w zakresie informacji naukowej związana jest ściśle z potrzebą systematycznego przygotowania studentów do korzystania z usług zorganizowanej informacji naukowej i ułatwienia im poszukiwań materiałowych prowadzonych we własnym zakresie. Inaczej niż na poprzednich trzech naradach, w roku bieżącym po raz pierwszy łącznie traktowano zajęcia z tzw. przysposobienia bibliotecznego i podstaw informacji naukowej, rozumiejąc je jako pierwszy i drugi etap jednolitego kształcenia.

Hasłem wywoławczym spotkania był problem zastosowania środków dydaktycznych w nauczaniu informacji naukowej.

Obrady rozpoczęło w dniu 3 września posiedzenie planarne, któremu przewodniczył dr Zdzisław Szkutnik, dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu.

Po zagajeniu dr Z. Szkutnika jako pierwszy głos zabrał dr E. Paliński z Centrum INTE. Przedstawił on działalność informacyjną na przestrzeni czterdziestolecia PRL, kładąc szczególny nacisk na niezadowalający obecnie stan usług informacyjnych, spowodowany m.in. odpływem kadry, niskimi płacami, brakiem podstawowego sprzętu reprograficznego, ograniczoną ilością importowanych czasopism, itp. Referent mówił także o aktualnej pracy i zadaniach na najbliższą przyszłość całej sieci informacyjnej w Polsce.

Kolejny referat zaprezentowała mgr Z. Jopkiewicz, z MNSzWiT, na temat aktualnych problemów działalności bibliotek szkół wyższych, zapoznając zebranych z najnowszymi zarządzeniami, m.in. w sprawie egzaminów na bibliotekarza i dokumentalistę dyplomowanego. Sporo uwagi poświęciła w swym wystąpieniu także problemom związanym z rozbudową bibliotek, informując o utworzeniu komisji zajmującej się organizacją działań w tym zakresie.

Doc.dr hab. Józef Skrzypczak, z Zakładu Technologii Kształcenia Instytutu Pedagogiki UAM, wygłosił referat pt. "Kierunki i tendencje unowocześnienia podręczników akademickich". Wypowiedział się na temat podręcznika przyszłości przedstawiając różne jego typy, a także określając jego funkcje w nowoczesnej dydaktyce.

Po przerwie obradom przewodniczyła dr Marienne Sorawska z Biblioteki Głównej WSP w Słupsku. Pierwszy prelegent dr S. Dydak swój referat pt. "Problemy metodyczne dydaktyki bibliotecznej" podzielił na 3 zasadnicze części. Pierwsza - podstawy nauczania i uczenia się w szkole wyższej, druga - sposób myślenia o zajęciach i ćwiczeniach na wyższej uczelni, trzecia - prowadzenie ćwiczeń przez młodych nauczycieli akademickich. Spostrzeżenia i uwagi zawarte w tej wypowiedzi mają stać się pomocą w prawidłowym prowadzeniu zajęć dydaktycznych przez pracowników bibliotek.

Dwa ostatnie komunikaty otworzyły część szczegółową obrad. Dr Teresa Łapacz /Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego/ mówiła nt. "Kształcenie użytkowników informacji w szkołach wyższych za granicą. Zarys problematyki i kierunki rozwoju". Następnie głos zabrała mgr Helena Pakuła /Biblioteka Główna WSP w Szczecinie/ przedstawiając komunikat o problemach organizacyjnych dydaktyki bibliotecznej.

W drugim dniu obrad kontynuowano obrady plenarne, na których jako pierwsza referat wygłosiła dr Zofia Sokół /Biblioteka Główna WSP w Rzeszowie/ na temat realizacji przedmiotów "Przysposobienie biblioteczne" i "Podstawy informacji naukowej" w bibliotekach wyższych szkół pedagogicznych w Polsce; dr Janina Dydowicz /Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu/ w swoim referacie omówiła problem realizacji tychże zajęć w macierzystej uczelni. Poruszane w tych wypowiedziach zagadnienia koncentrowały się wokół trzech zasadniczych tematów: społecznej potrzeby kształcenia odbiorców informacji, metodyki nauczania i problemów prawnych i materialno-technicznych organizacji zajęć.

Następnie obrady toczyły się w dwóch sekcjach. Problemy przysposobienia bibliotecznego stanowiły punkt zainteresowań Sekcji I, której przewodniczyła mgr E. Kowal /Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu/. Reprezentantka Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, dr Hanna Kolendo oraz reprezentanci Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu - Maria Jagielska, Artur Jazdon i Halina Kozak przedstawili dwie odmienne formy kształcenia studentów, stosowane w tych ośrodkach. Ośrodek warszawski ogranicza się do prezentacji rozbudowanego 60-minutowego pokazu przeznaczonego zeopatrzonych w komentarz słowny i rozdania studentom darmowego informa-

tora o bibliotece. Uczelnia poznańska przedstawia 25-minutową audycję telewizyjną, prowadzi ćwiczenia w katalogu i czytelniach, a także udostępnia ulotki informacyjne.

Ponadto dr Barbara Zakrzewska-Nikiporczyk /Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu/ zaprezentowała skrypt do przysposobienia bibliotecznego pt. "Przewodnik po sieci bibliotek Uniwersytetu im. A. Mickiewicza i innych bibliotekach naukowych m. Poznania".

Dyskusja koncentrowała się zasadniczo wokół problemu efektywności dydaktycznej dwóch różnych form szkolenia.

Problemom "Podstaw informacji naukowej" poświęcone były obrady Sekcji II, której przewodniczył dr Henryk Dąbrowski /Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu/. Omówiono "Poradnik metodyczny dla wykładowców przedmiotu Podstawy informacji naukowej" /Cz. 1/ i "Zestaw pomocy dydaktycznych" do nauczania tego przedmiotu /Cz. 2/, które to wydawnictwo zostało przygotowane przez ośrodek poznański a wydane przez CINTE w 1984 roku. Ponadto głos zabrały przedstawicielki Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Słupsku, dr Marianna Borawska i mgr Elżbieta Różalska, które omówiły treści programowe "Podstaw informacji naukowej" na kierunkach pedagogicznych i założyła do przewodnika po wydawnictwach informacyjnych z nauk pedagogicznych.

Dyskutanci podkreślali zbieżność obu propozycji realizacji zajęć. Podniesiono także szczególną przydatność opracowanego poradnika i zestawu pomocy dydaktycznych, postulując zgłaszanie uwag i spostrzeżeń na jego temat, po weryfikacji w praktycznym wykorzystaniu ich w prowadzeniu zajęć.

Zebrań plenarne w dniu 5 września rozpoczął dr Z. Szkutnik, prosząc o zrelacjonowanie obrad w sekcjach. Po dyskusji uczestnicy narady przyjęli szereg wniosków, z których na uwagę zasługują szczególnie:

1. Zobowiązanie rektorów do obligatoryjnego wprowadzenia zajęć z "Podstaw informacji naukowej" na wszystkich kierunkach studiów.
2. Objęcie młodej kadry naukowej szkoleniem w zakresie informacji.

3. Doskonalenie warsztatu wykładowców "Podstaw informacji naukowej" poprzez kursy, szkolenia itp. organizowane przez macierzyste uczelnie.

4. Przeprowadzenie badań nad efektywnością dydaktyczną stosowanych form szkolenia użytkowników informacji w ramach I etapu szkolenia.

5. Postulat drugiego wydania "Poradnika metodycznego..." wzbogaconego o pomoce audiowizualne, także specjalistyczne dla poszczególnych kierunków studiów.

Obrady, w których uczestniczyło przeszło 60 osób z bibliotek wszystkich uniwersytetów i wyższych szkół pedagogicznych w Polsce zakończono proponując wstępnie jako problematykę wiodącą V Spotkania Jarocińskiego w 1986 r. - zagadnienia związane z warsztatem metodycznym nauczania informacji naukowej.

Artur Jazdon, Halina Kucharska

ROBOCZA KONFERENCJA SZKOLENIOWA
nt. AUTOMATYZACJI MIĘDZYNARODOWEGO SYSTEMU INFORMACYJNEGO
NAUK SPOŁECZNYCH
Moskwa, 1-13 października 1984 r.

Konferencja szkoleniowa nt. Automatyzacji MSINS była trzecią konferencją tego typu, zwołaną przez ośrodek centralny Międzynarodowego Systemu Informacyjnego Nauk Społecznych, tj. Instytut Informacji Nauk Społecznych /INION/ AN ZSRR, zgodnie z zaleceniami XI Narady Przedstawicieli Akademii Nauk Krajów Socjalistycznych, która odbyła się w 1979 r. w Tallinie. Celem konferencji była wymiana doświadczeń poszczególnych krajów członkowskich MSINS wynikających z dotychczasowych prac nad automatyzacją tego Systemu, omawianie ośrodkowych zadań w tym zakresie, a w szczególności praktyczne zapoznanie się z metodami i technologią tworzenia i wykorzystania zautomatyzowanych bez danych MSINS do

obsługi użytkowników informacji. W konferencji uczestniczyli przedstawiciele ośrodków narodowych MSINS z Bułgarii /3 osoby/, Czechosłowacji /4 osoby/, Mongolii /2 osoby/, NRD /9 osób/, Polski /3 osoby/, Węgier /2 osoby/, Wietnamu /1 osoba/ i Związku Radzieckiego /7 osób, przy sporadycznym udziale wielu innych specjalistów w zakresie tematyki poszczególnych zajęć/.

Konferencja przebiegała zgodnie z programem przygotowanym przez INION AN ZSRR i uzgodnionym z ośrodkami narodowymi Systemu.

Konferencję otworzył zastępca dyrektora INION AN ZSRR, M.P. Gapoczka, który podkreślił, że organy kierownicze Systemu, a także władze akademii nauk krajów członkowskich przywiązują do zadania jego automatyzacji jak największą uwagę i traktują je jako najpilniejsze wśród wszystkich zadań związanych z tworzeniem całego MSINS. Prace nad automatyzacją MSINS znalazły się obecnie w nowym etapie, który polega na tym, że System zautomatyzowany jest stopniowo przekazywany do normalnej eksploatacji zarówno w INION, jak też w ośrodkach narodowych innych krajów członkowskich. W tej sytuacji konferencja powinna - zgodnie z zaleceniami Rady MSINS, której ostatnie posiedzenie odbyło się w Warszawie w czerwcu 1984 r. - skoncentrować się głównie na zagadnieniach praktycznych. Nie należy jednak tracić z pola widzenia również teoretycznych problemów automatyzacji MSINS, w tym problemów, których wyjaśnienie mogłoby przyczynić się do sformułowania wyraźnego planu dalszych prac w tym zakresie.

Przewodniczący stałej Grupy Roboczej ds. Automatyzacji MSINS, W.R. Chisamutdinow, w referacie "Wyniki działalności ośrodków informacji krajów socjalistycznych w zakresie tworzenia Zautomatyzowanego MSINS i perspektywy rozwoju Systemu" omówił przebieg i dotychczasowe wyniki prac wykonanych w krajach członkowskich. Wskazał on równocześnie, że uruchomienie tak dużego międzynarodowego systemu informacji jest zadaniem skrajnie skomplikowanym. Dlatego nie można z góry przewidzieć wszystkich problemów związanych z wykonaniem tego zadania i trzeba będzie rozwiązywać je bieżąco w toku wdrażania ZMSINS w poszczególnych krajach członkowskich. Podstawowe sprawy dotyczące wdrażania ZMSINS w poszczególnych krajach członkowskich, według tego, jak się kształtują i są ocenione w

chwili obecnej, przedstawili w swoich referatach i doniesieniach inni specjaliści reprezentujący INION AN ZSRR. Przedstawiciele pozostałych ośrodków narodowych omówili przebieg i wyniki prac prowadzonych we własnych akademiach nauk.

Zorganizowano szereg zajęć praktycznych i spotkań indywidualnych, podczas których uczestnicy konferencji byli zapoznawani z metodami opracowywania, wprowadzania do pamięci maszynowej i wyszukiwania informacji. Odbiło się również spotkanie z zastępcą dyrektora Wszeczwiązkowego Instytutu Naukowego Stosowanych Systemów Zautomatyzowanych /WNIIPAS/, J.A. Sawastickim. Dyrektor Sawasticki poinformował o możliwościach teletransmisji danych między INION a poszczególnymi ośrodkami narodowymi MSINS za pośrednictwem WNIIPAS. Towarzyszący mu specjaliści zademonstrowali teletransmisję między INION a ośrodkami zagranicznymi prowadzoną w reżimie on-line.

W wyniku dyskusji nad środkami językowymi Systemu uczestnicy konferencji uznali, że na obecnym etapie prac najpilniejszym zadaniem jest uzgodnienie wielojęzycznych /z przejściem poprzez język rosyjski/ wykazów słów kluczowych, co pozwoliłoby na łatwiejsze korzystanie z informacji przez użytkowników w poszczególnych krajach członkowskich. Uznano też potrzebę przygotowania dokumentacji regulującej opracowywanie kompatybilnych środków językowych. Prace te powinny doprowadzić do założenia w ośrodku centralnym pomocniczej zautomatyzowanej bazy środków językowych oraz procedur pozwalających przechodzić od zapytań metodycznych kierowanych do tej bazy /za pomocą jakich terminów wyszukiwać/ do właściwego wyszukiwania informacji w bazach danych.

Specjaliści z ośrodków narodowych zapoznali się z podstawowymi zasadami i metodami merytorycznego opracowywania dokumentów wprowadzanych do baz Systemu oraz kierowanych do nich zapytań informacyjnych. W wyniku dyskusji uznano, że w celu usprawnienia obsługi należałoby założyć w ośrodku centralnym pomocniczą bazę zapytań typowych /powtarzających się/. Sformułowano postulat /pod adresem Rady MSINS/ podjęcia zmierzających do tego prac już w roku 1985.

Konstatując fakt rozpoczęcia eksploatacji baz danych z zakresu nauk ekonomicznych i demografii, filozofii i socjologii

oraz marksizmu-leninizmu i nauk politycznych, a także przyjmując do wiadomości informację, że w roku 1985 zostaną uruchomione w ośrodku centralnym bazy danych z zakresu nauk prawnych, historii i naukoznawstwa - uczestnicy konferencji uzgodnili, iż kolejną bazę należy poświęcić literaturze /dokumentom opublikowanym/ o poszczególnych krajach członkowskich MSINS. Z uwagi na interdyscyplinarny charakter tej bazy, będzie to wymagać nader intensywnych, następujących wiele nowych problemów, prac przygotowawczych.

Uczestnicy konferencji uzgodnili, że dalszy rozwój Systemu wymaga podjęcia w najbliższym czasie prac związanych z przygotowaniem:

- podziału pracy w zakresie dokumentowania literatury wprowadzanej do baz centralnych ZMSINS,
- jednolitych metod i procedur wprowadzania danych do baz oraz formalnych instrukcji wykonywania tego etapu pracy,
- jednolitych zasad opracowywania, zatwierdzania i stosowania dokumentów normatywno-metodycznych ZMSINS oraz projektu planu prac nad taką dokumentacją, przewidzianych na lata 1986-1990,
- adaptacji formatu przedmaszynowego określonego normą RWPG do potrzeb ZMSINS.

Biorąc pod uwagę, że korzystanie z baz danych ośrodka centralnego wymaga wszechstronnego przygotowania kadr w poszczególnych ośrodkach narodowych, uczestnicy konferencji postanowili zwrócić się do Rady MSINS, aby zaleciła zorganizowanie w krajach członkowskich Systemu odpowiedniego przeszkolenia pracowników przez przedstawicieli ośrodka centralnego.

Oceniono zgodnie, że jednym z podstawowych warunków rozwoju ZMSINS jest szybka poprawa stanu wyposażenia technicznego narodowych systemów informacyjnych nauk społecznych. Najbardziej pożądanym stanem docelowym jest przy tym utworzenie międzynarodowej sieci zautomatyzowanych ośrodków przetwarzania danych, współdziałających na podstawie teletransmisji danych. W poszczególnych ośrodkach narodowych należy podjąć niezbędne do zrealizowania tego zadania prace badawcze.

Jan Lenart

EUROPEJSKA WSPÓŁPRACA W ZAKRESIE INFORMACJI
I DOKUMENTACJI NAUK SPOŁECZNYCH /ECSSID/
IV KONFERENCJA GENERALNA
Ateny 21-23 października 1984 r.

Program ECSSID /European Cooperation on Social Science Information and Documentation/ powstał w roku 1977. Międzynarodowy Komitet Organizacyjny, utworzony pod auspicjami Europejskiego Ośrodka Koordynacji Badań i Dokumentacji Nauk Społecznych /znanego jako "Ośrodek Wiedeński"/, skupiający przedstawicieli ośrodków informacji naukowej i bibliotek naukowych europejskich krajów socjalistycznych i kapitalistycznych, zwołał w 1977 r. I Konferencję Generalną, która na zaproszenie Instytutu Informacji Naukowej Nauk Społecznych AN ZSRR obradowała w Moskwie. Na tej konferencji, w której uczestniczyli przedstawiciele 20 krajów i kilku pozarządowych organizacji międzynarodowych /takich jak FID, IFLA/ postanowiono powołać do życia ECSSID. W Programie, celem którego było i pozostaje realizowanie Aktu Końcowego KBWE, uczestniczą bądź ośrodki krajowe, bądź jednostki krajowe zajmujące się działalnością informacyjną w zakresie nauk społecznych na zasadzie dobrowolnego akcesu. Liczba uczestniczących w Programie krajów jest zmienna - największa ich ilość uczestniczyła w II Konferencji Generalnej w 1978 r. w Polsce, kiedy to gościliśmy reprezentantów 22 krajów. Na tej konferencji w Białejewku pod Poznaniem powołane zostały organy robocze Programu: 4 grupy robocze, Komitet Publikacji, Redakcja "ECSSID Bulletin"; organem kierującym pozostał Międzynarodowy Komitet Organizacyjny. W skład tego Komitetu /IOC - International Organizing Committee/ wchodzi wybranych przez Konferencję 6 przedstawicieli europejskich krajów socjalistycznych, 6 krajów kapitalistycznych oraz ex officio dyrektor Ośrodka Wiedeńskiego. Cztery grupy robocze odzwierciedlały główne kierunki działalności Programu:

- wymiana źródeł informacji,
- informacja o badaniach w toku /aktualnie prowadzonych/,
- automatyzacja procesów informacyjnych,
- szkolenie i kształcenie.

W okresie 7 lat istnienia Program jako całość i jego poszczególne kierunki działania odnotować mogą niekwestionowane osiągnięcia, choć nie wszystkie założenia realizowane były harmonijnie.

IV Konferencja Generalna, która odbywała się dzięki poparciu ministra Kultury Grecji w Szkole Nauk Politycznych "Panteois" w Atenach, zgromadziła przedstawicieli 19 krajów europejskich oraz 6 organizacji międzynarodowych i regionalnych. Blisko 60 uczestników - naukowców, praktyków informacji i funkcjonariuszy organizacji międzynarodowych zajmowało się przez 4 dni na sesjach plenarnych oraz w grupach dyskusyjnych rolą informacji o naukach społecznych w rozwoju badań w tej dziedzinie. Otwierając obrady minister Badań Naukowych i Rozwoju Grecji, prof. Georgios Lianis powiedział m.in., że bez rozwoju nauk społecznych, bez rozwijania poszczególnych dyscyplin nauk społecznych przy pomocy nowoczesnych technik badawczych, a wreszcie bez systematycznego rozwoju informacji naukowej postęp i rozwój nie tylko w nauce ale i w życiu społeczeństw nie jest możliwy.

Zasadniczy referat, który przedstawił z-ca dyrektora służby informacji CNRS we Francji P. Caveing zatytułowany był "Badania, Informacja i potrzeby społeczne w kontekście międzynarodowym". Z szeregu innych referatów, wygłoszonych na posiedzeniach plenarnych wymienić należy jako szczególnie interesujące referaty: dr H.P. Hogeweg-de-Haart /dotychczasowej przewodniczącej IOC/: "Przegląd porównawczy raportów narodowych: ostatnie osiągnięcia i przyszłe kierunki"; w referacie omówiła 16 narodowych raportów przedstawionych przez kraje uczestniczące w Programie ECSSID: prof. W.A. Winogradowa, dyrektora INION AN ZSRR: "Współpraca Wschód-Zachód w dziedzinie informacji o naukach społecznych - doświadczenia i przyszłość ECSSID"; M. Brittain z W. Brytanii: "The Internationality of Social Sciences and Productivity", czy wreszcie referat prof. P. Feldheima z Belgii "Międzynarodowe badania porównawcze: "Ku usprawnieniu współpracy pomiędzy naukowcami i specjalistami informacji".

Odbyła się też dyskusja w 4 sekcjach, na których omawiano współpracę naukowców i specjalistów informacji na przykładzie projektów Ośrodka Wiedeńskiego, rozwój języków wyszukiwawczych

w systemach informacji o naukach społecznych, rozwój faktograficznych banków danych oraz dostęp do źródeł informacji ze specjalnym uwzględnieniem tzw. szarej literatury.

Ostatni dzień IV Konferencji Generalnej poświęcony był sprawom organizacyjnym ECSSID. Przedyskutowano dotychczasową działalność Międzynarodowego Komitetu Organizacyjnego i grup roboczych oraz wnioski wynikające z obrad w sekcjach. Omówiono także plan działalności ECSSID na lata 1985-1987. Po szczegółowej dyskusji przyjęte zostały zasady proceduralne działalności ECSSID. Przewidując one, że poza organem kierowniczym /IOC/, który składać się będzie z 13 wybieranych członków i jego Prezydium składające się z 6 członków, tworzone będą grupy robocze, zespoły okresowe o określonych zadaniach. Projekty tworzenia grup roboczych czy okresowych zespołów roboczych o określonych zadaniach powinny być zgłoszone wspólnie co najmniej przez 2 kraje uczestniczące w Programie ECSSID.

Na zakończenie wybrano nową przewodniczącą IOC w związku z przejściem na emeryturę dr H.P. Hogeweg-de-Haart. Została nią Kirsti T. Saalen z Uniwersytetu w Bergen /Norwegia/. Wiceprzewodniczącym wybrany został J. Zahradil, dyrektor Biblioteki Głównej i Ośrodka Informacji Naukowej AN CSRS.

Polakę na IV Konferencji Generalnej ECSSID reprezentowali prof.dr Jerzy Topolski i dr Janusz Śach, który wybrany został w skład IOC ECSSID.

S.

POSIEDZENIE II GRUPY ROBOCZEJ ECSSID

Erewań, 18-20 listopada 1984 r.

W posiedzeniu II Grupy Roboczej ECSSID /Working Group 2 of the European Cooperation in Social Sciences Information and Documentation/ - ds. informacji o badaniach w toku uczestniczyli przedstawiciele: Austrii, Bułgarii, Czechosłowacji, Finlandii

Holandii, Niemieckiej Republiki Demokratycznej, Norwegii, Polski, Republiki Federalnej Niemiec, Rumunii, Wielkiej Brytanii, Związku Radzieckiego /Instytutu Informacji Nauk Społecznych AN ZSRR i Armeńskiej AN/ oraz tzw. Ośrodka Wiedeńskiego.

Przedmiotem posiedzenia były:

1. Przyjęcie sprawozdania z poprzedniego posiedzenia Grupy /Bergen, luty 1984 r./, przygotowanego przez Ośrodek Wiedeński. Sprawozdanie zostało zaakceptowane z nielicznymi zmianami o charakterze formalnym.
2. Relacja przewodniczącej Grupy, p. H. Hogeweg-de Haart z przebiegu IV Plenarnej Konferencji ECSSID, przeprowadzonej w Atenach w październiku 1984 r. W szczególności uczestnicy konferencji plenarnej uznali za celową kontynuację działalności II Grupy Roboczej.
3. Informacja o zakończeniu prac nad informatorem tematycznym poświęconym badaniom w toku nad kwestią kobiecą, którą przedstawił reprezentant ośrodka narodowego NRD, W. Richter. Przygotowania do edycji tego informatora zostały zakończone.
4. Informacja o stanie prac nad przygotowaniem informatora o badaniach w toku dotyczących zagadnień ochrony pokoju, którą przedstawił reprezentant ośrodka narodowego ZSRR, L.S. Kiuza-dzan. Do informatora tego kraje członkowskie nadesłały przeszło 300 opisów dokumentacyjnych dotyczących poszczególnych tematów badawczych. Struktura tematyczna przekazanych opisów przedstawia się następująco:

- ochrona pokoju jako najważniejszy problem współczesny ludzkości	46
- pokój i współpraca między narodami jako warunek rozwiązania globalnych problemów współczesności ...	67
- drogi i środki zapobiegania wojnie światowej	51
- zbrojenia i rozbrojenie	76
- bezpieczeństwo i współpraca w Europie	36
- badania nad pokojem podejmowane z punktu widzenia poszczególnych dyscyplin naukowych	20

Postanowiono zakończyć możliwie szybko gromadzenie danych do informatora i przystąpić do końcowych prac edytorskich.

5. Konieczność ogólnego przyspieszenia prac realizowanych przez Grupę, w celu zwiększenia aktualności rozpowszechnionej informacji.
6. Propozycja przygotowania kolejnego tomu /za lata 1983-1985/ informatora o badaniach nad społecznymi skutkami postępu technicznego, przedstawione przez przedstawicieli ośrodków narodowych Austrii i Holandii, B. Schmeikal i A. Marksa. Podjęli się oni koordynacji prac przygotowawczych związanych z wydaniem tego tomu i wykonania prac redakcyjnych. Ustalono, że kraje członkowskie dostarczą niezbędnych danych do maja 1985 r.
Uzgodniono, że następne posiedzenie Grupy odbędzie się w Bonn we wrześniu 1985 r.

Jan Lenart

S P I S T R E Ś C I

1. E. Artowicz: Etapy tworzenia języka informacyjnego dla zautomatyzowanych systemów informacyjnych 3
2. J. Sadowska: Indeksy przedmiotowe do katalogu systematycznego 25
3. W. Ogórkiewicz, B. Wereszczyńska-Cisło: Badania wpływu stosowania wskaźników roli oraz specyfikacji relacji kojarzeniowych na efektywność wyszukiwania informacji. Wstępne opracowanie materiału badawczego 39
4. A. Jazdon: Telewizyjna audycja dydaktyczna w szkoleniu informacyjnym studentów 51
5. Hoang Vi Nam: Zarys rozwoju nauk społecznych w Wietnamie 69

M a t e r i a ł y i p r z y c z y n k i

1. M. Grabowska: Zautomatyzowany katalog centralny bibliotek amerykańskich - OCLC 81
2. S.A. Piszczalnikow: Problemy automatyzacji i mechanizacji procesów bibliotecznych i bibliograficznych 101

R e c e n z j e i o m ó w i e n i a

1. Przydatność specyfikacji relacji kojarzeniowych w procesie wyszukiwania informacji z zakresu technologii żywności - B. Wereszczyńska-Cisło 118
2. Wpływ wskaźników roli na efektywność wyszukiwania informacji z zakresu technologii żywności - W. Ogórkiewicz .. 125
3. Problemy systemów informacji w ujęciu teoretycznym - E. Artowicz 131
4. Formaty opisu dokumentu - J. Sadowska 137

5. Marketing w bibliotekarstwie i informacji naukowej - E. Stolarska	142
6. Czy biblioteki są potrzebne? - E. Stolarska	148

K r o n i k a

1. IX Posiedzenie Rady MSINS. Warszawa, 25-28 VI 1984 r. - J. Lenart	150
2. Środki dydaktyczne w nauczaniu informacji naukowej. IV Ogólnopolska Narada Wykładowców Informacji Naukowej. Jarocin, 3-5 IX 1984 - A. Jazdon, H. Kucharska	158
3. Robocza konferencja szkoleniowa nt. automatyzacji MSINS. Moskwa, 1-13 X 1984 r. - J. Lenart	162
4. Europejska Współpraca w Zakresie Informacji i Dokumenta- cji Nauk Społecznych /ECSSID/. IV Konferencja Generalna. Ateny, 21-23 X 1984 r.	166
5. Posiedzenie II Grupy Roboczej ECSSID. Erewań, 18-20 XI 1984 r. - J. Lenart	168

C O N T E N T S

1. E. Artowicz: Stages of Creating of the Information Re- trieval Language for Computerized Information System ...	3
2. J. Sadowska: Subject Indexes for Sistematic Catalogues..	25
3. W. Ogórkiewicz, B. Wereszczyńska-Cisło: Study of the In- fluence of Using Role Indicators and the Specification of Associative Relationships on the Effectiveness of In- formation Retrieval. Preliminary Preparation of the Re- search Material	39
4. A. Jazdon: The TV Teaching Broadcast in Training Students in the Field of Information	51
5. Hoang Vi Nam: An Outline of the Development of Social Sciences in the Socialist Republic of Vietnam	69

M a t e r i a l s a n d C o n t r i b u t i o n s

1. M. Grabowska: The Automatized Shared Catalogue of American Libraries - OCLC 81
2. S. A. Pightchalnikov: Problems of Automatization and Mechanization of Library and Bibliographic Processes 101

R e v i e w s a n d S u r v e y s

1. The Usefulness of the Specification of Associative Relationships in the Process of Information Retrieval in the Field of Food technology - B. Wereszczyńska-Cisło 118
 2. The Influence of Role Indicators on the Effectiveness of Information Retrieval - W. Ogórkiewicz 125
 3. Problems of Information Systems - the Theoretical Approach - E. Artowicz 131
 4. Formats of Documents Records - J. Sadowska 137
 5. The Marketing of Library and Information Services - E. Stolarska 142
 6. Do we Really Need Libraries? - E. Stolarska 148
- C h r o n i c l e 150

С О Д Е Р Ж А Н И Е

1. Э. Артович: Этапы создания информационного языка для автоматизированных информационных систем 3
2. Я. Садовска: Предметный указатель к систематическому каталогу 25
3. В. Огуркевич, Б. Верещиньска-Цисло: Исследование влияния применения указателей роли и спецификации ассоциативных отношений на эффективность поиска информации. Предварительная обработка исследовательского материала 39

4. А. Яздон: Дидактическая передача по телевидению в области информационной подготовки студентов	51
5. Хоанг Ви Нам: Очерк развития общественных наук в Социалистической республике Вьетнама	69
М а т е р и а л ы и п р и м е ч а н и я	
1. М. Грабовска: Автоматизированный центральный каталог американских библиотек	81
2. С.А. Пищальников: Проблемы автоматизации библиотечно-библиографических процессов	101
Р е ц е н з и и и о б з о р ы	
1. Пригодность спецификации ассоциативных отношений в процессе поиска информации в области пищевой промышленности - Б. Верещиньска-Цисло	118
2. Влияние указателей роли на эффективность процесса поиска информации в области пищевой промышленности - В. Огуркевич	125
3. Проблемы информационных систем - теоретический подход - Э. Артович	131
4. Форматы описания документов - Я. Садовска	137
5. Маркетинг в библиотечно-информационной деятельности - Э. Столярска	142
6. Разве мы требуем библиотек? - Э. Столярска	148
Х р о н и к а	150

SPRZEDAŻ NUMERÓW BIEŻĄCYCH I ARCHIWALNYCH

wydawnictw Ośrodka Informacji Naukowej PAN prowadzi Ośrodek Rozpowszechniania Wydawnictw Naukowych PAN w Warszawie oraz jego ekspozytury.

Księgarnia ORWN PAN:

ORPAN Pałac Kultury i Nauki

00-901 Warszawa

Ekspozytury ORPAN:

ul. Mielżyńskiego 27/29

61-725 Poznań

ul. Sławkowska 17

31-016 Kraków

pl. Wolności 7, I p.

50-071 Wrocław

ul. Bankowa 14, paw. D, I p.

40-007 Katowice

Płatne gotówką, przelewem lub zaliczeniem pocztowym.